

Bæredygtig Inklusion

review af praksiserfaringer i Skandinavien

Fabricius Østerby, Anne Sofie ; Holm, Jesper; Olesen, Birgitte Ravn; Sørensen, Henrik

Publication date:
2016

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Fabricius Østerby, A. S., Holm, J., Olesen, B. R., & Sørensen, H. (2016). *Bæredygtig Inklusion: review af praksiserfaringer i Skandinavien*. Roskilde Universitet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@ruc.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Bæredygtig inklusion gennem community dannelse

– review af praksiserfaringer
i Danmark, Norge og Sverige

**Anne Sofie Fabricius Østerby, Jesper Holm, Birgitte Ravn Olesen
og Henrik Sørensen**

Indholdsfortegnelse

1. Formål	3
1.1 BAGGRUND	4
1.2 RAPPORTENS OPBYGNING.....	5
2. Søgeproces	6
2.1 AFGRÆNSNING AF LITTERATURSØGNINGEN	6
2.2 METODER ANVENDT TIL LITTERATURSØGNING	7
2.2.1 <i>Snowball-metoden</i>	8
2.2.2 <i>Kontakter</i>	8
2.3 OVERVEJELSER OG UDFORDRINGER.....	8
2.4 SØGEPROCESSEN I DE ENKELTE LANDE.....	9
2.4.1 <i>Søgeprocessen i Danmark</i>	9
2.4.2 <i>Søgeprocessen i Norge</i>	10
2.4.3 <i>Søgeprocessen i Sverige</i>	11
3. Systematisering af empiri	12
3.1 PROCES MED SYSTEMATISERING.....	12
3.2 GENNEMGANG AF DET FUNDNE MATERIALE I KATEGORIER.....	13
3.2.1 <i>Deltagelse i eksisterende fællesskaber (se kapitel 5)</i>	13
3.2.2 <i>Personlig netværksdannelse (se kapitel 6)</i>	16
3.2.3 <i>Selvbestemmelse (se kapitel 7)</i>	18
4. Reviewets resultater i lyset af inklusionsdiskursen	20
4.1 SYNLIGE OG USYNLIGE INKLUSIONSPROCESSER	20
4.2 ÅRSAGER TIL FOKUS PÅ DEN ENKELTE BRUGERS UDVIKLING	22
5. Resumeer i kategorien: "Deltagelse i eksisterende fællesskaber"	24
5.1 DELTAGELSE I FORENINGSLIV OG FRITIDSAKTIVITETER.....	24
5.2 DELTAGELSE Gennem FRIVILLIGT ARBEJDE	29
5.3 DELTAGELSE Gennem BESKYTTET BESKÆFTIGELSE OG ARBEJDE	32
5.3 COMMUNITY-ORIENTERET DELTAGELSE.....	38
6. Resumeer i kategorien: "Personlig netværksdannelse"	49
6.1 STØTTE TIL INDIVIDUEL NETVÆRKSdannelse	49
6.2 PERSONLIG NETVÆRKSdannelse Gennem TEKNOLOGI.....	58
7. Resumeer i kategorien: "Selvbestemmelse"	69
7.1 SELVBESTEMMELSE SOM PERSONLIG RESSOURCE	69
7.2 POLITISK SELVBESTEMMELSE	76
9. Litteraturliste	79

1. Formål

Forskningsprojektet *Bæredygtig inklusion gennem community-dannelse* undersøger, hvordan man kan arbejde mod øget inklusion af mennesker med funktionsnedsættelse med afsæt i de specialpædagogiske sociale tilbuds institutioner. Her bor borgere, hvis funktionsnedsættelser er af en sådan karakter, at de - med de nuværende sociale systemers og omgivers indretning - ikke kan klare sig på egen hånd, og derfor falder uden for de politiske mål om inklusion med afsæt i den enkelte borgers indplacering i botilbud m.m. På mange måder lever de imidlertid et liv som andre: de danner sociale relationer, forelsker og uddanner sig, arbejder og ældes.

Vi tager i projektet afsæt i målsætningen om øget inklusion af voksne borgere med funktionsnedsættelser generelt i samfundet, og har en særlig interesse for inklusion i lokalsamfund, kultur-, sports- og arbejdsliv. Vi tager afsæt i en forståelse af inklusion baseret på skabelse af midlertidige eller varige socialpædagogisk understøttede praksisfællesskaber, hvor de sociale tilbud, kommuner, frivillige og virksomheder kan indgå i forskellige konstellationer.

I politiske sammenhænge tematiseres inklusion som noget, der handler om, hvordan mennesker i udsatte positioner bliver en del af samfundet. Idealet er, meget kort sagt, at den enkelte borger med funktionsnedsættelse i videst muligt omfang skal bo og arbejde på linje med samfundets øvrige borgere. I praksis fører det for nogle borgere til, at de isoleres i egne boliger uden eget arbejde eller aktivitet, eller formelt se inkluderes i fx arbejdslivet, men i konkret praksis kan opleve at blive ekskluderet af arbejdsfællesskabet (fx i frokostpausen, hvor borgeren oplever, at de andre ikke gider tale med hende).

Vi ønsker gennem projektet at udfordre en udbredt antagelse om, at der er lighedstegn mellem eksklusion og beskyttende fællesskabsdannelser omkring udsatte borgere. Risikoen ved en sådan antagelse er nemlig, at inklusion bliver et ensidigt og grænseløst begreb, som er blind for sin egen skyggeside.

I vores optik, så kan inklusion ikke gennemføres uden, at der – implicit eller eksplicit – samtidig skabes en eksklusionsproces. Da viljen til inklusion altid rummer bestemte præmisser og værdier for inklusionen, så vil selv nok så rummelige og varme fællesskaber altid skabe nye former for eksklusion (Kristensen 2012). For at tilbyde en term for en inklusionspraksis, der er bevidst om sine egne grænser og forudsætninger, introducerer denne rapport et begreb om 'bæredygtig inklusion'.

Vi har derfor fokus på erfaringer med et at skabe møder mellem normalsamfundet og borgere med funktionsnedsættelser, hvor den gensidige udveksling er til gavn for begge parter. I den forbindelse undersøger vi dels to frontcases blandt de socialpædagogiske tilbud i region Sjælland, hvor man målrettet arbejder med at opbløde grænsen mellem institution og samfund. Dels søger vi, i nærværende rapport, at samle erfaringer fra lignende praksisser i Skandinavien, der kan afdække, hvilke omstændigheder og forhold der har haft betydning for skabelse og opretholdelse af sådanne fællesskaber.

Målet med denne rapport er at introducere viden om aktuelle inklusionspraksisser, som kan være til videre inspiration for socialpædagogiske tilbud, rekvirenter, Socialafdelingen i Region Sjælland og interessenter i det sociale tilbudsområde. Rapporten skal desuden supplere projektets indledende beskrivelse af to socialpædagogiske institutioners inklusionspraksis og inspirere til den efterfølgende

udviklingsdel med de to sociale tilbud samt den sideløbende inddragelse af andre regionale tilbud.

Hovedambitionen med dette review er således, at socialpædagogiske praktikere, som ønsker at arbejde med brugernes netværksdannelse, får udvidet deres horisont for flere handlemuligheder, som kan understøtte brugernes muligheder for deltagelse. Derfor har vi sideløbende med reviewet også arbejdet med et udkast til en hjemmeside, hvor review-teksterne og de tilhørende rapporter vil være lettere tilgængelige for praktikere i feltet. Sekundært er det også tanken, at vi med dette review skaber et velfunderet grundlag for en videre debat og dialog omkring, hvordan der i praksis og fra politisk hånd kan skabes bedre vilkår for bæredygtig inklusion.

1.1 Baggrund

Bæredygtig inklusion gennem community dannelse er et forsknings- og udviklingsprojekt finansieret under Region Sjællands Socialafdeling. Det har som mål at undersøge, om og i givet fald hvordan det er muligt gennem orkestrering af forskellige former for fællesskaber på, mellem og udenfor sociale tilbuds matrikler, at give beboere disse steder med middelsvære psykiske og evt. fysiske funktionsnedsættelser mulighed for i højere grad at realisere et liv i mødet med en større del af det omgivende samfund. Hertil gennemfører vi grundige casestudier af frontløbere på området, Marjatta og Østagergaard, der tillige repræsenterer praksisser der i miljømæssig og økonomisk forstand arbejder på bæredygtig udvikling (se rapporterne af From et.al., 2015). Endelig har vi foretaget besøg på andre community lignende tilbud, og så nærværende review af skandinaviske bestræbelser i samme retning.

Målgruppen er således sociale tilbud og deres borgere med funktionsnedsættelser, der ikke i tilstrækkelig grad har gavn af individuel rettet inklusion så som tilbud om hjælpemidler, beskyttet bolig eller skånejob. Altså borgere, som forudsættes at skulle have tilknytning til socialpædagogisk indsats og social støtte fra ligesindede, for at opnå øget interaktion med og inklusion i samfundet. Det er projektets undersøgende hypotese, at de sociale tilbud allerede spiller en afgørende rolle i form af pædagogiske indsatser for at motivere til og understøtte fællesskaber. Dette sker i orkestrering af forskellige former for trygge praksisfællesskaber og i åbningen af praksisfællesskaber mod omgivelserne. Det er disse åbninger mod omgivelserne med henblik på at opnå øget inklusion, der særligt har fokus i dette projekt, men også hvilke socialpædagogiske metoder i relationsarbejdet og i brugerinddragelse der ligger som forudsætning for inklusionsindsatsen.

Denne rapport er et review baseret på udviklingsprojekter og undersøgelser fra Danmark, Norge og Sverige gennem de seneste 10 år. Rapporten bygger primært på viden fra tidligere og nuværende initiativer til og undersøgelser af, hvordan man kan give borgere med funktionsnedsættelser i botilbud mulighed for i højere grad at blive en del af samfundet.

Konkret tegner vi et billede af, hvad der faktisk er gjort i udvalgte botilbud, kommuner og lokale civilsamfund, primært i Danmark, men også i Norge og Sverige¹, i forhold til at sikre øget deltagelse for voksne med funktionsnedsættelse. Det er vigtigt at bemærke, at vi har fokuseret på erfaringer fra praksis fremfor forskningsbaseret litteratur, da

¹ Det var indledende også intentionen at søge litteratur i Finland, men det blev opgivet, dels var antallet af relevante hjemmesider på svensk/engelsk begrænset, dels fik vi kun i få tilfælde svar på mails, og idet disse svar ikke førte til relevant litteratur. Finske undersøgelser er således ikke at inkluderes i denne rapport, selvom der givetvis også kunne findes relevant projekter her.

videnskabelige artikler har været sparsomme på det specifikke felt: fællesskaber med afsæt i communities for inklusion. I det omfang vi har fundet relevante forskningsrapporter eller -artikler, indgår disse naturligvis i reviewet. Rapporten skal ikke læses som en fyldestgørende redegørelse for alle tidligere og igangværende arbejder med denne form for inklusion, men som en fokuseret udvælgelse af de erfaringer og den viden, der har været tilgængelig og betydende for projektets ærinde. I rapporten beskrives altså initiativer, der på forskellige måder kan inspirere til, hvordan man kan udforme inkluderende praksisformer i bo-, uddannelses- og aktivitets/arbejdsfællesskaber.

1.2 Rapportens opbygning

Vi har bygget reviewet op på en måde så den gerne skulle fungere som et opslagsværk for den der beskæftiger dig med inklusion af voksne med udviklingshæmning – f.eks. pædagoger, sagsbehandlere, embedsmænd, politikere, frivillige i foreningslivet o.a. Vi er i færd med at lægge reviewets resumétekster op på en hjemmeside for at understøtte brugervenligheden for praktikere og for at danne hurtig adgang til specifikke søgekriterier.

I kapitel 2 beskriver vi søgeprocessen for at give et indblik i hvilken type af rapporter og eksperter vi har benyttet os af, hvilke områder vi dækker, og hvordan vi har søgt.

I kapitel 3 går vi til en gennemgang af hvordan vi har valgt at inddele og kategorisere de fundne projekter i tre grundkategorier, der dækker forskellige sider af voksnes inklusion med afsæt i bosteder: "Deltagelse i eksisterende fællesskaber", "Personlig netværksdannelse" og "Selvbestemmelse". Det skal give et indblik i, hvordan du som læser kan bruge kapitel 5, 6 og 7 i reviewet til at søge relevant rapport-litteratur.

Kapitel 4 indeholder en fortolkning af reviewets resultater set i lyset af de forskellige politiske rammevilkår for inklusionsindsatsen i henholdsvis Danmark, Norge og Sverige, da det i høj grad danner baggrund for de forskelle der i typer af fund mellem de nordiske lande.

Kapitel 5, 6 og 7 indeholder resumeer af de enkelte rapporttekster, der alle er refereret ud fra det perspektiv med deltagelse og netværksdannelse, som reviewet er lavet for at sætte fokus på. Når indholdet fra disse kapitler er lagt op på hjemmesiden, vil søgeprocessen blive nemmere og der kan skabes direkte links til de enkelte rapporter, som er tilgængelig på nettet. Kapitel 5 indeholder resumeer under kategorien "deltagelse i eksisterende fællesskaber", kapitel 6 under kategorien "personlig netværksdannelse" og kapitel 7 under kategorien "selvbestemmelse". For hver rapport-resumé kan man indledende læse det overordnede formål med rapporten markeret i kursiv, derefter følger en opsamling af de vigtigste erfaringer fra rapporter set i lyset af dette reviews interessefelt.

2. Søgeproces

Reviewet er metodisk inspireret af en hermeneutisk tilgang til litteraturstudier, og der er alene medtaget referencer, som er tilgængelig via nettet. I artiklen *Literature reviews and the Hermeneutic Circle* (2010), som er dette reviews metodiske udgangspunkt, argumenterer Boell og Cecez-kecmanovic for, at udvælgelse af en samling litteratur aldrig kan være "unbiased, complete and reproduceable" (Boell & Cecez-kecmanovic, 2010, p. 2). De foreslår i stedet, at man arbejder med litteratursøgning ud fra en hermeneutisk inspireret tilgang, hvor man grundlæggende møder litteraturen med en forståelse af, at der ikke kan produceres en endelig, objektiv samling af *Litteraturen*. I stedet ses et review som en gentagende fortolkning af tidligere og nye tekster, hvilket løbende fører til en dybere og mere omfattende forståelse af et felt. Den hermeneutiske tilgang til review er at se det som en proces, hvori forskeren gennem læsninger og analyser løbende bliver mere og mere bekendt med vigtige tekster.

I arbejdet med dette review har vi kontinuerligt opsøgt ny litteratur efterhånden som vi har opnået kendskab til denne. Vores mål har været at finde eksempler på inkluderende praksisser, der har interesse for projektet "Bæredygtig inklusion gennem community dannelse", og som kan bidrage med nye perspektiver og bud på, hvordan en sådan inkluderende praksis kan se ud.

I den indledende fase af søgeprocessen blev denne ramme fortolket meget åbent og bredt. Det første skridt var derfor at læse litteratur, der kunne give et overblik over den eksisterende forskning, samt handicappolitikker og -praksisser i Skandinavien, eksempelvis:

- Aktuel skandinavisk og britisk handicapforskning (Bengtsson & Stigaard, 2011b)
- Metoder i Botilbud (Salomon, 2015)
- Hverdagsliv og levekår for borgere med funktionsnedsættelse (Damgaard, Steffensen, & Bengtsson, 2013b)
- Perspektiver på pædagog i faglighed i botilbud for voksne med udviklingshæmning - en KvaliKomBo antologi (Langager, 2011)
- Voksenhandicapundersøgelsen, Ledsagelse og ud af matriklen (SL, 2011b)
- At skabe netværk (Stelter & Mejlhede, 2009)
- Inklusion, deltagelse og bedring - Unge med psykosociale vanskeligheder i lokalsamfundet (Jensen, Neidel, & Jørgensen, 2013b)
- Innfridde mål eller brutte visioner (Tøssebro & Söderström, 2011)
- Slik har jeg det i dag (BUFDIR, 2013)
- Store bofelleskab for personer med udviklingshemmin, noen konsekvenser (A. M. Kittelsaa & Tøssebro, 2011) og
- Rätten till eget hem (Aalto, Öberg, Rolfer, & Hauksson, n.d.)

Læsningen af disse tekster har således kvalificeret den videre søgning, hvor vi mere specifikt har søgt efter eksempler på inklusionspraksisser. I det følgende redegør vi for afgrænsning af litteratursøgningen, ligesom vi beskriver, hvilke metoder, vi har anvendt til at finde relevant litteratur og hvordan denne er blevet systematiseret.

2.1 Afgrænsning af litteratursøgningen

Udvælgelsen af materiale er sket gennem en løbende afgrænsning af feltet, hvor målet har været at søge efter community-relaterede indsatser, der involverer socialpædagogiske tilbud med boliger; indsatser ifht lokalsamfund, arbejdspladser, frivillige, og kultur/fritid-tilbud. Kortlægningen har udpeget initiativer og praksisundersøgelser i Danmark, Norge og Sverige, der har resulteret i rapporter, artikler eller på anden måde dokumenteret praksis. Vi har med andre ord søgt at samle

erfaringer med inklusion af voksne borgere fra sociale tilbud/botilbud med funktionsnedsættelse i arbejds- og fritidssammenhænge inden for de sidste 10 år (2005-2015).

Målgruppe i de projekter, der her er medtaget, er unge og voksne (fra 16 år og opefter), som er mentalt (og måske også fysisk) handicappede, og som har behov for blivende støtte (folkeskoleelever udelukket, men STU-elever medtaget). I en vis udstrækning er heri også voksne der har en psykiatrisk diagnose medtaget, men vi har ikke inkluderet psykiatriområdet, da det relaterer sig til andre typer af udfordringer for borgere og er underlagt andre forvaltnings- og behandlingsmæssige forhold.

Der er i søgeprocessen udelukkende søgt efter community-arbejde, der involverer socialpædagogiske tilbud med boliger. Projekter med socialøkonomiske virksomheder, der ikke rummer botilbud, er derfor blevet frasorteret. Ligeledes er projekter med fokus på brede lokalsamfundsindsatser, som ikke indbefatter sociale tilbud, frasorteret.

Selvom overstående afgrænsning var udgangspunktet viste det sig i praksis at blive et for snævert søgefelt, idet der kun findes et begrænset antal afrapporterede praksiserfaringer på området – i hvert fald ikke praksisser, som er offentligt tilgængelige eller kendte af de eksperter og informanter, vi har været i kontakt med. Der er derfor i denne rapport medtaget nogle eksempler, hvor relationen mellem lokalsamfund, arbejde, kultur m.m. og botilbud ikke er eksplicit for det beskrevne arbejde med at udvikle deltagelse. Disse eksempler er medtaget, fordi de er vurderet til at alligevel at kunne bidrage som inspiration til, hvordan også botilbud kan tænke kreativt i et arbejde med at sikre bæredygtig inklusion gennem community-dannelse.

2.2 Metoder anvendt til litteratursøgning

Ifølge Greenhalgh og Peacock (2005) så kan et systematisk review ikke alene baseres på nogle på forhånd definerede, protokoldrevne søgestrategier uanset hvor mange databaser, der søges på. Denne pointe er i særdeleshed vigtig i forhold til indeværende review, hvor vi efter pauvre resultater i videnskabelige databaser indså, at målet ikke kunne har været at finde peer reviewede artikler om inklusionsforskning på voksenområdet for Norge, Sverige og Danmark, men i stedet at samle dokumenterede erfaringer fra praksis.

Derfor har der i forbindelse med indhentning af litteratur været anvendt en række strategier, som umiddelbart kan virke mindre effektive end egentlige systematiske databasesøgninger, men som i praksis ofte har et bedre udbytte per brugt time. Samtidig vil disse strategier ofte identificere væsentlige kilder, der ellers ikke ville være blevet fundet via mere traditionelle, systematiske søgestrategier (Greenhalgh & Peacock, 2005).

Søgningen har primært været inspireret af kædesøgning², herunder at læse referencers referencer (snowball-metoden) og direkte kontakt til relevante personer inden for feltet

² Kædesøgninger, som indeværende review bygger på, er karakteriseret ved at være svære at gentage og ved ofte at nå langt omkring, hvilket gør det vigtigt at føre relevante referencer over i et referencehåndteringssystem (Sygeplejersken, 2008: 7-8). Relevante referencer er derfor løbende blevet overført til referencesystemet Mendeley. Endvidere er referencerne blevet indplaceret i et dokument (se bilag X, Projektoversigt) hvor de er blevet systematiseret på baggrund af en række spørgsmål til tekstens formål, tematik, organisering og resultater, samt forfatter, udgiver og årstal. Desuden er der til hver tekst skrevet et kort resume, hvilket har tjent det formål at det gennem hele processen har været muligt at danne et hurtigt overblik over indhold og fokusområder i det udvalgte materiale. Ønskes et hurtigt overblik over litteraturen se derfor bilaget.

(Buus, Kristiansen, Tingleff, & Rossen, 2008). Derudover er der blevet søgt på organisationers hjemmesider efter relevante samarbejdspartnere. Til eksempel er der via LEV og ULF's hjemmesider blevet fundet lignende organisationer i Sverige (FUB), hvilket igen har ført til et større kendskab til det svenske handicapområde. Det har også flere gange vist sig nyttigt at besøge handicaporganisationernes hjemmesider, hvor der ofte skrives om aktuelle initiativer, priser eller ny viden.

2.2.1 Snowball-metoden

En stor del af litteraturen i dette review er fundet via snowball-metoden (Greenhalgh & Peacock, 2005). Udgangspunktet var at søge litteratur på baggrund af de netværk og den viden, som allerede var til stede i forskergruppen, og på søgninger på søgeordene [inklusion; fællesskab; community; lokalsamfund; funktionsnedsættelse; handicap; botilbud; netværksdannelse ol. samt norske ord som fellesskap; deltakelse; funktionsnedsættelse; funktionsnedsættelse og handicap, og på svenske ord som gemenskap; delaktighed; funktionsnedsättning og funktionshinder på udvalgte hjemmesider (handicaporganisationer, ministerielle hjemmesider, forskningscentre, styrelser mm.) i Danmark, Norge og Sverige. Disse udvalgte sider blev lokaliseret på baggrund af oversigten over relevante forskningsinstitutioner mm. i *Aktuel Skandinavisk og Britisk Handicapforskning* (Bengtsson & Stigaard, 2011b) og via oversigten på hjemmesiden for Nordic Network on Disability Research (NNDR), <http://www.nndr.dk/links.html>, som indeholder en række links til databaser i Norden.

På baggrund af de første fund blev udvalgte teksters referencelister scannet og nye referencer udvalgt på baggrund af skønnet relevans. En væsentlig søgestrategi har været at se på referencers referencer. Hovedparten af den litteratur, som de indledende baggrundsrapporter ledte videre til, har ikke direkte relevans for dette review, idet der sjældent var tale om egentlige praksisundersøgelser af, hvordan man via community-dannelse kan skabe mere og bedre inklusion for borgere i botilbud (se også afsnit om Udfordringer).

2.2.2 Kontakter

En vigtig del af reviewets fund kan vi takke personer for, som har berøring med feltet. Det er folk, som arbejder i relevante organisationer, videns centre, forskningsinstitutioner, styrelser ol. Der er i alt blevet udsendt 57 mails, hvoraf en del er blevet videresendt.³ Der er i alt blevet svaret på 32 mails, hvilket svarer til en svarprocent på 56 pct.. En del af svarene har dog bestået i at henvise til andre eventuelt relevante personer, som ikke altid svarede. Der blev også ofte henvist til projekter og forskning, der ved nærmere læsning alligevel ikke havde relevans. Dette til trods åbnede mailkorrespondancerne op for feltet på en anden måde end søgningen på referencers referencer, idet vi fik kontakt til en række personer, der har viden om, hvad der foregår af praksisser i kommuner og på bosteder, der har specifik relevans for dette review.

2.3 Overvejelser og udfordringer

Den ovenfor beskrevne søgeproces har givet en relativt lille mængde relevant litteratur. Det er ikke nødvendigvis dårligt men kalder alligevel på refleksion over årsager hertil.

- Valg af søgeord (Boell & Cecez-kecmanovic, 2010), hvor det har været vanskeligt at finde de ord, som førte til den litteratur, vi ønskede at finde
- Sprogforskelle, selvom disse ikke er store mellem DK, NO og SV, så har de betydning for, hvad vi har fundet i de forskellige lande, bl.a. fordi fagpersonerne

³ Der er i forbindelse med udsendelsen af mails blevet brugt en del tid på at målrette mailen den enkelte modtager.. Til de finske kontakter er mailen sendt i en engelsk version.

her ikke har i så høj grad har svaret på vores henvendelser eller ikke har fanget, hvilke typer projekter, vi var interesserede i

- Kendskab og motivation til at hjælpe; når vi har spurgt via mails, så er de fleste brugbare svar fra danske fagpersoner, hvilket formodentlig skyldes, at de udgør en del af forskergruppens eksisterende netværk og derfor føler sig forpligtede til at svare.

Et af problemerne ved at anvende en metode, der følger referencers referencer er, at denne metode kun tillader, at man kigger tilbage i tid. Denne tilbageskuen er til en vis grad modarbejdet via den direkte kontakt til nøglepersoner, der kunne bidrage med viden om nye eller stadig igangværende projekter. Og også via orienteringen på Facebook sider, som er karakteriseret ved at blive opdateret jævnligt. Det har ikke været muligt at arbejde med citationssøgning, som ellers normalt er en metode til at sikre, at litteraturen ikke udelukkende er tilbageskuende. Dette skyldes de relevante funds karakter af at være erfaringsopsamlinger og notater snarere end peer reviewede forskningsartikler.

Det viste sig endvidere, at få af de forfattere, der har bidraget til teksterne i denne kortlægning, kan findes på en hurtig søgning i Web of Science eller Scopus. Dette skyldes højst sandsynligt, at en stor del af den medtagne litteratur ikke er peer reviewet og at den således ikke indgår i egentlige forskningsdatabaser. Denne opdagelse kan siges at kvalificere fundene yderligere, da det netop har været ønsket at søge litteratur bredt, og indfange de mange udviklingserfaringer, som findes rundt omkring, men ikke rapporteres gennem videnskabelige artikler.

2.4 Søgeprocessen i de enkelte lande

I det følgende afsnit skal der redegøres nogle af de erfaringer, der blev gjort under søgeprocessen i de enkelte lande.

2.4.1 Søgeprocessen i Danmark

Social handicapforskning på voksenområdet har i Danmark især været koncentreret om levevilkår, deltagelse og relationsarbejde. Flere danske undersøgelser peger på, at der er brug for undersøgelser som indeværende, hvor der netop forsøges at give et overblik over tidligere og nuværende indsats, der fokuserer på at understøtte og udvikle indsats, "hvor deltagelse, inklusion og styrkelse af sociale netværk og fællesskaber i lokalsamfundet er i centrum" (Jensen, Neidel, & Jørgensen, 2013, p 4).

Mange frivillige foreninger, især idrætsforeninger og handicapforeninger, arbejder målrettet med at skabe øget inklusion af voksne med psykisk og evt. fysisk funktionsnedsættelse. Generelt gælder det dog her, at der ikke er fokus på et egentlig samarbejde med konkrete botilbud.

I de senere år, er man flere steder begyndt at eksperimentere med IT og sociale mediers potentialer i forhold til borgere med psykisk og evt. fysisk funktionsnedsættelse. Sociale medier så som Skype eller andre platforme for kommunikation er i spil. Det tyder på, at man flere steder ser potentialer i, at voksne med psykisk og evt. fysisk funktionsnedsættelse bruger sociale medier til at udvikle og/eller fastholde sociale relationer og at få nye kommunikative kompetencer.

Et nøgleord, der er dukket op i mange forskellige sammenhænge i søgeprocessen, er *medborgerskab*. Ofte er fokus i denne forbindelse på, hvordan plejepersonale på

botilbud kan agere, så de i højere grad understøtter beboernes oplevelse af medborgerskab og selvbestemmelse. Dette arbejdes der med både i forhold til medarbejderudvikling og i egentlig uddannelse af beboerne, hvor de oplyses om deres rettigheder og muligheder i samfundet, deres handicap til trods. Selvom medborgerskab klart historisk er en del af inklusionens aspekter, er det i vores gennemgang af projekter kun medtaget i de tilfælde hvor der er skabt konkrete udviklingsprojekter med f.eks. myndiggørelse af bostedernes beboere i tilknytning til politiske fællesskaber som sociale bevægelser, NGO og partipolitisk arbejde. Der er således ikke medtaget materiale, der blot handler om at informere borgere med udviklingshæmning om deres rettigheder.

En del undersøgelser af botilbud har fokus på interne forhold. Her er det særligt den enkelte beboers autonomi og ret til selvbestemmelse, der undersøges. Der er fokus på dilemmaer for plejepersonalet i forhold til at respektere og fastholde beboernes autonomi samtidig med, at de motiverer og aktiverer beboerne, så deres liv fyldes af relationer og meningssskabende aktiviteter. Derudover findes der en del kortlægninger og kvantitative undersøgelser af fx graden af oplevet ensomhed, inklusion, grad af aktiv deltagelse i fritidsaktiviteter, sociale relationer mm.

En del dansk litteratur peger på, at det har betydning for borgerens livskvalitet, at der er socialpædagogiske tiltag med fokus på at skabe inklusion gennem netværk og orientering mod lokalsamfundet. Men i praksis har det været svært at finde undersøgelser, hvor man faktisk gør det.

Generelt synes feltet, som dette forskningsprojekt undersøger, at være underbelyst i Danmark. Dette bekræftes både implicit af de mailsvar, vi har fået, hvor der ofte er blevet henvist til projekter, der ved nærmere eftersyn oftest er karakteriseret ved at fastholde et individorienteret fokus på inklusionsperspektivet. Endvidere er antagelsen blevet bekræftet af de søgeresultater, vi selv har fundet frem til, idet mange ved gennemlæsning, er blevet frasorteret pga. et manglende fokus på, hvordan man kan kombinere institutionstanken med ideen om inklusion i samfundet. Endelig er antagelsen blevet bekræftet af Frank Bylov, der i forbindelse med dette projekt har været behjælpelig i arbejdet med at opsøge relevante undersøgelser. Hans erfaring efter mange års forskning på voksenhandicapområdet er lig Søren Langagers: at tendensen de senere år har været vendt mod individ og diagnoser frem for mod fællesskaber og subkultur (Jensen og Bylov, 2013, Langager, 2013).

2.4.2 Søgeprocessen i Norge

De indledende resultater af søgninger på det norske handicapområde ligner på mange måder de danske. Kendetegnene for området er, at indsatserne er individrettede, idet de ofte handler om at få borgerne fra egen bolig ud i arbejdsliv, lokalsamfund, fritidsaktiviteter mm. Der er samtidig generelt fokus på, at institutioner skal nedbrydes og gerne helt afskaffes. Norge arbejder på at nedbringe antallet af institutionsbrugere, bl.a. afsættes mange ressourcer til brugerstyret personlig assistanse (Bufdir, 2013).

På den nyoprettede side, Bufdir.no (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet) (2015) har man samlet en meget stor mængde viden om handicapområdet med det formål at danne et overblik over levekår for borgere med psykisk eller fysisk funktionsnedsættelse. Generelt er vi stødt på mange undersøgelser af levevilkår internt på et eller flere botilbud og på kvantitative kortlægninger af borgere med funktionsnedsættelses oplevelse af egen inklusion.

Også i Norge er der mange frivillige foreninger, der arbejder målrettet med at skabe øget inklusion af voksne med psykisk og evt. fysisk funktionsnedsættelse. Generelt gælder det, at der ikke er fokus på egentlige samarbejder mellem foreninger og konkrete botilbud og at tilbuddene er individrettede. I Norge er der derudover meget forskning omkring idræt og fritidstilbud og hvor vigtigt det er, at disse tilbud bliver lige tilgængelige for alle (Fritid for alle).

Et område, som synes mere i fokus i Norge (og Sverige) end i Danmark er fysisk tilgængelighed. Der er i Norge generelt fokus på, at samfundet skal tilrettelægges således, at funktionsnedsættelse ikke opleves som et handicap. Målet er således at sikre, at alle offentlige rum bliver lige tilgængelige uanset fysisk handicap (Barne- og Ligestillingsdepartementet, 2015).

Vi har været i dialog med FFO (Funksjonshemmedes fellesorganisasjon), som er pendant til DH (Danske Handicaporganisationer). FFO har gjort et stort søgearbejde for os, men de har ikke fundet frem til projekter i Norge, som har kunnet supplere vores undersøgelse med praksiserfaring. Endvidere har Anna M. Kittelsa, som er en af de førende forskere på det norske handicapområde heller ikke kendskab til nogen, der arbejder med feltet på den måde, som vi lægger op til at gøre det. Det har altså generelt været ret svært at finde litteratur i Norge, hvor man direkte har arbejdet med inklusion ud fra tanken om samspillet mellem botilbud og lokalsamfund. Det til trods har vi medtaget en række norske rapporter, der på forskellig vis kan bidrage til refleksion og inspiration for dette forskningsprojekt.

2.4.3 Søgeprocessen i Sverige

Lige som i Norge er *tilgængelig (tillgänglighet)* et stort felt på det svenske handicapområde – (se f.eks. Boverket, 2014, Myndigheten för Delagtighet, 2015). Sverige har kun institutioner med max 8 (ifølge Maria fra Danske Handicaporganisationer, Folkhalsomyndigheten, 2015).

Ifølge DH (Danske Handicaporganisationer) og samtaler med socialpædagogiske professionsfolk i Sverige, så er det i Sverige vedtaget ved lov, at der max må bo 8 beboere på en institution. Dette medfører, at man blandt de svenske botilbud ikke ser samme tendens som i Norge og Danmark med, at der gennem det seneste årti igen etableres større bofællesskaber, delvist som en konsekvens af økonomiske stordriftsfordele for kommuner (Se kapitel 3 i de to case-rapporten for en uddybning af sammenhængen).

Vi har været i dialog med Handicapforbundet i Sverige, som har tilkendegivet, at de ikke har kendskab til projekter i Sverige, der har fokus på projekter der ligner konceptet for 'Bæredygtig inklusion gennem community dannelse' med at skabe en kobling mellem botilbud og lokalsamfund. Men ligesom i Norge og Danmark er der meget fokus på, hvordan man kan inkludere den enkelte i fritidsaktiviteter (Fritid för fler, FOMS).

I søgningen på svenske hjemmesider er vi stødt på flere initiativer, hvor man har støtteprojekter i ulande, hvor man forsøger at hjælpe handicappede på måder, som peger i retning af bæredygtig inklusion områder (se f.eks. Handisam, 2012).

3. Systematisering af empiri

3.1 Proces med systematisering

De indsamlede data er kendetegnet ved at være meget forskelligartede, hvorfor en systematisering heraf er nødvendig. Reviewet er som helhed orienteret mod sociale tilbud og netværksdannelse. Derfor har vi primært søgt efter projekter, der i en eller anden grad har haft en orientering mod eller taget udgangspunkt i sociale tilbud, hvorfor en del undersøgelser om netværksdannelse og inklusion fra andre perspektiver end botilbud er frasortet. Det skal dog bemærkes, at enkelte med andre perspektiver stadig optræder i dette review, da de vurderes at kunne perspektivere projektets forståelse af bæredygtig inklusion.

Det har været en udfordring at systematisere den fundne litteratur på en måde, så den mangfoldighed af praksisformer og erfaringer, der findes i materialet fastholdes og kommer til udtryk gennem den nødvendige kategorisering. Vi har forsøgt at skabe både overblik og nuancering en dobbelt kategorisering, der både indeholder 3 hovedkategorier og en række underkategorier i hver af de tre grupper.

Denne dobbelte kategorisering er fremkommet gennem en proces der begyndte, da vi havde indsamlet og refereret størstedelen af materialet. Gennem flere genlæsninger af de enkelte rapport-resumeer og efterfølgende samtaler skabte vi flere bud på forskellige kategoriseringer, som gav en meningsfuld opdeling af materialet. Da rapporterne ofte peger i forskellige retninger vil det altid være et fortolkningsspørgsmål, hvordan en rapport kan kategoriseres. Derfor er både de tre hovedkategorier og deres underkategorier også skabt gennem diskussioner af forskellige fortolkningsmuligheder.

Vores grundlæggende kriterier for systematiseringen tog udgangspunkt i en interesse for selve den socialpædagogiske og almene sociale praksis med inklusion, som kom til udtryk i de enkelte rapporter. Altså var vores interesse ikke at opdele rapporterne efter deres forskningsmæssige perspektiver på praksis, men netop efter karakteren af den sociale praksis i de konkrete udviklingsprojekter og den anbefalede praksis i undersøgelser. Dermed håbede vi på, at materialet blev lettest at søge i for praktikere på feltet.

Selve grundspørgsmålet i reviewet omkring netværksdannelse og deltagelse gav et selvfølgelig udgangspunkt for kategoriseringen. Vi har således valgt at bruge begrebet "netværksdannelse" om støtten til at vedligeholde og udvide den enkeltes personlige netværk til f.eks. bekendte, venner og familie, mens vi har valgt at bruge begrebet "deltagelse" om støtteindsatser for relationer til eksisterende fællesskaber som f.eks. foreninger og organisationer i lokalsamfund og omegn. Men der var flere delvist relevante rapporter, som faldt udenfor disse to grundkategorier. De kan karakteriseres ved, at netværksarbejdet tog udgangspunkt i en særlig opmærksomhed på den enkeltes ret til selvbestemmelse, selvvalgt identitetsdannelse og/eller politiske myndighed eller medborgerskab. Derfor har vi skabt en selvstændig kategori kaldet "selvbestemmelse", der tager udgangspunkt i rapporter med dette tema, men hvor resumeet af dem er vinklet i forhold til dette reviews særlige problematik med netværksdannelse og deltagelse.

Der ud fra en deskbord screening af databaser, organisations- og myndigheders hjemmesider og ekspertinterviews fundet ca. 120 tiltag der i første søgning ramte søgekriterierne, men efter læsning er de reduceret til i alt medtaget de 46 rapporter i

dette review. En oversigt over de tre hovedkategorier med en række underkategorier ser ud som følger:

1. Deltagelse i eksisterende fællesskaber: 21

- Deltagelse i foreningsliv og fritidsaktiviteter: 8
- Deltagelse gennem frivilligt arbejde: 2
- Deltagelse gennem beskyttet beskæftigelse og arbejde: 4
- Community-orienteret deltagelse: 7

2. Personlig netværksdannelse: 16

- Personlig netværksdannelse: 9
- Personlig netværksdannelse gennem IT-teknologi: 7

3. Selvbestemmelse: 9

- Selvbestemmelse som personlig ressource: 7
- Politisk selvbestemmelse: 2

Yderligere kategorisering i: udviklingsprojekter, anbefalede metoder og undersøgelser

For at hjælpe praktikere til at navigere i reviewet ift. hvilket informationsbehov de søger dækket, har vi desuden valgt at lave en kategorisering af den fundne litteratur i forhold til karakteren af den enkelte afrapportering: *Udviklingsprojekter, Anbefalede metoder og Undersøgelser*.

- *Udviklingsprojekter* tager udgangspunkt i en konkret praksis med et ønske om at afprøve eller udvikle nye metoder, tilgange, perspektiver og lignende.
- *Anbefalede metoder* har direkte handleanvisende, vejledende eller anbefalende karakter. Projekterne i denne kategori beskriver således konkrete metoder til, hvordan man kan arbejde med inklusion.
- *Undersøgelser* har fokus på undersøgelse og/eller evaluering af en gældende praksis. Her finder vi bestilte rapporter, skabt med henblik på vejledning af praktikere eller afklaring for politikere og praktikere.

De enkelte resumeer i kapitel 5, 6 og 7 indledes alle med en kategorisering i enten udviklingsprojekter, anbefalede metoder eller undersøgelser, så læseren fra starten ved, hvilket formål den enkelte rapport er skrevet med henblik på. Det vil også gøre søgningen på hjemmesiden nemmere.

3.2 Gennemgang af det fundne materiale i kategorier

I dette afsnit gennemgås hver hovedkategori med underkategorier for at skabe et samlet overblik over den rapport-litteratur, som indgår i reviewet.

3.2.1. Deltagelse i eksisterende fællesskaber (se kapitel 5)

Ved *Deltagelse i eksisterende fællesskaber* forstår vi projekter, undersøgelser og metoder, der sigter på at kortlægge, beskrive og undersøge muligheder og udfordringer i arbejdet med at hjælpe borgere med psykiske funktionsnedsættelser ind i eksisterende fællesskaber i lokalmiljøet. Disse projekter rammer således bedst vores hovedinteresse. Målet for projekterne er, at denne gruppe, på lige fod med befolkningen generelt, har mulighed for at deltage i aktiviteter i lokalmiljøet.

De 4 underkategorier hertil er:

a) Deltagelse i foreningsliv og fritidsaktiviteter

Udviklingsprojekter:

- "Brugerundersøgelse 2014. Tilrettelagt fritid for voksne"
- "Fritidsguider"
- "Foreningen Team Tvilling/Team frivillig Norge"
- "Projekt kommunen og civilsamfund – erfaringsopsamling fra 19 kommunale projekter"
- "Slagelse Open"

Undersøgelse:

- "Idræt, handicap og social deltagelse"
- "Voksenhandicapundersøgelsen 2011 – Tema: Ledsagelse og ud af matriklen"
- "KL's spørgeskemaundersøgelse vedr. social- pædagogisk bistand til deltagelse i aktiviteter, ferie og udflugter for borgere på kommunale bosteder mv."

Både i Danmark, Sverige og især Norge (se fx den norske hjemmeside <http://www.fritidforalle.no>) er der mange initiativer, der søger at inkludere borgere med funktionsnedsættelse i fritidsaktiviteter – især med fokus på idræt. Gældende for nærmest alle er, at initiativerne er orienteret mod enkeltindivider, fremfor botilbud. Derfor falder de uden for dette reviews interessefelt. Et meget stort område inden for kommunale- og civilsamfundsindsatser er altså ikke med i dette review. Når vi alligevel har valgt at medtage en række rapporter, så er det fordi vi mener, at de kan inspirere til, hvordan man i botilbud kan tænke i at samarbejde med fx lokale idrætsforeninger mm.

Disse rapporter giver eksempler på, hvordan man kan arbejde målrettet med at inkludere mennesker med udviklingshæmning i det almindelige forenings- og idrætsliv. Det kendetegnende er, at de fem ovenstående udviklingsprojekter, alle benytter sig af en form for medierende organisering, der kan støtte enkelte brugere og/eller pædagogisk personale i processen med at etablere en fast relation mellem brugerne og foreningslivet. Rapporten om 'Projekt kommunen og civilsamfundet' peger på, at denne proces også er med til at styrke de lokale netværk gennem øget samspil mellem forskellige grupper i lokalsamfundet.

Den medtagne undersøgelse af feltet med idræt og handicap viser da også, at det er en forudsætning for inklusionen, at det eksisterende fællesskab arrangerer en praksis, der gør det muligt for den enkelte at anvende de ressourcer, han/hun har.

I rapporten om ledsagelse ud af matriklen angives det således, at borgerne bruger lokalsamfundet til forskellige aktiviteter, men også, at de inkluderende aktiviteter såsom deltagelse i foreningsliv og samvær med naboer kun er aktuelt for et mindretal. De fleste borgere (80 pct.) har mulighed for at deltage i planlagte aktiviteter, ferie, festival mv. 53 pct. af besvarelserne siger, at grunden til, at borgerne ikke kan "tage ud i verden" er, at der ikke er økonomiske ressourcer til det, 25 pct., at tilrettelæggelsen af arbejdet vanskeliggør det og 21 pct., at der ikke er tid til det. Det understøtter antagelsen om, at det kræver et særligt fokus fra personalets side, hvis borgerne skal have mulighed for at deltage aktivt i fritids- og foreningslivet. KL's spørgeskemaundersøgelse peger ydermere på, at de enkelte kommuners aktive støtte til arbejdet med brugernes deltagelse fritidsliv varierer meget fra kommune til kommune.

b) Deltagelse gennem frivilligt arbejde

Udviklingsprojekter

- "Frivilligt arbejde bygger bro"
- "Vi skal jo hjælpe hinanden! Frivillige med udviklingshæmning"

Flere steder i Danmark har man arbejdet for, at borgere med funktionsnedsættelse kan indgå som frivillig arbejdskraft på lige fod med andre frivillige. Erfaringerne er entydigt

positive, når det lykkes at fastholde borgeren som frivillig i et tilbud, men de peger samtidig på, at denne fastholdelse kan være en udfordring.

I disse rapporter beskrives to udviklingsprojekter, hvor mennesker med udviklingshæmning deltager i frivilligt arbejde - f.eks. i biograf, fodboldklub, kulturhus eller som besøgsvenner. Begge projekter har skabt en art mentorordning omkring processen med at etablere en bæredygtig relation mellem den enkelte bruger og området for det frivillige arbejde.

Særligt i forhold til at skabe et godt match med den rette besøgsven gennem røde kors eller ældresagen har det vist sig givtigt at ledsage processen med støtte indtil relationen fungerede godt. Der er således indhentet erfaringer med både opsøgning af frivillige, matching en til en, etablering af relation og indblanding når relationen kører af sig selv. Dermed har det været muligt udrede misforståelser for at vedligeholde bæredygtige og ligeværdige relationer. Det har vist sig, at mennesker med udviklingshæmning kunne skabe relationer til borgere, som ellers ikke kunne få relationer til at fungere med såkaldt normale besøgsvenner.

c) Deltagelse gennem beskyttet beskæftigelse og arbejde

Udviklingsprojekter

- "KLAP2-projektet"

Anbefalede metoder

- "Der er plads til os derude"

Undersøgelser

- "Beskyttet beskæftigelse - en kortlægning"
- "Kommunal praksis og personer med udviklingshemning - Policy på områdene sysselsetting og bolig"

Der er fundet to projekter, som har skabt tydelige anbefalinger til hvordan man får mennesker med udviklingshæmning i job med løntilskud på det ordinære arbejdsmarked. Foruden det opsøgende arbejde med at finde passende jobs, så er det også afgørende at etablere en medierende konsulentfunktion, der kan skabe en forventningsafstemning mellem virksomheder og brugere, så det både er realistiske og klart beskrevne jobfunktioner, som borgerne sendes ud i. Desuden er det vigtigt, at der skabes en opfølgning på ansættelsen, hvor borgeren støttes i at skabe et netværk på arbejdspladsen.

Der er også medtaget to undersøgelser af beskyttet beskæftigelse i Danmark og Norge. Begge rapporter er kritiske overfor en tendens i begge lande til, at beskyttet beskæftigelse stadig ofte etableres i tilknytning til botilbud og dermed står i fare for at fastholde en form for totalomsorg. Det gælder særligt i tilfælde, hvor der ikke er separate lokaler og separat personale til henholdsvis botilbud og beskæftigelse. Omvendt peger den norske undersøgelse også på, at der ikke er nogen nødvendig sammenhæng mellem store bofællesskaber og totalomsorg. Det afhænger af aktiviteternes karakter.

d) Community orienteret deltagelse

Anbefalede metoder:

- "Guide til fremtidens velfærdsalliancer"
- "Inklusion - et socialpolitisk indspark"
- "Inklusion, deltagelse og bedring - Unge med psykosociale vanskeligheder i lokalsamfundet"
- "Sociale tilbud og deres naboer - Idekatalog"
- "Vardagsliv och boendestöd: En studie om människor med psykiska funktionshinder"

Undersøgelse

- "Betingelser for fællesskab – om sindslidende i boligområder"
- "Unge funktionshemmede. Selvbilde, sosial tilhørighet og deltagelse i fritidskontakter"

Der er fundet en del undersøgelser, der har fokus på, hvordan man helt konkret kan arbejde med at skabe community-orienteret deltagelse. Fokus i disse projekter er således, hvordan man kan bløde institutionsgrænserne op og sikre en øget inklusion i lokalsamfundet gennem en vekselvirkning mellem botilbud og lokalsamfund. Interessen har været at undersøge, hvordan det omgivende samfund kan lukke sig op, snarere end, hvordan individet kan tilpasse sig samfundet. Nogle af de medtagne eksempler har ikke haft eksplicit fokus på mulighederne for øget inklusion af funktionshæmmede, men har i stedet fokuseret på eksempelvis sindslidende.

I de community-orienterede projekter har der været fokus på, hvilke muligheder og potentialer, men også barrierer og udfordringer, der findes i lokalsamfundet i forhold til at skabe øget inklusion. Fokus i disse projekter har således været på, hvilke holdninger og muligheder, der findes i lokalsamfundene, samt og hvordan man kan skabe konstruktive udvekslinger med organisationer og borgere i lokalområdet, så der skabes positive erfaringer med inklusionsprocesser. På lang sigt bliver det dermed lettere for mennesker, der føler sig anderledes eller ekskluderet, at indtræde og indgå i lokale fællesskaber.

Det er tydeligt på alle rapporter, at det brede community-arbejde med at skabe netværk omkring et botilbud er en langstrakt proces, som dog kan give gode resultater på den lange bane. Således kan botilbud og anderledes eksistenser med tiden blive oplevet som en berigelse af lokalområdet, hvis der arbejdes målrettet med at skabe meningsfulde udvekslinger. En af undersøgelseerne peger på, at en af grundforudsætningen for at det lykkes er, at hovedansvaret for udsatte grupper tydeligt varetages af det offentlige og ikke alene overlades til frivillige kræfter. Hvis denne forudsætning er på plads, er der dog gode muligheder for at skabe en gensidig befrugtning af det sociale rum mellem offentligt finansierede botilbud og lokalsamfund.

3.2.2. Personlig netværksdannelse (se kapitel 6)

Ved *Personlig netværksdannelse* forstår vi et fokus på den enkelte brugers muligheder og de støttende medarbejders kompetencer til at udvikle den enkeltes netværk og deltagelsesmuligheder. Ordet personlig dækker over, at der er tale om netværk til personlige venner og familie - ikke netværk til foreninger eller andre organiserede fællesskaber. Der lægges ikke vægt på sociale forudsætninger i lokalområdet for at skabe konstruktive inklusionsprocesser omkring brugerne.

Der er medtaget udviklingsprojekter, hvor man har undersøgt, hvordan man kan arbejde med at udvide og understøtte det enkelte individs evne til og muligheder for personfokuseret netværksdannelse og relations-skabelse. Der er også medtaget undersøgelser, der gennem statistik, spørgeskemaer og interviews har undersøgt den enkeltes brugers oplevelse af sine deltagelsesmuligheder.

Underkategorier er:

a) Personlig netværksdannelse

Udviklingsprojekter:

- "Best Buddies"
- "Design af relationer - Et samarbejde om at designe relationer til nogle af samfundets mest handicappede"
- "Utvikling av sosialt vennenettverk"

Undersøgelser:

- "Delaktig (även) på äldre dar"
- "Hverdagsliv og levevilkår for mennesker med funktionsnedsættelse"
- "KvaliKomBO – Portræt af de 9 deltagende botilbuds organisation og pædagogik" (En del af Boliv)
- "Levekår for personer med nedsatt funksjonsevne: Fellestrekk og variasjon"
- "Personer med nedsatt funksjonsevne. Indikatorer for levekår og likestilling"
- "Socialt deltagande och tillgång till service : Upplevda hinder och hur de kan reduceras"

Vi har i denne underkategori fokuseret de undersøgelser og udviklingsprojekter, der rettet mod udvidelse og understøttelse af individets personlige netværk uden brug af IT-teknologi. Her har man eksempelvis undersøgt de enkelte beboeres evner og muligheder for at skabe relationer i og uden for tilbuddet.

De tre medtagne udviklingsprojekter arbejder målrettet med at udvide den enkelte borger personlige netværk udenfor botilbuddet. I 'Design af relationer' oplevede de eksterne projektmedarbejderne, at institutionsmiljøet og medarbejdernes vaner var de største forhindringer for at skabe nye relationer udenfor botilbuddet. Samtidig er det vigtigt at tage udgangspunkt i brugernes ønsker for kontakt og gradvis skabe en fortrolighed med at møde nye mennesker. Ydermere peger KvaliKomBo undersøgelsen på, at netop medarbejdernes respekt for brugerens selvbestemmelse kan ende med at blive en undskyldning for ikke at udfordre brugeren til at afprøve nye muligheder udenfor det kendte institutionaliserede miljø.

De medtagne undersøgelser fra Danmark, Sverige og Norge viser da også, at funktionsnedsættelse - på trods af intentioner om inklusion - stadig opleves som hindrende for deltagelse i både private, fællesskabsorienterede og samfundsmæssige rammer. Således peger den norske undersøgelse på, at borgere med funktionsnedsættelser deltager mindre i sociale og samfundsmæssige aktiviteter end befolkningen generelt. De har sjældnere venner end den øvrige del af befolkningen og de har færre personer, som de føler, at de kan indgå i tillidsfulde samtaler med. Således føler ca 1/5 sig ensomme, hvilket er over 3 gange så mange som i den øvrige befolkning. I den svenske undersøgelse oplevede borgerne en stor afstand mellem den officielle handicapolitik og deres faktiske hverdag.

b) Personlig netværksdannelse gennem IT-teknologi

Udviklingsprojekter:

- "Anpassad IT-vägen til digital delaktighet", igangværende projekt
- "Projekt Implementering af teknologi til mennesker med handicap - 11 casestudier: Livskvalitet, sociale netværk og deltagelse"
- "Vrist værdien ud af din tablet - i velfærdens tjeneste"

Anbefalede metoder:

- "Guide: IT-frivillige i kommunen"
- "Guide: Social IT i kommunen - til gavn for mennesker med funktionsnedsættelser"
- "Idekatalog. Teknologi til mennesker med funktionsnedsættelser"

Undersøgelse:

- "Afdækning af social IKT i Danmark - Afsluttende rapport"

Der er allerede i nogle af de ovenstående projekter blevet nævnt potentialerne ved at bruge it og sociale medier i arbejdet med at skabe netværksdannelse (se fx *Design af relationer*). Vi har i dette review fundet flere projekter, hvor fokus eksplicit har været på at undersøge potentialer og muligheder i at ruste personer med funktionsnedsættelse til at begå sig i den digitale verden og derigennem vedligeholde og udvikle netværk.

I denne underkategori har vi med taget en række nyere undersøgelser, udviklingsprojekter og anbefalede metoder om, hvordan IT-teknologi kan bruges som

løftestang for orienteringen i netværk og åbning mod omverdenen. Fokus er også her på den enkelte borgers udvikling gennem personlig netværksdannelse samt medarbejdernes kompetenceudvikling.

Den medtagne danske undersøgelse viser, at 4 ud af 5 sociale tilbud anvender IKT til en eller flere beboere, dog hyppigst blandt yngre beboere. Anvendelsen begrænser sig desuden mest til underholdning og vedligeholdelse af eksisterende netværk, og udvides sjældent til etablering af nye netværk. Samtidig mangler der en koordineret vidensdeling på området, og flere botilbud efterspørger en koordineret hjælp fra forvaltningen til en fælles indsats på området i hele kommunen. Projektet "Social-IT i kommunen" anbefaler dog en konkret fremgangsmåde for, hvordan den enkelte kommune kan udarbejde en egentlig strategi og projektgruppe med deltagere fra både forvaltning sociale tilbud. Derigennem kan medarbejdere og brugere støttes i, hvordan IT bedst kan anvendes i kommunens bosteder.

I det danske "Projekt implementering af teknologi til mennesker med handicap" har man været tættere på brugernes virkelighed og lavet casestudier i fem bomiljøer, hvor man har kortlagt det personlige netværk for 11 brugere og undersøgt, hvordan arbejdet med IT kunne støtte den videre netværksdannelse. Det viste sig, at det kræver et solidt personligt netværk, hvis man skal have rigtig gavn af IT til at vedligeholde og udbygge det i forhold til nye venskaber og deltagelse i aktiviteter i lokalsamfundet. Brugere med et svagt personligt netværk havde således mindre gavn af IT. Det er altså vigtigt, at IT-teknologi bruges på en differentieret i forhold til den enkelte brugers ressourcer og udfordringer.

I Sverige har man oprettet et 2 årigt kursus i IT, hvor brugeren løbende løser hjemmeopgaver sammen med sin kontaktperson, der samtidig benyttes som en læring i forhold til viden og praksis om sundhed, kultur, natur og medborgerskab. I Danmark har man i stedet skabt en guide med fem procestrin, hvor kommunerne foreslås at tiltrække private borgere som IT-frivillige i bofællesskaber. Håbet er, at de IT-frivillige sammen med it-læringen også kommer til at skabe en omvendt inklusionsproces, hvor både frivillige handicappede bliver beriget af mødet. Ligesom i andre sammenhænge påpeges det, at det kræver en tydelig organisering af mødet og anerkendelse af de frivillige fra medarbejdernes side.

3.2.3. Selvbestemmelse (se kapitel 7)

Ved *Selvbestemmelse* forstår vi projekter, der handler om hvordan man kan arbejde med at øge borgeren og/eller de professionelles kompetencer til og viden om selvbestemmelse.

Det rummer to underkategorier:

a) Selvbestemmelse som personlig ressource

Udviklingsprojekt

- "Det jeg kan, gør jeg selv"
- "Stolthedsstafetten" (en del af Det jeg kan, gør jeg selv)
- "Her vil jeg bo - her vil jeg arbejde" (en del af Boliv)
- "Når beboerne sætter dagsordenen." (En del af Boliv)
- "Perspektiver på det gode liv" (en del af Boliv)

Undersøgelser:

- "Den daglige forskel - omsorgsmedhjælpere i bo- og dagtilbud for voksne med varig nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne"
- "Veje til reelt medborgerskab - En kortlægning af udviklingshæmmedes vilkår for selvbestemmelse og brugerinddragelse"

Litteratur i den første under kategori har ofte fokus på, hvordan man kan give borgeren handlekompetence til i højere grad selv at tage styring i eget liv (empowerment). Og/eller fokus på, hvordan man kan udvikle de professionelle redskaber til at understøtte dette. En del af de fundne materialer handler også om det etiske dilemma i, at den professionelle på den ene side skal understøtte borgerens selvbestemmelse og på den anden skal hjælpe borgeren til at foretage "gode" valg for sig selv.

Dette afsnit mangler en sammenfattende gennemskrivning!

b) Politisk selvbestemmelse

Udviklingsprojekter

- "Med delaktighed i sikte - Deltagelsesmodellen"
- "Fra medlemmernes ønsker og krav - til en organiseret politik"

Den anden underkategori handler om, hvordan man skaber politiske forudsætninger for at selvbestemmelsen bliver reel også i forhold til bosted og livsform. Der er således to projekter har været relevante at kategorisere som "politisk selvbestemmelse". Ved politisk selvbestemmelse forstår vi, at borgere med funktionsnedsættelser inviteres til dialog med politiske beslutningstagere eller at der skabes en proces, hvor der muliggøres en begyndende politisk organisering omkring udøvelsen af deres medborgerskab.

Dette afsnit mangler en sammenfattende gennemskrivning!

4. Reviewets resultater i lyset af inklusionsdiskursen

4.1 Synlige og usynlige inklusionsprocesser

I forrige kapitel har vi fremstillet kategoriseringen af fundne rapporter på en måde, hvor det forhåbentlig vil være nemt for praktikere at tilgå den litteratur og de praksisanbefalinger, som er relevante i forhold til forskellige inklusionsindsatser. Men de perspektiver, som rapporterne er skrevet ud fra siger også noget om, hvordan det dominerende inklusionsperspektiv sætter sig igennem i både udviklingsprojekter og undersøgelser af området.

1. Deltagelse i eksisterende fællesskaber: 21

- Deltagelse i foreningsliv og fritidsaktiviteter: 8
- Deltagelse gennem frivilligt arbejde: 2
- Deltagelse gennem beskyttet beskæftigelse og arbejde: 4
- Community-orienteret deltagelse: 7

2. Personlig netværksdannelse: 16

- Personlig netværksdannelse: 9
- Personlig netværksdannelse gennem IT-teknologi: 7

3. Selvbestemmelse: 9

- Selvbestemmelse som personlig ressource: 7
- Politisk selvbestemmelse: 2

NB: Markeringerne med grå nuancer forklares i teksten

Ud af de 46 rapporter er der således kun to underkategorier med i alt 9 rapporter, der decideres falder ind under et community-orienteret eller politisk perspektiv (begge markeret med mørkegråt ovenfor), hvor man aktivt arbejdede med eller blot undersøgte de sociale forudsætninger for inklusionen. Enten i form af at man arbejdede med hele botilbuddet relation til lokalområdet eller at man Og det på trods af, at det var denne litteratur, der blev søgt eksplicit efter.

De øvrige 36 rapporter kan siges at være domineret af et perspektiv, hvor den enkelte bruger står i centrum for indsatsen ift. deltagelse, netværksdannelse eller selvbestemmelse. Det er ikke overraskende i den forstand, at lovgivningen foreskriver en individrettet indsats, hvor handleplansarbejdet naturligvis tager udgangspunkt i det enkelte individ. Det er en konsekvens af, at der ikke længere eksisterer en særlovgivning for udviklingshæmmede og det derfor er officiel politik, at de skal behandles efter samme vilkår som andre borgere.

Alligevel er der dog ingen selvfølgelig sammenhæng mellem denne individualisering af rettigheder og så udelukkelsen af det målrettede arbejde med at skabe kollektive *forudsætninger* for, at den enkelte borger får flere udfoldelsesmuligheder ift. deltagelse, netværksdannelse og selvbestemmelse. Det viser sig da også, at der blandt de 36 resterende rapporter er flere, der direkte eller indirekte arbejder med at skabe forudsætninger for deltagelse. Således er der markeret yderligere 14 rapporter med lysegråt i det ovenstående skema, som alle enten direkte eller indirekte har arbejdet med en medierende organiseringer (mentorer eller konsulenter), der har til opgave at skabe en realistisk forventningsafstemning for begge parter af mødet. Selvom alle disse rapporter tager et tydeligt udgangspunkt i den enkelte borgers ønsker om deltagelse, så har det således alligevel været nødvendigt at genforhandle nogle af de rammer, der

gives for deltagelse i de konkrete sociale sammenhænge (f.eks. virksomheder, idrætsforeninger, ordning med besøgsvenner osv.).

Også de restende rapporter under grundkategorierne "personlig netværksdannelse" og "selvbestemmelse" støder nødvendigvis ind i arbejdet med de lokale forudsætninger og ressourcer i forhold til mulighederne for netværksdannelse. I flere af udviklingsprojekterne under "personlig netværksdannelse" er der således også blevet arbejdet målrettet med at videreudvikle de sociale inklusionsforudsætninger i de sammenhænge, som borgerne med udviklingshæmning skal indgå i. Men det er karakteristisk, at alle de undersøgelser af inklusionsmuligheder i både Danmark, Norge og Sverige, som er medtaget under kategorien personlig netværksdannelse, alle fokuserer på den enkelte borger private oplevelse af sine deltagelsesmuligheder, og kun perifært inddrager en undersøgelse af de sociale og realpolitiske forudsætninger for den enkelte borgers deltagelses- og netværksmuligheder. På den måde medvirker grundperspektivet i mange af de videnskabelige undersøgelser til, at inklusionsprocesser tendentielt reduceres til et spørgsmål om den enkeltes oplevelse af sin personlige netværksdannelse. Selvom mange af undersøgelserne også indeholder andre aspekter, så har vi af denne årsag alligevel valgt at placere dem i denne grundkategori.

Sammenfatning af analysen

Hvis man skal sammenfatte analysen, så kan man udtrykke det på den måde, at der i kraft af en gældende inklusionsdiskurs, der har sat sig tydelige spor i lovgivning, tilsyns-, visitations- og forvaltningspraksis samt den gældende professionsforståelse hos pædagoger og socialrådgivere, tegner sig et bestemt mønster. Således foregår det "synlige" inklusionsarbejde i mødet mellem den enkelte bruger og de enkelte medarbejdere, som møder brugeren. Under dette synlige inklusionsarbejde ligger der imidlertid en helt række tendentielt "usynlige" inklusionsprocesser, som ikke gives den samme opmærksomhed. Alligevel danner de dog forudsætninger for de individuelle handlemuligheder for både den enkelte bruger og den medarbejder, som understøtter den enkelte brugers inklusionsproces.

Det kan f.eks. være udviklingen af de organisatoriske rammer for de sociale tilbud, der i DK ganske vist gives opmærksomhed gennem det løbende tilsyn med de sociale tilbud. Men også den organisatoriske opmærksomhed har fokus den enkelte medarbejders kompetenceudvikling, arbejdsmiljø og værdibaseret ledelse. Ikke på at skabe øgede inklusionsmuligheder på det organisatoriske niveau.

Der gives heller ingen løbende opmærksomhed til kontakten til lokalsamfundet, til mulighederne i at skabe udvekslinger og deltagelse i normalsamfundet gennem et fælles tredje eller til de politiske forudsætninger for den reelle selvbestemmelse i forhold til bolig- og jobvalg. Ud over selve reviewet peger projekt 'Bæredygtig inklusion gennem community dannelse' første års forskningsarbejde på en række potentialer, der som følge heraf bliver oversat i de enkelte sociale tilbud og deres relationer til sagsbehandlere og lokalmiljøer.

På den måde kan man sige, at reviewet tyder på, at der er brug for at give mere opmærksomhed til de sociale forudsætninger for, at de individuelle inklusionsprocesser kan forløbe på en konstruktiv måde. Så der ikke sker en løbende usynliggørelse af de sociale inklusionsprocesser, som gør det realistisk for mennesker med udviklingshæmning at deltage og udfolde deres selvbestemmelse i normalsamfundet.

"Synligt" socialpædagogisk inklusionsarbejde er i dag individorienteret

- **Den enkelte bruger:** Understøtte den enkelte brugers udvikling og selvbestemmelse (og evt. netværk) indenfor den givne kontekst
- **Medarbejderen:** Udvikle socialpædagogiske kompetencer og redskaber hos medarbejdere

”Usynlige” inklusionsprocesser handler om sociale forudsætninger:

- **Organisation:** Udvikle hele organisationens forudsætninger for at invitere ind eller samarbejde med eksterne partnere
- **Lokalsamfund:** Arbejde aktivt med lokalsamfundets ressourcer og udfordringer i forhold til at inddrage brugerne i deres netværk
- **Produkter:** Det fælles tredje - skabe produkter, som er relevante for lokalsamfundet (bygninger, varer og kulturprodukter)
- **Politik:** Inddrage brugernes drømme og politiske rettigheder i udviklingen af hele det sociale tilbud

4.2 Årsager til fokus på den enkelte brugers udvikling

Hvis man skal finde årsagerne til den manglende opmærksomhed på de community-orienterede forudsætninger for inklusionsprocesser, så skal man lede i fremkomsten af den inklusionspolitik, som brød frem i 90’erne i både Danmark, Norge og Sverige. Både Norge og Sverige har således siden 90’erne ført en politik, der afskaffede større bofællesskaber til mere end ca. 5 personer (Tidemann & Tøssebro, 2009, Mansell and Ericsson, 1994). I Sverige har det været en gradvis proces, mens der i Norge har været tale om en ret pludselig opbremsning i takt med at forvaltningen af serviceydelser blev lagt ud til kommunerne. I Sverige er det i dag decideret forbudt at etablere større bofællesskaber, mens Norge i de sidste 10-15 år har oplevet en genopblomstring af større bofællesskaber. I Danmark har man med Serviceloven i 1998 formelt set afskaffet institutionsbegrebet, men selvom man med opgøret med åndssvageforsorgen i 1980’erne gjorden normalisering til et politisk projekt, har man modsat de to andre lande ikke haft et konsekvent opgør med selve boformen og totalinstitutioner (SL 2009).

Hvis man sammenligner handicapforskningen i Norge og Sverige med den danske forskning så er der i både Norge og Sverige egentlige forskningsmiljøer på området, mens der i Danmark kun er tale om spredte indsatser, der ofte er finansieret direkte af interessenter og/eller rekvirenter på området. Det er således karakteristisk, at da der i 2012 skulle samles data fra hele Norden til et review om nedgangen i antallet af institutionstilbud og fremgangen i antallet af community orienterede tilbud fra 1960 til 2005, så fandtes der ifølge medforfatter Inge Bonfils (mundtlig meddelelse) ikke sammenlignelige data fra Danmark (Tøssebro o.a. 2012).

Praksis og forskning i Danmark adskiller sig således afgørende fra Norge og Sverige. Da grundholdningen i de to lande er, at der ikke bør eksistere større bofællesskaber, så er der ikke forskningsmæssig interesse for at beskæftige sig med at skabe netværksdannelse i lokalsamfundet, der tager udgangspunkt i de muligheder, som det interne fællesskab på et botilbud giver for at skabe kontakt til lokalområdet. I stedet betragtes inklusionsopgaven som noget, der er rettet mod den enkelte borger. Det giver god mening i Norge og særligt Sverige, da der ikke eksisterer større botilbud i nævneværdig grad. Derfor findes der ikke direkte relevant forskningslitteratur i Sverige og Norge om netværksdannelse ud fra botilbuddet. Som det fremgår ovenfor, så findes der derimod en lang række undersøgelser af den enkeltes erfaringer med inklusion i lokalområdet (gennem deltagelse i f.eks. kultur, fritid og beskæftigelse).

5. Resumeer i kategorien: "Deltagelse i eksisterende fællesskaber"

Med denne kategori forstår vi her projekter, der direkte har haft fokus på, hvordan erfaringer og nye tiltag viser hvordan man kan arbejde med at inkludere personer med funktionsnedsættelse i almene fritidstilbud så som idrætsklubber og foreninger. Derudover er medtaget projekter, hvor muligheder for og potentialer i, at borgere med funktionsnedsættelser kan blive frivillige i eksisterende frivillige organisationer eller fællesskaber er undersøgt.

Fælles for projekterne er typisk en individorienteret praksis, hvor der tages udgangspunkt i mennesket med funktionsnedsættelses behov, ønsker og kompetencer. Der er altså fokus på, hvordan individet gennem udvikling og læring kan blive klædt på til at træde ind i eksisterende fællesskaber i det omgivende samfund. Men der er også projekter der sætter fokus på hvad fritidsordninger og lokalsamfund kan gøre for at inkludere enkeltborgere med funktionsnedsættelser.

5.1 Deltagelse i foreningsliv og fritidsaktiviteter

Brugerundersøgelse 2014. Tilrettelagt fritid for voksne

Udviklingsprojekt: Norge 2014

Brugerundersøgelsen er en undersøgelse af 'Normalisering av tilrettelagt fritid for voksne brukere', som er et projekt, hvor man arbejder med at skaffe aktiviteter til borgere med forskellige handicaps inden for de almene kultur- og fritidstilbud. I evalueringen af projektet undersøges det via en spørgeskemaundersøgelse, om flere er kommet ud i kultur- og fritidstilbud, samt om tilfredsheden hermed.

Projektet har til hensigt at etablere sociale aktiviteter for borgere med funktionsnedsættelser (udviklingshæmmede, borgere med psykiske lidelser, demens, ulykke mm.) i samarbejde med organisationer, kulturinstitutioner ol., samt oprette nye projekter i kommunalt regi. Målet er at sikre, at borgere med funktionsnedsættelser ikke bare tilbydes en individrettet aktivitet, men også får muligheden for at indgå i en gruppesammenhæng i eksisterende eller nyoprettede kultur- og fritidstilbud. Som plejepersonale eller pårørende til et menneske med funktionsnedsættelse er det altså muligt at kontakte ansatte i projektet og få viden om, hvilke muligheder, der findes for den enkelte.

I den del af evalueringen, hvor man har spurgt brugerne om deres udbytte, kan det konkluderes, at flere (6 ud af 8) tilkendegiver, at de deltager i flere aktiviteter efter at være blevet guidet ind i aktiviteter af projektet. Endvidere tilkendegiver 47 pct. af brugerne, at de oplever at have flere valgmuligheder. Derudover peger evalueringen på, at transportmuligheder er en reel forhindring for de brugere, der gerne vil deltage i aktiviteter. Endelig viser projektet et fald i antallet af individorienterede tilbud, hvilket har frigivet ressourcer til tilbud, der har socialt inkluderende aspekter (Johansen, Foss, & Indal, 2009).

Fritidsguider

Udviklingsprojekt: Danmark 2015

Foreningens mål er at inkludere borgere med handicap i almindelige foreningslivsfællesskaber. Projektet baserer sig på at uddanne fritidsguider til at hjælpe den enkelte borger med handicap med at etablere kontakt til en forening, som

vedkommende ønsker at blive medlem af. Fritidsguider støtter herefter den enkelte til at komme i gang med aktiviteten.

I arbejdet med at inkludere borgere med funktionsnedsættelser har fritidsguiderne i Esbjerg, Vejle, Sorø og Københavns kommuner gjort brug af en metode, udviklet af Anders Midtsundstad i Kristiansand Kommune i Norge. Den går ud på at grundig forberedelse og vejledning skal danne fundament for at hjælpe enkeltpersoner ind i inkluderende aktiviteter (Johansen et al., 2009, p. 14). Et vigtigt element er, at det er borgeren, der bestemmer hvilken forening vedkommende vil være med i, samt hvornår der skal tages kontakt til foreningen, og hvad der skal oplyses. Princippet er, at når borgeren har fundet frem til en fritidsinteresse vedkommende godt kunne tænke sig, så undersøges mulighederne før der tages kontakt til foreningen. Det er et centralt element i projektet, at fritidsguiderne er opmærksomme på at tænke ud over kommunegrænserne, således at der samarbejdes med relevante medarbejdere i nabokommuner. Tanken er, at antallet af og formerne for foreningstilbud i lokalområdet udvides. Foreningens mål er, at den enkelte borger på sigt kan deltage selvstændigt i fritidsaktiviteter og opnå reel inklusion i en forening, således at borgerens mulighed for at indgå i et netværk styrkes. Samtidig kan borgerne vælge blandt et langt bredere udvalg af aktiviteter end tilfældet er nu, hvor mange borgere med handicap kun har mulighed for at vælge at deltage i aktiviteter, der er målrettet dem (Fritidsguider, 2015).

Projektet har vist, at det er muligt at inkludere borgere med funktionsnedsættelse (fx spastisk lammelse, bevægehandicap eller skizofreni). Projektet har desuden vist, at foreningerne er meget åbne overfor at tage imod en person, der gerne vil være med - der er stort set ingen foreninger, der har sagt nej tak til at tage imod de nye medlemmer. Ressourcemæssigt viser projektet derudover, at et inklusionsforløb tager ca. 28 timer, herunder afklaring, etablering af kontakt, ledsagelse og opfølgning. *"Erfaringerne fra fritidsguiderne er, at de borgere, der har gennemgået forløbet, har fået højere selvværd og i højere grad føler sig som en del af et fællesskab. Derudover kan foreningsdeltagelse være med til at mindske social isolation for disse grupper"* siger konsulent Martin Sandø, Socialstyrelsen (Socialstyrelsens hjemmeside) (Fritidsguider, 2015).

Foreningen Team Tvilling og Team Tvilling Norge

Udviklingsprojekt: Danmark og Norge 2015

Foreningen Team Tvilling er en forening, der forsøger at etablere aftaler mellem lokale idrætsklubber (ofte elitesportsklubber) og botilbud, således at borgere med funktionsnedsættelser kan få mulighed for at indgå i en række sportsgrene, som de normalt ikke deltager i. Foreningen tilbyder vejledning for både kommuner, botilbud og idrætsklubber og stiller blandt andet løbevogne til rådighed.

Foreningen er dannet af de to tvillingebrødre, Peder og Steen, der sammen gennemførte en Ironman i 2014 – trods Peders handicap (spastiker og kørestolsbruger). Foreningen er oprettet med det mål at inspirere kommunerne til at arbejde med at koble deltagere i sportsklubber, som alligevel fx er ude og løbe flere gange om ugen, og boe på bosteder. Tanken er, at hvis folk får muligheden for at være aktive med handikappede igennem sport, så vil berøringsangst og tabu mindskes, derfor vil foreningen aktivere handikappede i almen sport, såsom triatlon, vandski, løb og dykning.

Målet for 2015-2016 er at komme igennem til kommunerne, så de kan lave "en kopi" af tvillingernes projekt. Den første kommune, der er gået ind i projektet, er Morsø kommune. De har lavet et samarbejde mellem deres lokale løbeklub "Pinen & Plagen" og forskellige bosteder i kommunen. Der er blandt andet afholdt Jernvilje-løbet, hvor løbeklubben lånte løbevogne ud til bosteder i lokalområdet, så der kunne trænes inden selve løbet. Ifølge tvillingerne, så kræver det bare en person i kommunen, som vil påtage

sig ansvaret for at få projektet igangsat. På deres hjemmeside skriver de: *"Det hårde arbejde er lavet, da både klubber og bosteder er klar over, at det kan lade sig gøre. Så vi håber at i 2015 og fremtiden, vil man kunne se flere aktive handicappede i løb rundt omkring i Danmark"* (Foreningen Team Tvilling, 2015).

I Norge har man også taget ideen til sig, og har således oprettet et lignende tilbud. Her har Norges Triatlonforbund været inspireret af Team Tvilling i ønsket om at inkludere handicappede i deres triatlonaktiviteter i 2016 (Team Tvilling Norge), (Foreningen Team Tvilling, 2015).

Idræt, handicap og social deltagelse

Undersøgelse: Danmark 2013

Undersøgelsen har til formål at bidrage med systematiseret viden om, hvordan idrætsdeltagelse kan have betydning for borgere med bevægelseshandicap i forhold til deres hverdagsliv. Den statistiske undersøgelse peger på, at borgere med nedsat funktionsevne, der regelmæssigt deltager i idræt udenfor hjemmet, med større sandsynlighed er aktive på arbejdsmarkedet, udfører frivilligt arbejde, er aktive i handicaporganisationer, samt har et højere uddannelsesniveau end ikke-idrætsdeltagende. I det kvalitative studie kommer det til udtryk, at borgere med nedsat funktion, der deltager i idræt, bruger deres erfaringer herfra i andre sammenhænge og omvendt.

Borgere med nedsat funktionsevne er på mange måder begrænset i deres deltagelse i samfundet, fx er voksne med handicap oftere uden formelle kvalifikationer og udenfor arbejdsmarkedet end voksne uden handicap. Afhandlingen undersøger, hvordan idræt kan have betydning for borgere med nedsat funktionsevnes deltagelse i sociale fællesskaber. Undersøgelsen viser, at deltagerne i projektet oplever, at de gennem idræt udvikler kompetencer, som kan bruges i andre sammenhænge og at de, ved at være aktive, bliver betragtet som en ressource af samfundet. Deres deltagelse er betinget af, at fællesskabet arrangerer en praksis, der gør det muligt for den enkelte at anvende de ressourcer, han/hun har. Personen med nedsat funktionsevne skal samtidigt ansøre andre til at gøre en indsats for, at hans/hendes ressourcer kan blive udnyttet. Særligt tilrettelagt idræt giver mulighed for, at personen kan være mindre bevidst om kroppen og få succesoplevelser.

Projekt kommunen og civilsamfundet - udviklingsprojekter

Udviklingsprojekt: Danmark 2011

I projektet var målet overordnet at afprøve nye måder at fordele ansvaret for den kommunale opgaveløsning. Et af forsøgene gik på at motivere og hjælpe borgere med funktionsnedsættelse til at blive frivillige besøgsvenner. Projektet har dog som overordnet ramme at nedbryde skellene mellem kommune, lokal- og civilsamfund og institutioner.

Gennem en nytænkning af ansvar i kommunalt regi forsøgte man i 4 kommuner (Horsens, Varde, Lyngby-Taabæk og Lejre) at udfordre rummet mellem frivillige medborgere og de kommunale institutioner: *"Målet var at styrke både den borger, der er afhængig af institutionen, de fagprofessionelle medarbejdere og 'almindelige mennesker ude i civilsamfundet'"* (Lundgaard, 2011, p. 7). I Horsens kommune forsøgte man sig med en ordning, hvor borgere med funktionsnedsættelse blev frivillige. Formålet var at afprøve, om borgere med funktionsnedsættelse kan indgå i civilsamfundet på lige fod med andre frivillige. Der var i alt 13 udviklingshæmmede, der blev frivillige. Af dem indgik 3 i mere stabile forløb, og derudover blev der etableret kontakt med flere private og offentlige virksomheder, hvor tanken er at flere kan komme ind som frivillige. I Varde

kommune forsøgte man sig med at etablere en besøgsordning, hvor borgere med funktionsnedsættelse besøgte ældre på et plejecenter (Lundgaard, 2011).

I erfaringsopsamlingen nævnes ikke eksplicit, hvad de involverede ud fik ud af at være frivillige. Opsamlingen er mere generel: Projekterne viser, at samarbejde mellem kommune og civilsamfund bidrager til mere kvalitet, der hvor borger møder den kommunale indsats. Derudover medfører samarbejdet også en positiv udvikling på andre områder. I mødet mellem frivillige og fagprofessionelle udvikles kulturer og arbejdsrutiner og institutionerne åbnes – gøres mere transparente – og det øger opbakningen i lokalsamfundet. Man får en indsigt i, hvad der foregår ”bag murene”. Endvidere bidrager samarbejdet flere steder til at styrke lokalsamfundet i form af netværk og øget sammenspil mellem forskellige grupper og personer, som ellers ikke mødes i andre sammenhænge (Lundgaard, 2011).

Slagelse Open

Udviklingsprojekt: Danmark 2015

I Slagelse Kommune forsøger man at give borgere med psykiske funktionsnedsættelser mulighed for at afprøve forskellige idrætsaktiviteter. Målet er at lokale idrætsforeninger som følge af en øget efterspørgsel vil oprette hold, der er tilpasset unge og voksne med funktionsnedsættelser.

Slagelse Open er et samarbejde mellem kommunens fritidsafdeling, lokale foreninger, Socialt Resursecenter Slagelse, Dansk Handicap Idræts Forbund og S sammenslutningen af Unge Med Handicap. Slagelse Open er et projekt, hvis formål at skabe øget tilknytning til foreningslivet for unge og voksne med funktionsnedsættelse. Projektet startede med en uges sommerferieidræt, hvor man kunne prøve kræfter med alt fra badminton og bordtennis til bueskydning, jui jitsu og rollespil. Herefter er tanken, at der skal etableres hold i de lokale idrætsforeninger, som er tilpasset unge og voksne udviklingshæmmede. For at understøtte disse unge og voksnes inklusion, vil der derudover blive etableret guidede individuelle forløb for udviklingshæmmede, så de får lettere ved at deltage enkeltvis i kommunens fritidsliv (Slagelse Kommune, 2015).

Voksenhandicapundersøgelsen 2011- Tema: Ledsagelse og ud af matriklen

Undersøgelse: Danmark 2011

I undersøgelsen kommer det frem, at det samlet set står dårligt til med hensyn til borgernes selvbestemmelse og deres valgmuligheder – både i forhold til livets store beslutninger, så som hvor og hvem man vil bo med og i hverdagssammenhæng. Endvidere påpeges det i undersøgelsen, at borgerne i botilbud kun i ringe grad deltager og er inkluderet i det omkringliggende samfund. Undersøgelsen retter blikket både mod medarbejdernes holdninger til borgerne og mod de vilkår, rammer og kompetencer, som den socialpædagogiske indsats i dag har.

Undersøgelsen er blevet gennemført som en elektronisk spørgeskemaundersøgelse. 1.565 af Socialpædagogernes medlemmer besvarede spørgeskemaet. Rapporten er en ud af fire temarapporter, der til sammen udgør Socialpædagogernes Voksenhandicapundersøgelse, 2011. Den viser, at langt de fleste borgere i undersøgelsen (81 pct.) har brug for støtte eller massiv støtte, når de skal deltage i sociale sammenhænge. 32 pct. af besvarelserne anfører, at borgerne i ringe grad eller slet ikke har mulighed for at deltage i fritidsaktiviteter uden for deres botilbud, hvis de har brug for ledsagelse. 86 pct. af besvarelserne siger, at borgere uden behov for ledsagelse i høj eller nogen grad har mulighed for at dyrke fritidsaktiviteter uden for boligen. 14 pct. har kun denne mulighed i ringe grad eller slet ikke. De fleste borgere (80

pct.) har mulighed for at deltage i planlagte aktiviteter, ferie, festival mv. 53 pct. af besvarelsenerne siger, at grunden til, at borgerne ikke kan "tage ud i verden" er, at der ikke er økonomiske ressourcer til det, 25 pct., at tilrettelæggelsen af arbejdet vanskeliggør det og 21 pct., at der ikke er tid til det. Det angives endvidere, at borgerne bruger lokalsamfundet til forskellige aktiviteter, men også, at de inkluderende aktiviteter såsom deltagelse i foreningsliv og samvær med naboer kun er aktuelt for et mindretal (SL, 2011b).

Undersøgelsen viser endvidere, at den fysiske placering af tilbuddet kan have en stor betydning for borgernes mulighed for at deltage i lokalsamfundets forskellige aktiviteter. Borgernes fællesskaber er præget af fællesskaber med dem, de bor sammen med, og de er begrænset i deres fællesskaber med det omliggende samfund. Derudover har de kun i ringe grad en aktiv rolle i forhold til de fællesskaber og sociale aktiviteter, de deltager i. Borgernes fællesskaber samler sig typisk om aktiviteter så som sport, kultur mv. (58 pct.), ligesom de er minded for relationer til og kontakt med venner, familie mv. (86 pct.). Meget få, kun 8 pct., er orienteret mod de samfundsmæssige aktiviteter – så som at deltage i en brugerorganisation, det politiske liv mv. For 12 pct. af borgerne består deres sociale netværk udelukkende af andre borgere med funktionsnedsættelse. For 48 pct. af borgerne består mange af deres sociale netværk af andre borgere med funktionsnedsættelse. Når borgerne deltager i fællesskaber og sociale sammenhænge er de først og fremmest fysisk til stede (47 pct.). 27 pct. deltager aktivt, mens kun 16 pct. deltager aktivt og påvirker aktiviteten. Der er blot 10 pct., som deltager aktiv og er med i planlægningen af aktiviteterne. Mere spontane aktiviteter i lokalsamfundet eller samvær med en kæreste uden for botilbuddet er begrænset for nogle af borgerne (SL, 2011b). Der bliver således i undersøgelsen påpeget, at borgere med funktionsnedsættelse på en lang række områder er dårligere stillede end den øvrige befolkning i forhold til selvbestemmelse og aktiv deltagelse i samfundet. Manglende økonomiske og tidsmæssige ressourcer, samt botilbuddets fysiske placering af nogle af de årsager, der kan føre til manglende støtte til at hjælpe den enkelte borger til øget deltagelse og en aktiv hverdag (SL, 2011b).

KL's spørgeskemaundersøgelse vedr. social- pædagogisk bistand til deltagelse i aktiviteter, ferie og udflugter for borgere på kommunale bosteder mv.

Undersøgelse: Danmark 2014

I undersøgelsen har man kigget på, hvilke muligheder borgere i botilbud har for at få socialpædagogisk bistand til at komme på ferie, deltage i aktiviteter uden for hjemmet og at komme på udflugter.

KL har udsendt spørgeskemaer til alle landets kommuner, hvor der blandt andet er blevet spurgt til, hvad kommunens serviceniveau er for ledsagelse til fritidsaktiviteter, udflugter mv. og om kommunen formidler kontakt til frivillige organisationer, som kan tilbyde ledsagelse (KL, 2014).

Undersøgelsen viste, at 86 af landets 98 kommuner yder støtte til handicappede borgere under ferier, udflugter mv. De resterende 12 kommuner svarer i undersøgelsen, at de ikke tilbyder socialpædagogisk ledsagelse, idet ydelse er decentraliseret. I forhold til spørgsmålet om, hvad kommunens serviceniveau for antal dage, hvor kommunen yder støtte til at borgerne kan deltage i fritidsaktiviteter, udflugter mm. uden for bostedet, så viser undersøgelsen, at det organiseret og prioriteres forskelligt i kommunerne. I 36 kommuner angav man, at kommunen havde et serviceniveau fra 1 til mere end ti dage for socialpædagogisk bistand til ledsagelse til aktiviteter, udflugter mv. Andre kommuner (11) svarede, at planlægningen af ledsagelse er uddelegeret til det enkelte botilbud og at det dermed indgår under botilbuddets budgetmæssige ramme. Endelig svarede 18 kommuner, at ledsagelse til aktiviteter og udflugter blev bestemt ud fra

individuelle behov. Til spørgsmålet om, hvad kommunen gør for at skabe kontakt til frivillige organisationer, så svarer 40 kommuner, at de formidler kontakt til frivillige organisationer, som kan tilbyde ledsagelse. Det fremgår ikke af de fleste af kommuneres svar, hvilke organisationer, de formidler kontakt til (KL, 2014, pp. 4–6).

5.2 Deltagelse gennem frivilligt arbejde

Frivilligt arbejde bygger bro

Udviklingsprojekt: Danmark 2012

På bofællesskabet Stalpes Gård i Slagelse kommune, gjorde man i 2012 gode erfaringer med at hjælpe borgere med funktionsnedsættelse på bostedet ud i frivilligt arbejde. Af positive effekter var blandt andet, at borgerne med funktionsnedsættelse i kraft af deres oplevelser med det frivillige arbejde også turde bevæge sig ud i andre fællesskaber og i beskæftigelse. Erfaringer fra Slagelse kommune peger på, at det frivillige arbejde åbner op for socialt samvær og nye relationer – både i det direkte arbejde, men også i de fællesskaber, der kan opstå, når borgere mødes om at yde en frivillig indsats.

I 2012 modtog lederen af Stalpes Gård en mail fra den lokale biograf, der er drevet af frivillige, hvor de spurgte, om han ikke havde beboere, der ville være med. Medarbejderne i bofællesskabet fandt i fællesskab frem til nogle beboere, der kunne indgå i et frivilligt miljø omkring en biograf, hvor man jo kommer i kontakt med mange mennesker. To beboere blev spurgt og viste interesse, hvorefter en medarbejder tog dem med til samtale i biografen. Opgaven var at se publikums billetter og at gå til hånde med oprydningen. En af de unge borgere med funktionsnedsættelse fastholdt at være frivillig i biografen og fik løbende flere opgaver, så som at passe popcornmaskinen og sælge billetter (Pedersen, 2012a).

Tre andre beboere fra Stalpes Gård blev på eget initiativ frivillige i den lokale fodboldklub. Muligheden opstod idet de tre, sammen med en medhjælper, var ude og se en kamp, hvor de efterfølgende faldt i snak med nogle af de frivillige, der var til stede ved kampen. Det frivillige arbejde bestod i at hjælpe til med at rydde op efter kampene. Igen holdt en beboer fast og fik ligeledes flere opgaver – blandt andet skænker hun øl og vand (Pedersen, 2012a). Lederen af Stalpes Gård forklarer, at det frivillige arbejde giver borgere med funktionsnedsættelse mulighed for at indgå i relationer uden for "lovpligtige møder af enhver art" (Pedersen 2012, p. 11). Og han betegner videre det frivillige arbejde som en form for helle for dem, fordi det frivillige arbejde ikke bindes op på handleplaner og udviklingsmål, da indsatsen ikke skal dokumenteres.

De to beboere, der fastholdt det frivillige arbejde, fik begge selvtilid og mod på at arbejde, og blev efterfølgende ansat i løntilskud. Det frivillige arbejde gav således borgerne med funktionsnedsættelse lyst til også at bevæge sig ud i egentlig beskæftigelse (Pedersen, 2012a).

I Slagelse kommune lod man sig inspirere af Stalpes Gård i forsøget på at få flere borgere med funktionsnedsættelse inkluderet i det almindelige fritids- og kulturliv gennem aktiviteter og frivilligt arbejde. De eksisterende tilbud til borgere med funktionsnedsættelse var oftest arrangeret på måder, der ikke inkluderede dem i de almindelige tilbud, men i stedet fungerede som parallelle tilbud. Man udgangspunkt i at undersøge målgruppens egne ønsker til kultur- og fritidstilbud. Undersøgelsen viste, at borgere med funktionsnedsættelse gerne ville deltage i almindelige fritidstilbud, "fx idrætsklubber, motionsklubber, fanklubber, dans, teater og frivilligt arbejde" (Pedersen, 2012a, p. 12). Derudover var der ønske om at have noget at tage sig til i weekender og ferier, samt at have mulighed for at deltage i sociale arrangementer så som

fællesspisning og fester. På baggrund af dette blev der i den første del af projektet fokuseret på at lave brobygning til de etablerede fritidstilbud gennem etablering af netværk for borgere med funktionsnedsættelse og netværk mellem borgere med funktionsnedsættelse og lokale fritidsaktiviteter. Mange af borgerne med funktionsnedsættelse fik mulighed for at afprøve nye fritidsaktiviteter, så som golf og tennis, og flere oplevede det at prøve noget nyt som en succes. Konklusionen på denne del af projektet var dog, at det lykkedes at skabe netværk mellem borgerne med funktionsnedsættelse, mens det ikke lykkedes at bygge bro til det etablerede kultur- og foreningsliv, da borgerne med funktionsnedsættelse hurtigt droppede ud. En af udviklingskonsulenterne fra projektet vurderede efterfølgende, at en mentor, der kunne støtte borgeren i at være en del af fællesskabet, formodentligt kunne have hindret at borgeren valgte at stoppe (Pedersen, 2012b).

Som følge af dette ændrede projektgruppen strategi, og begyndte i stedet at satse på frivilligt arbejde alene. Gennem projektet oplevede man, at borgere med funktionsnedsættelse havde meget at byde på i forhold til frivilligområdet, og at det frivillige arbejde gav mulighed for at indgå i ligeværdige møder.

Erfaringen viste, at flere borgere med funktionsnedsættelse blomstrede op i det frivillige arbejde, hvilket har ført til, at de har fået mod på også at deltage i andre ting. Der var i 2012, da projektet blev beskrevet, frivillige i blandt andet en biograf, en fodbold- og håndboldklub, i Kvarterhuset og i genbrugsbutikker, og der var aftaler på vej med spejderne, Slagelse Garden og Røde Kors⁴. Det frivillige arbejde viste sig at være en meget større succes end projektgruppen havde turde håbe på. Konklusionen på projektet lød således, at *"det til fulde lykkedes at etablere bæredygtige kontakter mellem de udviklingshæmmede og det frivillige miljø"* (Pedersen, 2012b). Mentorer har bidraget til at sikre, at borgerne med funktionsnedsættelse blev introduceret til deres opgaver og til at bygge bro til det sociale fællesskab borgeren og de øvrige frivillige. Det påpeges, at det frivillige arbejde giver mange sidegevinster i form af fx *"adgang til kampene, ture sammen med supportere, når klubben spiller udenbys, deltagelse i fællesspisning for de frivillige, og ikke mindst et socialt netværk uden for den pædagogiske verden"* (Pedersen, 2012a, p. 14). Det frivillige arbejde åbner således op for socialt samvær og nye relationer både i det direkte arbejde, og i de fællesskaber, der kan opstå, når mennesker mødes om at yde en frivillig indsats sammen (Pedersen, 2012b).

Vi skal jo hjælpe hinanden! Frivillige med udviklingshæmning

Udviklingsprojekt: Danmark 2008

I det erfaringsopsamlende hæfte, Vi skal jo hjælpe hinanden!, som bygger på projekt Frivilligt Socialt Arbejde for Udviklingshæmmede (2006-2008) kan man læse om, hvordan man kan rekruttere borgere med funktionsnedsættelse til frivilligt socialt arbejde, samt hvordan man kan organisere et arbejde omkring det. Projektet var et pilotprojekt i Nordsjælland, hvor borgere med funktionsnedsættelse blev rekrutteret til frivilligt socialt arbejde. Målet med projektet var blandt andet at nedbryde den skelnen, der ofte opstår mellem mennesker med og uden funktionsnedsættelse, når borgere med funktionsnedsættelser kun omgås andre med lignende nedsættelser og professionelle.

Projektet understøttede borgere med funktionsnedsættelse i at blive frivillige besøgsvenner hos andre borgere uden funktionsnedsættelse, der kunne have behov for en besøgsven. Som følge af dette blev den frivilliges sociale netværk udvidet, og den frivillige fik endvidere *"dét løft i livskvalitet og selvværd, som man får, når man laver frivilligt socialt arbejde"* (Augsburg, Lindemann Sørensen, Jensen, & Frederiksen, 2008, p. 4). Erfaringerne peger blandt andet på, at deltagerne i projektet i højere grad fik adgang

⁴ Det har ikke været muligt at finde opfølgende information om dette projekt, hvorfor det ikke vides, hvordan det udviklede sig.

til 'det normale samfund' på måder, som de ellers ikke ville få det. I hæftet opridses en række erfaringer og anbefalinger til, hvordan man kan arbejde med lignende projekter andre steder. Erfaringer og anbefalinger fra projektet opledes i 4 faser, som her er gengivet summarisk. For mere information, se hæftet *Vi skal jo hjælpe hinanden!* (Augsburg et al., 2008).

De fire faser er:

1. Finde frivillige og modtagere – skabe netværk og danne grobund for projektet
2. Matchning – én til én
3. Etablering af relation
4. Indblanding når relationen kører af sig selv

I forhold til at finde frivillige og modtagere, skal man

- Opsøge potentielle frivillige og derudfra finde en matchende besøgsven
- Tage ud til væresteder, plejehjem, foreninger etc. og fortælle om projektet, så der kan etableres kontakter og netværk, der kan hjælpe med at finde og skabe vej til potentielle besøgsmodtagere.

Arbejdet med at matche besøgsven og -modtager var oftest succesfuldt. Ud over at man skal være en smule mere tålmodig og vedholdende, så fungerede matchingen ud fra de samme principper som hos frivillige uden funktionsnedsættelse. I nogle tilfælde var der konkrete ønsker fra de frivillige, såsom at besøgsvennen skulle være en gammel dame eller at samværet bestod af ture rundt i København. Men det blev samtidig erfaret, at det ikke var nødvendigt at matche efter interesse for at opnå succes, hvis der ikke var udtalte ønsker.

En vigtig erfaring fra projektet er, at man skal tydeliggøre, at de frivillige med funktionsnedsættelse har særlige styrker og kvaliteter, som andre frivillige ikke har: *"Det er svært for Røde Kors og Ældresagen at finde besøgsvenner til dem, der er lidt skæve og snavsede. Men de udviklingshæmmede har generelt en større tolerance og tålmodighed og derved også ressourcer, som 'normale' ikke kan præstere"* (Augsburg et al., 2008, p. 20). Opdagelsen medførte, at Ældresagen og Røde Kors formidlede kontakt til ældre, de normalt havde svært ved at finde besøgsvenner til. Derudover erfarede projektlederen, at hendes egen ide om, at modtageren skulle have overskud, for at få besøg, måtte revideres.

I forhold til at etablere relationen, så var erfaringen, at der inden første møde skulle spørges ind til både ven og modtagers forventninger og motiver til mødet, samt forberedes på, hvad det indebærer. Der blev også lavet aftaler om, hvordan man aflyser. Ved selve mødet er det vigtigt, at en koordinator deltager de første 3-5 gange. Derudover er det vigtigt, at der er faste rammer i forhold til møderne – især i forhold til tid. Til det første møde var der afsat en halv time, hvilket var befriende for begge parter, idet den fastlagte tid, gjorde rammerne klare. Tiden blev taget ved at starte et æggeur ved mødets start. Efter mødet er det vigtigt, at der følges op på besøgsvennens oplevelser. Et par dage efter mødet fik de frivillige således mulighed for at fortælle om oplevelsen og at få svar på spørgsmål eller hjælp til problematikker. En erfaring fra projektet er, at både besøgsvennen og besøgsmodtageren går ind til mødet med en ide om, at det er dem selv, der gør en god gerning for et menneske. I relationerne blev spørgsmålet om, hvem der hjælper hvem dog hurtigt erstattet af ligeværdighed og en gensidig lyst til at se hinanden.

Til det sidste punkt, som handler om indblanding når relationen kører af sig selv, så viser erfaringen, at hvis man investerer tid og ressourcer i forbindelse med rekruttering, matchning og etablering af relationen, så kører relationerne faktisk næsten gnidningsløst. Projektet stod dog flere gange i den situation, at enten besøgsvennen eller

- modtageren ønskede at stoppe relationen, og her opstod dilemmaet om, hvor meget man skal presse eller motivere deltagerne, hvis de ikke selv ønsker at fortsætte. I forhold til de frivillige viste det sig dog ofte, at det hjalp at tale med ham/hende, fordi der ofte lå en bestemt episode til grund for et ønske om at trække sig. Konflikten blev i disse tilfælde løst, men samtidig lyder den afsluttende anbefaling fra projektet, at man skal respektere de frivilliges beslutninger, så man ikke risikerer, at de fortsætter alene for projektlederens, koordinatorens eller andres skyld.

I forbindelse med projektet er der også opstillet en række konkrete råd til både den frivillige, den frivilliges hjemmevejleder, kontaktperson eller pårørende, modtageren samt modtagerens støtteperson eller pårørende. Disse vil vi også kort referere, men for en uddybende beskrivelse se hæftet, *Vi skal jo hjælpe hinanden!* (2008).

Til den frivillige:

Det er vigtigt, at du kommende frivillige bliver klar over, hvad det vil sige at være frivillig. Herunder at du ved, at arbejdet er *frivilligt* og ulønnet. Samtidig er det vigtigt at vide, at frivilligt arbejde udføres over for personer, man ikke er i familie med og at det ikke er frivilligt arbejde bare at hjælpe en gammel dame over vejen. Derudover er det vigtigt at overveje, hvorfor du vil være frivillig og hvilken type frivilligt arbejde, der passer til dine ønsker. Endeligt er det en god ide at tale med din kontaktperson, din familie eller andre, om det at blive frivillig.

Til den frivilliges hjemmevejleder, kontaktperson eller pårørende:

Det er vigtigt, at det bliver den kommende frivilliges egen beslutning af blive frivillig – også selvom du måske ikke er enig i beslutningen. Det er samtidig vigtigt at støtte den frivillige og hjælpe med at møde op, overholde aftaler og at melde afbud, hvis det bliver nødvendigt.

Til modtageren:

Oftest har du som besøgsmodtager selv besluttet, at du gerne vil have besøg. Hvis du gerne vil have en udviklingshæmmet, er det en god ide at tænke over aspekter så som, kræver det noget ekstra af mig? Har jeg et særligt ansvar? Og er der særlige ting, jeg skal vide? I udgangspunktet er det dog vigtigt at huske, at det ikke er anderledes at have en frivillig med funktionsnedsættelse, end en uden. Det vigtigste er, om den frivillige kan give dig det, du har behov for. Nogle konkrete råd er:

- Hav tålmodighed – også hvis koncentrationen svigter
- Lav klare aftaler, og bliv ikke skuffet, hvis en aftale smutter.
- Hvis du selv har støttepersonale, kan de måske hjælpe med aftalerne og det praktiske
- Vær opmærksom på tiden

Modtagerens støtteperson eller pårørende:

Det er vigtigt især i starten at støtte op om relationen. Det kræver ikke alverden, men du kan fx støtte modtageren i beslutningen, huske at det er modtagerens egen beslutning og hjælpe med at overholde både aftaler og tiden (Augsburg et al., 2008).

5.3 Deltagelse gennem beskyttet beskæftigelse og arbejde

KLAP-2-projektet

Udviklingsprojekt: Danmark 2014

KLAP-projektet (Kreativ Langsigtet ArbejdsPlanlægning) handler om at skabe arbejdspladser til førtidspensionister med funktionsnedsættelser (18-65 år), der ønsker et job med løntilskud. Formålet med KLAP er at vise, at borgere med funktionsnedsættelser

kan være en ressource på det ordinære arbejdsmarked. Målgruppen er unge borgere med funktionsnedsættelser (16-25) og førtidspensionister, der eksempelvis arbejder på beskyttede værksteder, og dem, der ikke p.t. er i tilbud. Ifølge Tine Bjerre Fuks, som er KLAP-konsulent i Region Midtjylland, så er der normalt ikke meget hjælp at hente for målgruppen på de lokale jobcentre. Således er ønsket med KLAP at hjælpe de borgere med funktionsnedsættelser, der faktisk udtrykker, at de gerne vil have et rigtigt arbejde (Aagaard et al., 2014: 111).

På projektets hjemmeside (www.klapjob.dk) beskrives projektet som en stor succes: "Der har i mange år været talt om og forsøgt at skaffe jobs til mennesker med særlige behov. Landsforeningen LEV har knækket koden i forhold til mennesker med kognitive vanskeligheder. KLAP-metoden bygger på tre konkrete erfaringer:

- Virksomheder i Danmark vil gerne tage et socialt ansvar.
- Mennesker med særlige behov vil gerne arbejde.
- Mødet mellem mennesket med særlige behov og virksomheden skal tage udgangspunkt i virksomhedens behov, da de har jobbene".

Projektet bygger på, at virksomhedskonsulenter i projektet opsøger og opretter aftaler med forskellige landsdækkende virksomheder. Målet med dette er at skabe "konceptjobs" med ledelsen i eksempelvis Rema 1000, hvorefter regionskonsulenter i de forskellige regioner kan henvende sig til lokale Rema 1000-butikker over hele landet. KLAP har indtil nu lavet aftaler med alt fra "McDonald's, Matas, Silvan, Irma og Føtex over Steen & Strøm, der har 16 butikskæder og bl.a. ejer storcenteret Bruuns Galleri i Aarhus, til Danske Diakonhjem, der har omkring 60 plejehjem over hele landet (Aagaard et al., 2014: 111).

Et vigtigt fokus i KLAP-metoden er forventningsafstemning. Der gøres meget for, at der skabes et tæt samarbejde med de enkelte virksomheders HR-delinger, således at der bliver skabt præcise og realistiske opfattelser af, hvilke jobfunktioner de kommende medarbejdere med kognitive vanskeligheder kan løse. Omvendt bliver det også muligt at formidle klare, tydelige og letforståelige jobbeskrivelser til de medarbejdere, der er i virksomheden. Sammen med HR-afdelingerne udvikler KLAP beskrivelser af de job, som virksomheden kan tilbyde til mennesker med funktionsnedsættelser. Herefter har HR-afdelingerne en opgave i at støtte de lokale afdelinger med at gennemføre jobsamtaler sammen med KLAP konsulenterne. Gennem en løbende dialog mellem parterne skabes der hele tiden nye og flere jobåbninger via virksomhedernes organisationer. Et vigtigt greb i KLAP-metoden er også, at alle job slås op på jobnet.dk. Denne synlighed af jobbene er ifølge hjemmesiden for projektet "med til at vise mennesker med handicap, der har en førtidspension, at der også er brug for dem, og at der er virksomheder, som gerne vil ansætte dem" (Landsforeningen LEV, 2015). Og det betones videre, at jobbene findes. Faktisk er der lige nu (2015) virksomheder, der står på venteliste for at blive en del af projektet (Landsforeningen LEV, 2015).

Beskyttet beskæftigelse – en kortlægning

Undersøgelse: Danmark 2009

Formålet med denne rapport er at skabe et bedre overblik over den beskyttede beskæftigelse – herunder tilbuddets udbredelse, brugernes sammensætning, antallet af værksteder og værkstedernes størrelse. I rapporten fremgår det, at ca. 13 pct. af de beskyttede værksteder, der i dag eksisterer i Danmark samtidig har botilbud. Rapporten er kritisk over for denne opbygning, da det menes, at dette giver associationer tilbage til den gamle institutionstanke, som man netop har forsøgt at gøre op med.

Rapporten undersøger beskyttet beskæftigelse, som er et tilbud til personer med en begrænset arbejdsevne. Målet med at referere rapporten her, er at give et indblik i,

hvordan beskyttet beskæftigelse i dag er organiseret, hvor udbredt det er, samt hvordan borgere oplever det at være i beskyttet beskæftigelse. Beskyttet beskæftigelse kan forstås som på engang at være en form for beskæftigelse og en social foranstaltning. Rapporten afdækker som sagt tilbuddets udbredelse, brugernes sammensætning, antallet af værksteder og værkstedernes størrelse. Kortlægningen bygger på en spørgeskemaundersøgelse blandt personale og borgere, der er tilknyttet beskyttede værksteder, samt de kommuner, som værkstederne hører under. Endvidere er der blevet indhentet oplysninger fra Tilbudsporten og fra Danmarks Statistik (Bengtsson & Mateu, 2009).

Undersøgen viser blandt andet, at 60 pct. af tilbuddene er både §§ 103 & 104-tilbud, hvor borgerne ikke er fysisk adskilt. Det betyder, at borgere med forskellige støttebehov færdes blandt hinanden. Det pointeres, at dette kan have en positiv effekt på de svageste brugere af tilbuddet. Disse kan nemlig få meget ud af bare at færdes i aktive miljøer. Det kan omvendt have en negativ konsekvens for de bedre fungerende borgere, som nogle gange oplever, at deres ønsker og behov ikke tilgodeses, fordi der skal tages hensyn til de svageste borgere (Bengtsson & Mateu, 2009, p. 39).

Et mindre antal tilbud med beskyttede arbejdspladser har mulighed for at tilbyde bo ophold. Undersøgelsen viser, at hhv. 13 pct. af alle tilbud har tilbud efter SEL § 107, 14 pct. efter SEL § 108 og 3 pct. efter SEL § 110. Det betyder, at i alt 23 pct., svarende til 48 tilbud, har tilknyttet et eller flere midlertidige eller permanente tilbud om bo ophold. Dette svarer til, at 2.480 af de i alt over 10.000 pladser på §103-værksteder har botilbud. De fleste af disse er dog § 104-tilbud. Ifølge undersøgelsen så har 872 borgere, der har et § 103-tilbud på et værksted også et kortere eller længerevarende botilbud. Det betyder, at der skønsmæssigt i alt findes ca. 1.450 af sådanne pladser (Bengtsson & Mateu, 2009, pp. 39–41). I rapporten understreges det i denne sammenhæng, at tilbud med bosted ikke blot er beregnet til borgere med alvorlige handicap. Det kan lige så vel være af personalemæssige årsager, at man har valgt at lægge de to tilbud sammen. Således kan en lille beskyttet arbejdsplads etablere et botilbud i tilknytning hertil, så der etableres en mere rimelig personalestørrelse. Ifølge rapporten vil de fleste dog mene, at et tilbud af denne art udgør et problem, *"fordi de i høj grad minder om tidligere tideres institutioner. Det drejer sig ikke om nogen stor gruppe, men problemet kan være større i forhold til aktivitetstilbuddene efter § 104, som denne kortlægning ikke dækker over, end i forhold til beskyttet beskæftigelse efter § 103"* (Bengtsson & Mateu, 2009, p. 42). I undersøgelsen anser man det således ikke for en kvalitet at bo- og beskæftigelsestilbud er samlet under et.

I undersøgelsen har man også kigget på, hvordan samarbejdsrelationen med andre arbejdspladser er. Her viser undersøgelsen, at 46 pct. af de beskyttede beskæftigelsestilbud angiver, at de har samarbejdsrelationer. Dette kan sammenlignes med 18 pct. i 2002. Således arbejder 28 pct. flere beskyttede arbejdspladser sammen med eksterne arbejdspladser i dag i forhold til tidligere. Dette anses som positivt. Endvidere er det blevet undersøgt, om beskyttet beskæftigelse kan lede brugerne ud i beskæftigelse på almindelige arbejdspladser. Kortlægningen viser dog, at kun hver 6. kommune har som mål at få brugerne ud på det almindelige arbejdsmarked (Bengtsson & Mateu, 2009, p. 46).

Endelig har man i undersøgelsen klarlagt, hvilke borgergrupper der benytter tilbuddet, samt hvordan de oplever det. Undersøgelsen viser, at 98 pct. af de adspurgte er glade for at være på deres værksted. Dette er et overvældende flertal af personer, der er tilfredse med at komme på deres værksted, at omgås deres kollegaer og at udføre deres arbejdsopgaver. Herefter påpeges det, at det meget positiv resultat højst sandsynligt hænger sammen med, at borgere i beskyttet beskæftigelse ikke, lige som andre borgere,

er afhængige af deres beskæftigelse og at de derfor blot kan vælge at stoppe, hvis de ikke er tilfredse. I forhold til tilfredsheden med løn og arbejdstid er svarerne noget mere varierede. 27 pct. af borgerne angiver, at de ikke er tilfredse med deres løn. Det er især borgere med fysiske handicap, sindslidelse eller anden årsag til nedsat erhvervsevne, der er utilfredse med lønnen. Her tolker rapportens forfattere, at dette er udtryk for, at denne gruppe af borgere, kan være tidligere bekendt med det ordinære arbejdsmarkeds bedre lønvilkår. Borgere med funktionsnedsættelse og autisme har sandsynligvis ikke samme forudsætninger for at sammenligne lønniveauet og dermed er de mindre utilfredse. Endelig viser undersøgelse, at 36 pct. angiver, at de gerne vil ud på en almindelig arbejdsplads, mens 64 pct. fortæller, at det ikke har interesse. Et ønske om tilknytning til det ordinære arbejdsmarked er størst blandt de yngre brugere (Bengtsson & Mateu, 2009, pp. 71–82).

Der er plads til os derude

Anbefalede metoder: Danmark 2005

Formålet er at foretage en status over eksisterende beskæftigelsestilbud uden for dagtilbudsrammerne, samt at formidle erfaringer om, hvordan man hjælper borgere med funktionsnedsættelse ud i beskæftigelse. Målet er at inspirere dagtilbud, og rapporten munder ud i en række anbefalinger til, hvorledes den igangværende udvikling med inklusion på arbejdsmarkedet kan fortsættes og styrkes.

I undersøgelsen har man sendt spørgeskemaer ud til 262 dagtilbud over hele landet. Heraf har 197 svaret på, om der tilbydes beskæftigelse uden for dagtilbuddets rammer, hvor mange samt hvilke type beskæftigelse og i hvilke ordninger. Omkring 20 pct. af dagtilbuddene har brugere i beskæftigelse uden for dagtilbuddets rammer. Det viste sig, at det især var de større dagtilbud, der tilbyder beskæftigelse uden for deres egne fysiske rammer. Dette antyder, at det er mere realistisk for dagtilbud med mere end 50 brugere at tilbyde beskæftigelse uden for. Dette kan blandt andet skyldes, at denne type beskæftigelse også kræver en "udplacering" af en medarbejder. Undersøgelsens datamateriale slår fast, at det især er de private arbejdsgivere, der åbner dørene for målgruppen. Således var der i 2005 dobbelt så mange private arbejdsgivere som offentlige arbejdsgivere. Derudover viser undersøgelsen, at typen af job, der tilbydes, i høj grad ligner de jobområder, som målgruppen kender fra dagtilbuddene (Socialt Udviklingscenter, 2005).

Endvidere er der blevet spurgt til, hvilke faktorer der er bestemmende for, at brugerne ønsker beskæftigelse uden for dagtilbuddet. En stor andel af dagtilbud (80 pct.) påpeger, at det er personalets tilskyndelse, som er bestemmende for, om en bruger ønsker at komme i et beskæftigelsestilbud. Og omkring halvdelen påpeger, at der er brugere, som enten ikke får eller ikke formår at udnytte en mulighed for at opnå beskæftigelse uden for dagtilbuddet. Her viser det sig, at 68 pct. af de adspurgte dagtilbud mener, at det skyldes brugernes manglende lyst eller interesse. 28 pct. mener, at det skyldes manglende personaleressourcer, mens 43 pct. mener, at der mangler konkrete valgmuligheder fra lokale virksomheder (Socialt Udviklingscenter, 2005).

I rapporten fremskrives en række anbefalinger til, hvordan man fremover som dagtilbud kan organiserer og understøtte, at brugerne kommer ud i beskæftigelsestilbud. I forhold til at understøtte det, som dagtilbuddene allerede gør, så anbefales det, at der igangsættes et udviklingsarbejde, hvor man blandt andet kan ansætte supervisorer eller jobkonsulenter. Dette underbygges af, at jobkonsulenterne samtidig har en vigtig rolle i forhold til at fastholde personer i beskæftigelse uden for tilbuddets rammer. I undersøgelsen har man nemlig påvist, at det har stor betydning for den enkelte, at der følges op på en eventuel ansættelse via besøg på arbejdspladsen, samtaler og netværksdannelse for at sikre, at den enkelte ikke isoleres i sin fritid.

Endvidere lyder en anbefaling på, at der gøres en indsats for at finde flere pladser på almindelige virksomheder samt at undersøge og afprøve alternative organiseringsformer for virksomheder med ansatte med særlige vilkår. Tesen er, at beskæftigelse uden for dagtilbuddet er "et af de øverste trin på den "normaliseringstrappe", som mange dagtilbud har indrettet deres indsats omkring" (Socialt Udviklingscenter, 2005 p. 10).

En anden anbefaling på baggrund af undersøgelsen går på, at den ansatte skal opleve kollegialt sammenhold og støtte. Det kan både være den professionelle støtte som fx en jobkonsulent kan bidrage med, og den kollegiale støtte, som en kollega i virksomheden kan tilbyde. Kollegaens rolle skal være at hjælpe den nye kollega ind i virksomhedskulturen. Endvidere peger undersøgelsen på, at der er et stort behov for styrket uddannelsesmuligheder til især de yngre dagtilbudsmottagere. Især bør der være fokus på de mere bløde elementer i at uddanne brugerne til beskæftigelse, så som at træne brugerne i at have faste mødetider, at lære brugerne at lytte til andre, og at vænne dem til sociale omgang med andre mennesker (Socialt Udviklingscenter, 2005).

Kommunal praksis og personer med udviklingshemming - Policy på områdene sysselsetting og bolig

Undersøgelse: Norge 2013

I dette studie har man undersøgt, hvorvidt der er sammenhæng mellem typen af bolig og tjenester og så deltagelse i beskæftigelse for borgere med funktionsnedsættelse. Konklusionen er ikke entydig, men lyder afsluttende, at konsekvensen af den måde, man etablerer botilbud og beskæftigelsestilbud kan være, at man går i retningen af mere totalomsorg. Dette er modstridende med idealet om at bryde med totalomsorgen. Det pointeres dog samtidig, at der ikke er noget, der tyder på, at tendensen til at etablere større bofællesskaber skulle føre til øget grad af totalomsorg. Tvært imod er billedet af denne slags botilbud, at der er større variation i botilbuddene og i mulighederne for forskellige former for beskæftigelse (se side 50!).

Det er i dette studie blevet undersøgt, om der er sammenhæng mellem den måde som borgere med funktionsnedsættelser bor på – om de bor alene eller i små eller store bofællesskaber og så beskæftigelsesfrekvens og typen af beskæftigelse. Årsagen til at denne undersøgelse er blevet lavet er, at der tidligere i Norge er produceret meget viden om områderne separat, men der er indtil videre ikke lavet undersøgelser om sammenhængen mellem disse. I princippet er bolig, service og beskæftigelse tilknyttet tre forskellige sektorer med en svag kobling mellem sig. Dette er en konsekvens af *sektoransvarsprincippet*, som i norsk sammenhæng er trådt i forgrunden til fordel for den tidligere model, hvor Helsvern for psykisk udviklingshæmmede havde totalansvaret for gruppen. Sektoransvarsprincippet hænger sammen med ønsket om at modarbejde isolation og totalomsorg af personer med funktionsnedsættelse. Udgangspunktet for rapporten er således spørgsmålet om, om udviklingen går i retningen af mere totalomsorg, hvis bolig og aktiviteter knyttes mere sammen igen, sådan som tendensen synes at være. Undersøgelsen bygger på data fra en tidligere undersøgelse om udviklingshæmmedes levkår: *Innfridde mål eller brutte visjoner? Noen hovedlinjer i utviklingen av levkår og tjenester for utviklingshemmete*, NTNU (Söderström og Tøssebro 2011) og på en kvalitativ interviewundersøgelse gennemført i ni norske kommuner i 2013.

Indledende kan det på baggrund af den tidligere undersøgelse konstateres, at udviklingen på boligområdet går i retningen af, at flere og flere borgere med funktionsnedsættelse bor i bofællesskaber, at disse bliver større og større, og at der bygges flere fællesarealer. På beskæftigelsesområdet viser udviklingen, at flere er uden nogen form for arbejdsrelateret aktivitet og selv om det er omstridt, hvor stor nedgangen er, så kan det konstateres, at andelen af udviklingshæmmende, der er aktive

i beskyttet beskæftigelse (på norsk: varig vernet virksomhet i vekstbedrifter (VTA)), er nedadgående (A. Kittelsaa & Tøssebro, 2015).

I rapporten fandt man nogle sammenhænge mellem boforhold og beskæftigelse:

- Hvis personen bor i en kommune, som har mange store bofællesskaber, er der færre, som har en arbejdspræget beskæftigelse. Desuden er der flere, som er tilknyttet et dagcenter med aktiveringspræg eller som slet ikke er i beskæftigelse.
- Hvis personen bor i boliger med fællesarealer, som er bygget specielt til borgere med funktionsnedsættelse i en kommune, som har få store bofællesskaber, så er denne sjældnere uden beskæftigelse. Dette kalder de i undersøgelsen "klassiske" tilbud til udviklingshæmmede.
- Og endelig; de personer, som har et højere funktionsniveau, og som bor i egen selvstændig bolig eller i bofællesskab, har ikke samme tilknytning til de klassiske tilbud til borgere med funktionsnedsættelse. De har enten VTA-plads eller er uden beskæftigelse.

Det viste sig, at der var meget stor variation fra kommune til kommune i forhold til, hvordan kommunerne organiserer bolig- og beskæftigelsesindsatser. Dette til trods lykkedes det at finde nogle fællestræk som kan begrunde, hvorfor tjenesterne er blevet udformet, som de er blevet det. En vigtig faktor er blandt andet, om der findes en erfaren og dygtig leder på mellemleder- eller overordnet niveau i kommunen, som har fokus på de forskellige tjenester til borgere med funktionsnedsættelser og samtidig kendskab til, hvad disse mennesker har behov for. En dygtig leder har afgørende betydning for, hvor god udviklingen af tjenesterne i den enkelte kommune bliver. Et andet fællestræk viste sig at handle om, hvilke begrundelser der ligger til grund for tjenesternes udformning. Begrundelserne kan spæde fra at være ideologisk baserede på idealerne fra reformen for borgere med funktionsnedsættelse og til helt praktiske og økonomiske argumenter som relationer, drift, kvalitetssikring og kontrol med udgifterne. Hvilken argumentation der har forrang får betydning for den måde, tjenesterne tilrettelægges i de enkelte kommuner. I rapporten argumenterer de i forlængelse af dette for, at fordi borgere med funktionsnedsættelse udgør så få individer i de enkelte kommuner, og at deres hjælpebehov er så store, så er det centralt, at der findes ledere, som har fokus på både tjenesterne til borgere med funktionsnedsættelse samt fokus på viden om deres livssituation og levekår (A. Kittelsaa & Tøssebro, 2013).

Studiet giver ikke noget entydigt svar på, om udviklingen i Norge går i retning af mere totalomsorg. Der tegner sig to spor i forholdet mellem bolig og beskæftigelse:

- personer som bor i små kommunalejede bofællesskaber bygget specielt til udviklingshæmmede, er ofte beskæftiget via et dagcenter, der alene arbejder med tilbud til udviklingshæmmede. Der er således tale om det, de kalder et særomsorgsspor.
- tendensen til at bygge store bofællesskaber fører tilsyneladende ikke til en øget grad af totalomsorg. Tvært i mod giver sådanne bofællesskaber mulighed for at kunne tilbyde mere variation, når det gælder beskæftigelse.

Der findes eksempler på, at kommunerne har ansatte i store bofællesskaber, som samtidig har ansvaret for hele det kommunale beskæftigelsestilbud, og dermed har det samme personale altså det fulde ansvar for begge tjenesteområder. En endnu stærkere tendens til totalomsorg synes at være, at nogle ansatte i bofællesskaber har ansvar for tjenester både når det gælder bolig og beskæftigelse, men aktiviteterne eller beskæftigelsen har ikke egne lokaler. Dette betyder, at den eneste mulighed for personalet for at aktivere, er ved at drive virksomhed i direkte tilknytning til botilbuddet eller at tage beboerne med udendørs i form af ture, cafebesøg ol. Afsluttende pointeres det derfor, at når disse tendenser vurderes i sammenhæng med

tendensen til at bygge nye bofællesskaber med store fællesarealer, så ser forfatterne en tendens til, at udviklingen i kommunerne går i retningen af totalomsorg (A. Kittelsaa & Tøssebro, 2013).

5.3 Community-orienteret deltagelse

Guide til fremtidens velfærdsalliancer

Anbefalede metoder: Danmark 2011

Guiden indeholder en række konkrete arbejdsspørgsmål, værktøjer, samt en inspiration- og erfaringsopsamling, der primært retter sig mod brobyggerne i den offentlige, private og frivillige sektor. Altså mod dem, der arbejder med social forebyggelse i praksis. Guiden skal bane vejen for flere og bedre partnerskaber mellem offentlige, private og frivillige aktører om social forebyggelse.

Guiden handler om brobygning i lokalsamfundet generelt, men i to tilfælde er der tale om konkrete eksempler på, hvordan botilbud kan samarbejde med lokalsamfundet: Benny Andersen, som er forbundsformand for Socialpædagogerne siger blandt andet: "De meldinger, vi får fra vores medlemmer på de socialpædagogiske tilbud, der samarbejder med frivillige, det private erhvervsliv og andre i lokalsamfundet, er, at det giver glæde og værdi til arbejdet. Via det lokale samarbejde sker der en udvikling og skærpelse af deres hjælp og støtte til børn, unge og udviklingshæmmede. Det lokale samarbejde gør også en stor forskel for de mennesker, vi arbejder med; deres inklusion og deltagelse i samfundslivet øges. Det giver bedre liv til de voksne borgere med handicap, og det giver bedre udviklingsmuligheder for vores børn og unge" (MandagMorgen, 2011, p. 21).

Hos Bo og Naboskab Præstø, som er et botilbud for borgere med funktionsnedsættelse i Præstø, er erfaringen, at der ikke opstår nævneværdige barrierer i arbejdet med at udleve en ambition om, at beboerne skal være en aktiv, synlig og integreret del af lokalsamfundet. Det pointeres, at det kræver tid og vedholdenhed, men at frugten heraf også bliver, at man får stærke, gensidige relationer mellem institution og samfund. Bo og Naboskab Præstø har mange forskellige initiativer – eksempelvis arbejder en beboer på den lokale genbrugsplads og en anden i SuperBest. Andre beboere ordner vasketøj for byens ældre og for en frisør i byen. Der er altså på forskellige måder etableret og fastholdt kontakt ud i lokalsamfundet, således at beboerne på Bo og Naboskab Præstø indgår i en aktiv hverdag i lokale arealer (MandagMorgen, 2011).

Vi har valgt ikke her at bringe de mange forslag og "inspirationer" som skrives frem i kataloget. Hvis man er interesseret i at vide mere om, hvordan kommunen, private virksomheder samt den frivillige sektor kan drage nytte af et tættere samarbejde – og hvordan botilbud kan drage nytte af dette samarbejde – så læs de forskellige cases i rapporten, der alle er medtaget som gode eksempler på potentialer og muligheder ved at tænke på tværs.

Inklusion – et socialpolitisk indspark

Anbefalede metoder: Danmark 2014

I bogen beskrives 16 innovative og vellykkede danske inklusionsprojekter. Formålet med bogen er at give indsigt i, skabe debat om samt inspirere til, hvordan man kan arbejde med inklusion af svage, udsatte og marginaliserede grupper. Bogens 16 cases viser, at inklusion ikke nødvendigvis behøver være top-down-projekter igangsat af politikere, forskere og organisationer. Flere af de beskrevne projekter i bogen er eksempler på, hvordan det lykkes at inkludere borgere, som i praksis har været opgivet af systemet, så de får en meningsfyldt hverdag og et personligt ståsted i det danske samfund. Til inspiration vil vi

gennemgå erfaringerne fra Andelssamfundet i Hjortshøj og Hertha Levefællesskab, da de begge er eksempler på, hvordan man kan skabe rammer for borgere med funktionsnedsættelse, så de bliver aktive i et lokalsamfund. Desuden har vi besøgt dem som led i projektets feltture.

Andelssamfundet i Hjortshøj

Andelssamfundet i Hjortshøj er et landsbysamfund. Det er et socialøkologisk projekt for fællesskab om bæredygtig livsstil. Der bor i alt ca. 170 voksne og 105 børn. Sammen driver beboerne blandt andet et biodynamisk landbrug. I 2003 besluttede andelssamfundet, at unge med funktionsnedsættelse skulle have mulighed for at bo i det lille landsbysamfund. Det førte til et næsten 10-år langt samarbejde med Aarhus Kommune, før bofællesskabet i 2012 kunne byde velkommen til 16 unge med funktionsnedsættelse. Motivationen for at starte projektet ligger i forlængelse af andelssamfundets ambition om at være "et spirende sted for afprøvning af og vidensdeling om økologi og bæredygtig udvikling" (Aagaard et al., 2014, p. 32). Potentialet blev set i kraft af at, landsbyen har mange fælles arbejdspladser, som således kunne danne rammen for identitetsskabende aktiviteter for de unge. Derudover er andelssamfundet præget af "engagement, varme, humor, hjælpsomhed og rummelighed med overskuelige rammer" (Aagaard et al., 2014, p. 23). I dag ligger der 16 små torumshuse, hvor der bor 16 unge med funktionsnedsættelse blandt andelssamfundets øvrige bogrupper. I forhold til det pædagogiske arbejde, så har man udviklet et begreb om *landsbypædagogik*. Pædagogikken handler om at udnytte mulighederne i, at mange forskellige aktiviteter, så som bolig, arbejde, fritid, fællesliv og kulturliv ligger inden for den lille enhed, som landsbyen udgør. Dette skaber tryghed og en overskuelig og struktureret hverdag – til stor glæde og gavn for de unge. Derudover arbejder man med inklusionsmetoder så som Det fælles tredje, Neuropædagogik, Vygotskij: Den nærmeste udviklingszone samt med en opmærksomhed på medborgerskab og selv- og medbestemmelse (Aagaard et al., 2014, p. 32). Målgruppen er unge med funktionsnedsættelse, som ønsker at være en del af et fællesskab, og som gerne vil tage aktivt del i de fælles aktiviteter, der foregår i landsbyen. Målet er især at sikre, at gruppen oplever at få identitet gennem det, de laver. Pædagogfagligt formuleres det på andelssamfundets hjemmeside således: "landsbypædagogikken arbejder med at udvikle støttende læringsmiljøer og sociale fællesskaber/sammenhænge, som inkluderer og imødekommer alles behov. Her tænkes den pædagogiske strategi båret ud over bostedets rammer, så organisationen og nærområdet indgår i et samspil om fælles mål og ønsker. Nye og gamle beboere bliver således en del af et miljø, hvor man er med til at opfylde hinandens behov i et positivt gensidigt afhængighedsforhold" (Aagaard et al., 2014, p. 25)

Fordelene ved at de unge bor og arbejder i et lille landsbyfællesskab er mange. Det fremhæves, at den centrale værdi ligger i mødet. I mødet opstår blandt andet muligheden for, at de unge bliver set med andre øjne, der skabes indre motivation, identitetsdannelse og øget kompetence. Derudover opleves et tilhørsforhold til en større gruppe. Dette sker eksempelvis i kraft af at de grøntsager, som graves op i gartnerværkstedet i løbet af dagen, spises i landsbyen samme aften eller sælges ud i lokalområdet. Eftersom de ansatte bor i landsbyen er der mulighed for, at de kan få umiddelbar respons på deres arbejde – og netop dette understøtter oplevelsen af at være en del af et meningsfuldt fællesskab. Selve værkstedstedsdelen påbegyndtes i 2013 med bevilling fra Realdania. Værksstedstedsdelen er organiseret som en fond, der sørger for nødvendigt værktøj, udbetaler løn osv. Der findes allerede bageriværksted og der er gang i forskellige udeaktiviteter så som fliselægning, græsslåning, rydde grunde for folk og bidrage ved husbyggeri. Tanken er, at pædagoger og unge arbejder fra kl. 9-15, hvorefter de har fri og værkstederne er åbne for alle, der ønsker eksempelvis at bage brød eller reparere cykel. Værkstederne er tænkt til at udvikles i tre faser. Første fase er

bageri, butik og cafe. Anden fase er mere landbrugsrelateret arbejde, så som drivhus, hønsehus, stald og et pedelværksted. Derudover tænker man også at opbygge en byttecentral og et vaskeri. I tredje fase drømmes der om at kunne facilitere et kursus- og kultursted med blandt andet bed and breakfast, kontorfaciliteter og evt. firmakoncepter udefra. Der lægges stor vægt på brugerindflydelse, hvilket betyder, at der ugentligt holdes beboergruppemøde. Endvidere har man inviteret Udviklingshæmmedes Landsforening (ULF) til at komme og afholde et kursus i selv- og medbestemmelse (Aagaard et al., 2014, pp. 25–27).

Af gode "uforudsete konsekvenser" kan det blandt andet, ifølge en af pædagogerne, fremhæves, at et par af beboerne er blevet hundeluftere til stor glæde for alle. En anden har fået en besøgsfamilie med små børn, som vedkommende ofte spiser med. En tredje arbejder i den lokale vuggestue 4 gange om ugen. Derudover er lørdagscafeen meget velbesøgt – her serverer beboerne hjemmebagte kager og kaffe. Det har også vist sig, at naboerne er meget åbne overfor at yde beboerne computerassistance. Mange af beboerne er aktive både i planlægning af og deltagelse i Hjortshøj Festival og der har været arrangeret diskotek og danseaftener. Endelig har flere slået græs, beskåret træer, båret grene, kørt med traktor og andre ting, der knytter sig til det at bo på landet. Pædagogen afslutter med at påpege, at det er en stor gave for beboerne at have så gode og imødekommende naboer. De får beboerne til at føle sig velkomne og gør, at de hurtigt falder til i de nye omgivelser (Aagaard et al., 2014, pp. 30–31).

Levefællesskabet Hertha

Levefællesskabet Hertha arbejder med at skabe inklusion af borgere med funktionsnedsættelser i et levefællesskab med såkaldte "normale" borgere – inspireret af Rudolf Steiners antroposofi. Målgruppen er voksne med fysisk eller psykisk handicap. I Hertha Levefællesskab arbejdes med udgangspunkt i det, de kalder "omvendt inklusion". I stedet for, at det er borgerne med funktionsnedsættelser, der skal inkluderes i det omgivne samfund, så er det i Hertha de "normale" mennesker, der skal træffe valget om, om de vil lade sig integrere med voksne med funktionsnedsættelser i Hertha. Alle der flytter til Hertha har således aktivt sagt ja til at leve i tæt naboskab med borgere med funktionsnedsættelse. Formålet er som følge heraf at skabe en gensidig integration, hvor "normale" og borgere med funktionsnedsættelser beriger hinanden. Det opnås ved at skabe rammer, hvor alle får mulighed for at indgå i ligeværdige og vedvarende relationer og være aktive bidragere til fællesskabet gennem reelle jobs i og udenfor landsbyfællesskabet (Aagaard et al., 2014).

Borgerne med funktionsnedsættelser arbejder i beskyttede værksteder med alt fra "mælkeproduktion og gartneri til tekstiler, landbrug og madlavning". (Aagaard et al., 2014, p. 85). Arbejdet er med til at give borgerne indhold i tilværelsen, fordi de på værkstederne inddrages i et reelt arbejde, indgår i forpligtende fællesskaber og tildeles ansvar. I princippet kunne landsbyen stort set være selvforsynende, men det er vigtigt for fællesskabet, at der samtidig hersker en orientering ud mod og en vekslen med det øvrige samfund. Derfor sikrer man en åbenhed ved at understøtte, at der dagligt kommer mange til landsbyen for at arbejde, besøge stedet eller deltage ved arrangementer. Samtidig tager mange fra landsbyen ud for at gå i skole eller arbejde. Det sikrer, at fællesskabet ikke isolerer sig fra omverdenen, hvilket er med til at afinstitutionalisere levefællesskabet. Kvaliteten ved arbejdet i Hertha's bageri er, at der er mange gentagne processer og opstår møder med både kollegaer og kunder. I vævestuen fremstilles uldtæpper og viskestykker mm. Her er arbejdet kendetegnet ved, at der ikke er deadlines, og dermed ingen stress. Vaskeri og især køkkenet er travle arbejdspladser. Der findes også et gartneri, landbrug og mejeri, hvor der dyrkes og høstes afgrøder, passes dyr og forarbejdes mælkeprodukter. Derudover er der en lang række aktiviteter, så som drama, maling, ridning, fysioterapi, massage og svømning.

Levefællesskabet Hertha har vist sig at være en stor succes. Der er årligt mange besøgende, både fra ind- og udland, stedet har tiltrukket forskere, madproducenter og vinavlere og der er lange ventelister for både mennesker med funktionsnedsættelser, deres pårørende men også "normale", der ønsker at blive en del af det inkluderende samfund (Aagaard et al., 2014).

Inklusion, deltagelse og bedring - Unge med psykosociale vanskeligheder i lokalsamfundet

Anbefalede metoder: Danmark 2013

Formålet med denne publikation er at undersøge, hvordan indsatser forankret i lokalsamfundet kan medvirke til at understøtte trivsel hos unge med psykosociale vanskeligheder og hvordan dette samtidig styrker sammenhængskraften i lokalsamfundet. Perspektiverne for vores undersøgelse tager afsæt i, hvordan lokalsamfundet kan arbejde med at åbne sig op for de, der falder uden for "normalen".

I Inklusion, deltagelse og bedring (2013) sættes der i en række tekster fokus på, hvordan indsatser forankret i lokalsamfundet kan medvirke til at understøtte trivsel hos unge med psykosociale vanskeligheder. Individuelle indsatser anses for vigtige og nødvendige, men i denne rapport flytter man alligevel fokus fra individet til den enkeltes omgivelser og deltagelsesmuligheder i samfundslivet. Udgangspunktet er, at mangelfuld forståelse, stigmatiserende og diskriminerende adfærd i et lokalsamfund er centrale barrierer for inklusion, da det påvirker selvværd og selvtillid. Muligheden for at indtage en positiv rolle er vigtig. Men det er samtidigt vigtigt at holde fast i, at de unge faktisk har specielle behov, og dermed brug for mere støtte end andre unge. Et andet fokus i rapporten er, at menneskers forankring og tilhørsforhold i netværk og lokale samfund kan have betydning for deres mentale sundhed, og at der samtidig kan være sammenhæng den anden vej rundt: Mental sundhed og trivsel hos individer kan påvirke lokalsamfundets trivsel og sammenhængskraft. Derfor handler indsatser om inklusion i lokalsamfundet ikke kun om at skabe mening og værdi for mennesker, der lever med psykosociale vanskeligheder, men også om at styrke trivsel og sammenhængskraft i lokalsamfundet og samfundslivet generelt. Generelt peges der i rapporten på, at der netop mangler forskning om, hvordan man styrker og fastholder en netværksskabende brobygning mellem professionelle tilbud og almindelige samfundslivsarenaer og fællesskaber. Derfor skal de, der arbejder med trivsel i lokalsamfund, være gode til at netværke. Det behøver ikke kun være de professionelle. Der kunne også være organisationer og frivillige kræfter, der agerede løftestang for at skabe potentialer i lokalsamfundet (Neidel, Jensen, & Jørgensen, 2013, pp. 6-11).

Rapporten består af en række artikler. Her fremhæves væsentlige pointer i to af dem.

I artiklen *En ny dagsorden – et nyt udviklingspotentiale* af Agnete Neidel (2013) peges der på, at der generelt er bred politisk bevågenhed omkring mental sundhed, herunder understøttet af et ideal om inklusion og deltagelse i nærmiljøets fællesskaber som centrale pejlemærker for udviklingen af sociale indsatser. Og endvidere påpeger hun, at der er forskningsmæssigt belæg for at sætte fokus på netværk, sociale relationer og sociale fællesskaber, når man ønsker at forebygge eller afhjælpe psykiske helbredsproblemer (Neidel et al., 2013, p. 7). Der optegnes med reference til et review (Tew et al. 2011) fire centrale aspekter ved en recovery processer. Der tænkes her på, hvilke faktorer, der spiller en væsentlig rolle, når unge med psykosociale vanskeligheder skal gennem recovery. Vi nævner de forskellige aspekter af processen her, idet de alle peger på, hvor vigtige sociale relationer og tilhørsforhold er for mennesker, der er sårbare eller som føler sig ekskluderet af samfundet. Vi mener således, at fokusområderne er vigtige at have for øje, også hvis man vil arbejde med en community orienteret inklusionspraksis af borgere med funktionsnedsættelser:

1. *At genvinde magten over eget liv er en social proces.*
Den første faktor, der skrives frem i reviewet er betydningen af at genvinde magten over eget liv. Dette rummer et vigtigt socialt element, idet denne genvinding ofte sker gennem "støttende og gensidige relationer til ligesindede, venner og familie og gennem deltagelse i lokale samfundsaktiviteter." (Neidel et al., 2013, pp. 7-8)
2. *Trivsel og bedring er forbundet med positiv social identitet*
Forskningen viser, at diskrimination og stigma kan være med til at øge psykosociale problemer, hvilket dermed bliver en barriere for recovery. Omvendt vil en positiv social rolle i lokalsamfundet og netværket virke fremmende for recovery-processen. Således kan det påvises, at individets sociale rolle og position i samfundet ikke kan adskilles fra trivsel og bedring. De påvirker hele tiden hinanden.
3. *Relationer spiller en afgørende rolle – både for trivsel og mistrivsel*
Andre studier viser, at relationer til andre mennesker er tæt forbundet med graden af trivsel. Gode sociale relationer har stor betydning for en vellykket recovery-processen. Der hersker stadig tvivl om, hvilken betydning de professionelle har i dette perspektiv, og der understreges derfor et behov for flere undersøgelser om, hvordan den professionelle kan understøtte adgangen til relationer uden om støttesystemerne.
4. *Social kapital og social inklusion skal styrkes*
Endelig er der i reviewet fundet undersøgelser, der peger på betydningen af social kapital og social inklusion. Flere studier viser, at både størrelsen og kvaliteten af menneskers sociale netværk har en statistisk sammenhæng med, hvorvidt folk kommer sig efter et forløb med sindslidelser. Endvidere påpeges det, at "nogle studier viser, at dette ikke blot handler om at sikre den enkeltes adgang til samfundets fællesskaber, men at det også kræver en styrkelse af lokalsamfunds sammenhængskraft. Adgangen til at deltage i arbejdslivet (frivilligt såvel som lønnet) og lokalsamfundslivet kan bidrage til at understøtte recovery – dog kun når det opleves som meningsfuldt, overkommeligt og selvvalgt" (Neidel et al., 2013, p. 8)

I reviewet fremhæves altså forskning, der peger på, at det især er sociale relationer og oplevelsen af tilhørsforhold i lokalsamfundet, der er centrale i recoveryprocessen. Selvom borgere med funktionsnedsættelser ikke er i en situation, hvor de skal i gennem en recovery-proces, så finder vi alligevel perspektiverne interessante, idet der sker en nedtoning af en individfokuseret indsats til fordel for et blik for værdien af sociale relationer og en community orienteret arbejde med inklusion, når mennesker, der falder uden for "normalen" skal støttes til igen at blive en større del af lokalsamfundet.

I artiklen *Det gør en forskel- om betydningsfulde faktorer i social inklusion* af Agnete Neidel og Connie Cramer Jensen (2013) påpeges vigtigheden af at man inddrager de unge og giver dem en stemme, men at det er lige så vigtigt, at der inddrages aktører, der kan spille en positiv rolle i det unges liv og bedring. Dette kan blandt andet være de unges netværk, nøglepersoner i de unges liv og borgere i lokalsamfundet. De to konsulenter fra Socialstyrelsen trækker her på forskning, som viser, at inddragelse af netværk og lokalsamfundets aktører "potentielt kan være med til at styrke sammenhængskraft, bygge relationer på tværs af eksisterende skel, skabe flere og mere rummelige aktiviteter og åbne for at unge, der kæmper med psykosociale vanskeligheder, kan blive en ressource i lokalsamfundet (Neidel et al., 2013, p. 27).

I artiklen opstilles endvidere en række konkrete anbefalinger til, hvordan man kan arbejde med at skabe, styrke og understøtte social netværksdannelse. Vi har fundet tre af dem relevante i relation til dette review.

Den første anbefaling lyder: **Skab social bæredygtighed sammen.** At skabe social bæredygtighed sammen kan gøres på forskellige måder. For det første er det vigtigt, at man fokuserer på at skabe fælles viden om lokalsamfundets sociale netværk. Det handler således om at skabe viden om lokalsamfundet – om at få øje på forbundetheden via sociale netværksanalyser/kortlægning af de unges livsareaner. Denne form for kortlægning er afgørende for at skabe nødvendig viden, for at udvide indsatsernes perspektiv og handlemuligheder fra individ til netværks- og lokalsamfundsperspektiv. Endvidere anbefales det, i arbejdet med at skabe social bæredygtighed sammen, at man indgår i forpligtende partnerskaber. Her peger megen forskning på området på, at det er vigtigt, at der samarbejdes på tværs af sektorer og professioner, og at samarbejderne er langvarige og holdbare. Derudover fremhæves det, at det er vigtigt at have fokus på målgruppen behov, og ikke på ydelser eller organisationens rammer. De understreges endvidere, at det er vigtigt at flytte fokus fra at måle på individet til at måle på netværksdannelsen. Endelig er det en væsentlig pointe, at social bæredygtighed og inklusion ikke sker af sig selv. Det er derfor vigtigt, at man som initiativtager kan facilitere kommunikation mellem involverede parter. (Neidel et al., 2013, pp. 28–31).

Den anden anbefaling lyder: **Styrk den enkeltes netværk.** Den enkelte kan både have brug for støtte, men også gensidige relationer. Tætte familierelationer er vigtige, idet de kan være med til at dække behovet for fællesskab, anerkendelse og forståelse. Derfor er pårørende ofte en meget vigtig ressource. I et netværksarbejde for og med den unge kan det handle om at fastholde, genetablere eller skabe nye netværk. Det er en væsentlig pointe i artiklen, at det er ”nemtest” at fastholde eller skabe nye relationer. Det kan være svært at etablere brudte relationer. Endelig er det en pointe, at det er vigtigt for de unge at have relationer til ”vigtige voksne”, så som professionelle eller frivillige samt nære relationer (Neidel et al., 2013, pp. 31–32).

Den tredje og sidste anbefaling lyder: **Understøt deltagelse.** Det er i forbindelse med understøttelse af deltagelse vigtigt, at den unge kan føle sig som en ressource og at han/hun har en følelse af at være betydningsfuld. Et positivt syn på de unge i lokalsamfundet kan påvirke de unge til også selv at ændre syn på sig selv. Her kan blandt andet sports- og fritidsaktiviteter være fremmede for trivsel, glæde og aktiviteterne kan samtidig være grobund for etablering af relationer og samhørighed. Det kan afsluttende påpeges, at oplevelsen af at være hel og ligeværdig er ekstrem vigtig for unge, hvis de skal føle lyst til at blive en aktiv del af fællesskaber og relationer (Neidel et al., 2013, pp. 32–35).

I artiklen fremhæves således en lang række faktorer, som er væsentlige at overveje, når man ønsker at have fokus på, hvordan man kan arbejde med en mere community orienteret inklusionspraksis, hvor udgangspunktet stadig er individet, men hvor det omgivne samfund og sociale relationer vægtes som lige så betydelige faktorer, når den enkelte skal føle sig som en del af et fællesskab.

Sociale tilbud og deres naboer - Idekatalog

Anbefalede metoder: Danmark 2007

I dette idekatalog optegnes både udfordringer og løsningsforslag i forbindelse med oprettelse af nye tilbud til socialt udsatte i lokalområder. Formålet med idekataloget er at øge mulighederne for, at der tilvejebringes de bedst mulige tilbud til de socialt udsatte grupper samtidig med, at den lokale forståelse øges til gavn for de udsatte personers mulighed for integration i samfundslivet. Lige som den ovenstående publikation, er heller ikke målgruppen her den, som dette review tager udgangspunkt i. Når pointer fra kataloget alligevel er medtaget, er det fordi de kan bidrage med inspiration til, hvordan man kan arbejde med modstand fra naboer og lokalsamfund, når sociale tilbud og udsatte grupper oprettes i et lokalområde.

Idékataloget omhandler både botilbud og væresteder for henholdsvis hjemløse, misbrugere og psykisk syge personer. Udgangspunktet er, at hvis vi ønsker at bibeholde og udvikle velfærdstaten og samtidig fastholde et inkluderende menneskesyn, hvor udsatte grupper også får en mulighed for at være en del af samfundslivet, må vi leve med og lære at håndtere den modstand fra naboer, der kan forekomme. Kataloget kommer med forslag til, hvordan man i praksis kan gøre dette. Selvom vi i dette review ikke har fokus på, hvordan man kan etablere nye botilbud for borgere med funktionsnedsættelser, så finder vi alligevel refleksionerne og anbefalingerne relevante, idet en mere community orienteret inklusionsindsats fra eksisterende botilbud og ud i lokalsamfundet sandsynligvis vil møde nogle af de samme barrierer, som etableringen af nye tilbud vil. Erfaringsopsamlingen viser, at der overordnet er fem faktorer, der fremmer den lokale forståelse for tilbud til socialt udsatte grupper, og som dermed gør det lettere at etablere tilbud samt bidrage til, at de socialt udsatte grupper bedre kan integreres i lokalsamfundet. De fem faktorer er:

1. **Politisk engagement og enighed:** Politikere, der tør stå fast på etablering og placering af et tilbud, og som støttes af en forvaltning, der kan producere gode beslutningsoplæg.
2. **Placeringen af tilbuddet:** Solidt kendskab til et kvarters rummelighed - herunder naboprofilen.
3. **Brobygning:** Etablering af netværk og samarbejdsrelationer mellem alle de relevante aktører: Politikere, forvaltning, ledere og medarbejdere på tilbud, brugere og naboer.
4. **Brandlukning:** Hurtig indsats fra ledere/medarbejdere på tilbud og/eller forvaltning, hvis der opstår problemer.
5. **Ro om tilbuddet:** Løbende pleje af det gode naboskab (COWI, 2007, p. 4).

Af relevans for dette review er blandet anbefalingerne om, at det er vigtigt at overveje, hvordan man ønsker at arbejdet med andre aktører organiseres og etableres. Et tilbud kan selvsagt organiseres på forskellige måder. De kan være 100 pct. kommunalt drevne eller helt alene drevet af private aktører. Hvis man vælger en kommunal løsning, kan fordelene være, at lokalmiljøet er trykke ved den professionalisme der i mange folks øjne følger med et lønnet personale (frem for frivillige kræfter eksempelvis). Private aktører kan også være en samarbejdspartner – eksempelvis en frivillig organisation. Uanset hvordan man vælger at organisere og etablere arbejdet med andre aktører, så pointeres det afsluttende, at mange har gode erfaringer med at involvere lokale aktører som medspillere. Alt fra "venner, bekendte, engagerede personer, foreninger, politi, beboerforeninger og erhvervsdrivende" (COWI, 2007, p. 12) kan være vigtige medspillere, når et nyt socialt tilbud skal etableres. Der er altså væsentligt, at man afsøger alle muligheder for tilslutning til et tilbud i lokalbefolkningen. Dette kan bruges til at skabe øget tryk om tilbuddet, og eventuelt tilføre frivillige kræfter til projektet (COWI, 2007, pp. 3–12).

Det anbefales, at der ved etablering af ny aktivitet udarbejdes en pjece, hvor kommunen kan beskrive tilbuddet og forklare, hvorfor det skal etableres. I forhold til at pleje naborelationerne i den daglige drift, så anbefales det, at man er opmærksom på at gøre det muligt for naboer at udtrykke deres bekymring/utilfredshed via en eller anden kommunikationskanal. Endvidere er det vigtigt, at personalet er tydeligt til stede. Tydeligheden kan etableres ved at personalet afholder arrangementer, hvor naboerne inviteres ind. Der kan også arrangeres fællesarrangementer så som fællesspisning og loppemarkeder (COWI, 2007, pp. 20–30).

I idekataloget optegner man også forslag til, hvordan et positivt samspil mellem naboer og et givent tilbud kan understøttes. Eksempelvis fremhæves det, at der flere steder er gjort gode erfaringer med, at naboer har hjulpet til med madlavningen på tilbuddet eller at de har foræret udstyr. Derudover er der gode erfaringer med, at eksempelvis erhvervsdrivende og butikker donerer brød, frugt og grønt. Derfor er det en gode ide, hvis tilbud er opmærksomme på, om der er erhvervsdrivende eller lokale ildsjæle i området, der har lyst til at støtte tilbuddet. En anden mulighed for at pleje relationen til naboerne er at gøre tilbuddet til en ressource i lokalområdet. Der er i enkelte af de kommuner, der er medtaget i idekataloget, eksempler på, at tilbud er blevet til en ressource for lokalsamfundet, fordi det formår at tilbyde en service, som lokalområdet efterspørger. Dette kan eksempelvis være tilberedelse af mad og kaffe på tilbuddet eller leverance af mad ud af huset til det lokale erhvervsliv. Hvad der kan positionere et tilbud som en ressource afhænger af både naboernes og brugernes ønsker og muligheder (COWI, 2007, pp. 31–32).

Vardagsliv och boendestöd: En studie om människor med psykiska funktionshinder

Anbefalede metoder: Sverige 2009

Formålet med dette studie er at undersøge, hvordan mennesker, der bor i egen lejlighed kan drage nytte af community-baseret støtte, samt hvordan denne bør organiseres for bedst at imødekomme borgerens individuelle behov.

I rapporten opstilles seks temaer, man kan have med i sine overvejelser, når man vil arbejde med netværksdannelse af borgere med psykisk funktionsnedsættelse. Disse vil vi her gennemgå.

For det første er det vigtigt at betragte borgere med psykisk funktionsnedsættelse som sociale aktører, når det kommer til både udvidelse og reduktion af netværk.

For det andet er tilgængeligheden til social støtte forbundet til netværkets sammensætning. Selvom deltagere med uformelle netværk har adgang til forskellige former for støtte i højere grad (især følelsesmæssig), kan netværk med fællesskabsbaserede kontakter tilbyde følelsesmæssig støtte samt praktisk støtte. Dog er community-baserede sociale kontakter stærkt begrænset i tid.

For det tredje, kan man have øje for "svage bånd" i samfundet. Dette kan være butiksejere, naboer, frisører, og så videre. Disse kan give følelsesmæssige og materielle ressourcer samt en fundamental bekræftelse af eksistens.

For det fjerde er fællesskabsbaserede aktiviteter vigtige. Deltagelse i organiserede daglige aktiviteter tilbyder kammeratskab, overkommelige måltider og "noget at tage sig til" – samtidig implicerer det kontakt med andre med psykiske og sociale problemer, som kan bidrage til stress og angst. Når det sociale liv er afhængig af disse organisationer (hverdagen - et community-baseret projekt) viser det en stor sårbarhed over for politiske og administrationsbygninger beslutninger i forandring.

For det femte er der en tematik om ensomhed. Dette tema kan beskrives i form af tab af tætte relationer samt tab af kammeratskab. Det kan også være relateret til ensomhed hjemme og situationsbestemt ensomhed.

Endelig er der for det sjette vanskeligheder og begrænsninger i hverdagen. Dette kan handle om: "at komme i gang" "at turde", "at kende og til at beskæftige sig med", "at kommunikere", "at koncentrere sig", "at sove" og "at have råd til".

Et af de vigtigste resultater af undersøgelsen er endvidere at påpege de store variationer, som er blandt borgere med psykiske handicap, der bor i selvstændig bolig med community-baseret support. Når personer tilbydes sociale støtte, bør der tages hensyn til disse forskelle, da de har en indvirkning på betydningen af støtte. Community-baseret støtte har lignende betydninger uanset hvilken type af hverdagen, den enkelte har når det handler om at løse problemer. Når det handler om sociale venskaber, kan støtten se meget forskellig ud. Som et resultat, ville community-baseret støtte være mere støttende hvis sociale forskelle tages med i betragtning, når der planlægges og udføres social støtte (Andersson, 2009).

Betingelser for fællesskab – om sindslidende i boligområder

Undersøgelse: Danmark 2007

Målet med denne undersøgelse har været at skildre en lokalbefolknings erfaringer med og holdninger til lokalområdet, og deres syn på lokale fællesskaber og social integration af sindslidende. Beboernes holdninger til det offentlige forventninger om social integration af sindslidende gennem lokale fællesskaber afdækkes. Rapporten peger på, at det ikke er uvæsentligt, hvilke lokalmiljøer man forsøger at skabe bæredygtig inklusion i.

I undersøgelsen har man fokus på at undersøge sociale og lokale betingelser for integration af sindslidende i hhv. Urbanplanen på Amager og Herredsvang i Århus. Målet har været at spore særlige lokale betingelser for at integrere sindslidende i lokalmiljøerne. Det er blandt andet blevet klart, at grunden til at den enkelte beboer er flyttet til området, har stor betydning. En del af beboerne i Urbanplanen har valgt at flytte dertil som et positivt alternativ til det tætbefolkede indre København. Dette medfører at beboerne har et tæt tilhørsforhold til området og at de forsvarer det mod klassificering som et socialt belastet område. Der er i forlængelse heraf tradition for dannelse af fællesskaber. Omvendt er beboere i Herredsvang ofte flyttet dertil i mangel af bedre, hvorfor de også blot venter på at få mulighed for at flytte et andet sted hen. Her er således ikke samme tilhørsforhold og fællesskabsdannelse.

Der kan således være forskel på, hvorvidt et lokalmiljø har tradition og kultur for fællesskabsdannelse, og dette kan have betydning for, hvorvidt fællesskaberne er lukkede eller åbne og fleksible i forhold til integration af sindslidende. I undersøgelsen bliver det tydeligt, at der findes fællesskaber i begge lokalmiljøer, hvilket er væsentligt i forhold til en integrationsopgave. Variation af fællesskaber i et lokalmiljø har betydning for, hvor godt sindslidende har mulighed for at blive integreret. Åbne fællesskaber kan være lette at komme ind i, men lukkede fællesskaber giver en større følelse af støtte, hvis det lykkes sindslidende faktisk at komme ind i dem. (Jørgensen & Mølholt, 2007)

Derudover spiller beboernes holdning til sindslidende en betydelig rolle. Især beboere, som i deres dagligdag har nær kontakt til sindslidende, er karakteriseret som havende en åben og imødekommende tilgang til sindslidende naboer, hvorimod beboere, som ikke kender sindslidende personligt, i højere grad har en tendens til at kategorisere sindslidende som problematiske og utilregnelige typer og heraf også som uønskede naboer. Holdningerne til og udsagnene omkring sindslidende er således præget af den enkelte beboers forestillinger om, hvad der karakteriserer sindslidende. Samtidig har det betydning, hvordan beboernes opfatter deres lokalmiljø. Hvis de oplever lokalmiljøet som trygt, rummeligt og mangfoldigt, er der også en tendens til at tilkendegive, at der er plads til sindslidende. Hvis beboerens holdning i stedet er, at området er socialt belastet, så fremhæves det ofte, at sindslidende vil tillægge området endnu en belastning. Oplevelsen af lokalsamfundets robusthed og befolkningssammensætning har således betydning for beboernes tilkendegivelse af, om lokalsamfundet kan bære en integrationsopgave eller ej. Pointen i undersøgelsen er heraf, at holdningen til social integration af sindslidende i boligområder sjældent alene handler om den sindslidende, men i lige så høj grad om "den enkeltes tidligere

erfaringer eller mangel på samme med en eller flere sindslidende, og om den enkeltes holdning til lokalområdet og de beboere, som bor her. Disse faktorer er igen påvirket af en mængde andre omstændigheder, såsom det enkelte boligområdes udviklingsproces" (Jørgensen & Møhlolt, 2007, p. 162). Betingelserne for en vellykket integration af sindslidende i boligområder er med andre ord mangefacetteret.

Der er dog en omstændighed, der fremhæves som væsentlig på tværs af alle andre faktorer – nemlig vigtigheden af, at det offentlige påtager sig sit ansvar. Hvis lokalområdet tildeles større støtte og ressourcer, så fremhæver næsten samtlige interviewede, at området er i stand til at rumme sindslidende. Det påpeges dog, at beboerne i områderne ikke på nuværende tidspunkt oplever, at de sindslidende får daglig støtte og er underlagt kontrol af eksempelvis indtagelse af medicin. De oplever, at beboerne ofte er overladt til sig selv i deres lejlighed uden offentlig omsorg, og at de først bemærkes, hvis de gør skade på andre eller sig selv. Samtidig føler både beboerne og de boligsociale medarbejdere, at de har fået tildelt en samfundsopgave i form af at skulle integrere sindslidende, men de oplever ikke, at de får den nødvendige støtte fra offentlig side til at kunne udføre dette arbejde. Beboerne i det enkelte område kan med andre ord føle det som en uoverskuelig og uoverkommelig opgave at skulle varetage den sociale integration uden den fornødne hjælp og indsigt til at igangsætte integrationsprocessen (Jørgensen & Møhlolt, 2007).

Det er vigtigt at gøre sig klart, hvad hensigten med social integration af sindslidende i lokale fællesskaber er, og hvilken form for støtte de lokale fællesskaber skal bibringe den sindslidende i dennes dagligdag. Hvis hensigten med den sociale integration i lokale fællesskaber er, at disse skal kunne hjælpe den sindslidende dels ved at yde støtte og omsorg i dagligdagen, dels ved at bidrage til integration på arbejdsmarkedet kan det diskuteres, hvorvidt fællesskaberne i de to boligområder vil kunne bære opgaven. Er hensigten med integrationen derimod, at den sindslidende skal føle en forøget trykthed i sin dagligdag og have en aktivitet at engagere sig i, synes de lokale fællesskaber at kunne varetage opgaven. Det er således også af betydning, hvad det er for fællesskaber, man forsøger at skabe for de sindslidende (Jørgensen & Møhlolt, 2007).

I undersøgelsen fremhæves en række vilkår i to forskellige lokalsamfund, som man kan have for øje i arbejdet med at skabe øget inklusion. Det synes således relevant, hvordan beboerne i lokalsamfundet selv opfatter samfundets ressourcer, hvad deres kendskab til målgruppen er, samt deres oplevelse af, om det offentlige bistår med nødvendig støtte og ressourcer. Samtidig fremhæves det, at lokalsamfund med solide og mangefacetterede fællesskaber, samt med en befolkningssammensætning af en vis diversitet, er gode til at skabe motivation og velvillighed i retning af integration af sindslidende.

Unge funktionshemmede. Selvbilde, sosial tilhørighet og deltagelse i fritidskontakter

Undersøgelse: Norge 2009

Formålet med denne rapport er at undersøge om og hvorfor mange unge og voksne med funktionsnedsættelser falder uden for, når de prøver at deltage i organiserede fritidsaktiviteter. Rapporten peger på, at majoriteten af informanterne ikke opfatter deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter som vigtig i deres hverdag. Dette kan skyldes, at de tidligere har haft negative erfaringer med sådanne tilbud, og at de som driver aktiviteterne ikke formår at skabe tilbud, der sikrer lige muligheder for deltagelse og inklusion.

I rapporten har forskeren Mette Løvgren undersøgt, hvilke faktorer der hhv. hæmmer og fremmer unge med funktionsnedsættelsers deltagelse i organiserede

fritidsaktiviteter. Endvidere har hun undersøgt, om deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter fremmer sociale tilhørsforhold. Og endelige har hun undersøgt, hvordan deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter bidrager til den enkeltes selvbillede og identitet (Løvgren, 2009, p. 7).

Med organiserede fritidsaktiviteter menes aktiviteter, der 1) er voksenstyrede, 2) forhåndsaftalte og foregår jævnligt på aftalte steder og tidspunkter 3) arrangeres af frivillige organisationer eller det offentlige og 4) er åbne overfor unge voksne. Endvidere specificerer Løvgren (2009) at forudsigeligheden og graden af kontrol, som netop kendetegner organiserede fritidsaktiviteter, gør sådanne aktiviteter velegnede som rum for at overkomme sociale og fysiske barrierer – barrierer som netop ofte hæmmer mange funktionshæmmede unges deltagelse i fritidsaktiviteter og andre samfundsarenaer (Løvgren, 2009, p. 7). I undersøgelsen er 29 unge og unge voksne funktionshæmmede (16-31 år) blevet spurgt til deres deltagelse i organiserede aktiviteter. De adspurgte har forskellige funktionsnedsættelser ift. bevægelses-, kommunikations og kognitionsevner (Løvgren, 2009, p. 8).

Hovedfundene i rapporten er, at det fremmer en fortsat deltagelse for borgere med funktionsnedsættelser både at opnå egne målsætninger for deltagelse i fritidsaktiviteter og at opleve at bliver inkluderet og anerkendt. På den ene side viser undersøgelsen, at deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter kan bidrage til social inklusion og en følelse af at høre til, men samtidig kan deltagelsen også være med til at reproducere sociale sigma og eksklusion. Et af hovedfundene er endvidere, at majoriteten af informanterne ikke opfatter deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter som vigtig for deres hverdag. Det kan være udtryk for, at informanterne tidligere har gjort sig negative erfaringer med at deltage i fritidsaktiviteter. Videre fortæller informanterne om, at de ofte møder fordomme og negative stereotyper, når de deltager i fritidsaktiviteter eller andre arealer i livet. Graden af social integration blandt informanterne er således også generelt lav. Endelig kan rapporten pege på, at informanternes beskrivelse af selvbillede og identitet er tæt forbundet med, hvordan de opfatter, at deres omgivelser og jævnaldrende ser dem (Løvgren, 2009, p. 9).

Afsluttende konkluderes det, at deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter kan fremme sociale tilhørsforhold og bidrage til et positivt selvbillede for individet. Det understreges dog, at majoriteten af informanterne anser organiserede fritidsaktiviteter som en arena, hvor de barrierer, som de også oplever i andre livsarenaer, reproduceres. Her er udfordringen, at sociale barrierer ofte ikke genkendes som kontekstspecifikke, men i stedet som træk ved den enkelte. Alligevel anses organiserede fritidsaktiviteter som en velegnet arena for at arbejde målrettet med integrering af unge med forskellige funktionshæmninger. Derfor afslutter rapporten også med en efterlysning af konkrete tiltag for at organiserede fritidsaktiviteter skal blive en mere inkluderende arena for unge med funktionsnedsættelser (Løvgren, 2009)

6. Resumeer i kategorien: "Personlig netværksdannelse"

Vi har lokaliseret en række projekter med fokus på at understøtte og udvikle personer med psykisk funktionsnedsættelse hvad angår deres personlige netværk. I det følgende vil vi først gennemgå de projekter, hvor udvidelse og understøttelse af målgruppens personlige netværk har været centrale (se 6.1). Herefter gennemgår vi projekter, hvor digitale løsninger så som læring og kommunikation på iPads eller brugen af Skype har bidraget til at vedligeholde eller etablere relationer og netværksdannelse for personer i botilbud (se 6.2).

6.1 Støtte til individuel netværksdannelse

Best Buddies

Udviklingsprojekt: Danmark 2009

Best Buddies er startet af landsforeningen LEV og Udviklingshæmmedes LandsForbund, ULF. I foreningen Best Buddies bliver der på baggrund af et frivilligt engagement etableret venskaber mellem borgere med funktionsnedsættelse og frivillige. I Best Buddies er målet således at danne venskaber mellem borgere med funktionsnedsættelse og ikke-funktionsnedsatte i alle aldre over 16 år.

Best Buddies' lokalafdelinger er drevet af frivillige koordinatører. Ideen bag foreningen er, at borgere med funktionsnedsættelse lige som andre mennesker, skal have mulighed for at have en ven at shoppe med, gå til fodboldkampe med, sms'e, snakke og hænge ud med. Mange borgere med funktionsnedsættelse lever nemlig et liv, hvor de udelukkende er sammen med pædagoger, andre borgere med funktionsnedsættelse eller deres familie. Målet med foreningen er, at borgere med funktionsnedsættelse får mulighed for at udvide deres horisont og at de får de muligheder, som alle andre har. Best Buddies er aktive i Holstebro og Aarhus (2009) (LEV, 2015).

Design af relationer

Udviklingsprojekt: Danmark 2014

Projektet er et samarbejdsprojekt mellem Vejle Kommune, Socialstyrelsen og Designskolen Kolding, der har haft til formål at udvikle relationer for borgere med fysisk og psykisk funktionsnedsættelse på bostedet Skansebakken i Vejle Kommune. Målet med projektet var at give borgerne på Skansebakken flere og bedre relationer til det omkringliggende samfund ved at udvikle flere relationer til ikke-betalte personer med brug af metoder fra designverdenen.

I projektet blev det en erfaring, at den meget anderledes faglighed og viden om social innovation, som designskolen kunne bidrage med, hjalp til at pege på, at medarbejdere, ledelse og organisering af Skansebakken faktisk var den største barriere mod at etablere relationer uden for botilbuddet. Fokus blev derfor på at øge gæstfriheden – både organisatorisk og som mindset. Det fremhæves i rapporten, hvordan en mærkbart anderledes faglighed, som Designskolen kunne bringe ind i projektet, har været det, der fik det bedste frem i medarbejdernes pædagogiske faglighed (*Design af Relationer, evaluering*, 2014).

Designskolen Kolding udviklede i samarbejde med Skansebakkens beboere, medarbejdere, pårørende, frivillige m.fl. tre værktøjer:

1. At bruge hverdagsteknologi som iPad og Facebook som kommunikationsværktøj, der kan give beboerne relationer udenfor Skansebakken. Det giver mulighed for, at den enkelte borger selv kan kommunikere uden medarbejdernes direkte involvering. Den mest almindelige teknologi til de mest ualmindelige borgere.
2. At etablere et kommunikationstræ i alle grupper. På træet hænger tydelige symboler, som signalerer til både gæster og medarbejdere, hvad gæster kan lave sammen med beboerne. Fra lukkethed til åbenhed.
3. At finde ud af, hvordan det er muligt at komme i kontakt med mennesker, der vil være i en relation med borgerne på Skansebakken. (*Design af Relationer, evaluering, 2014, p. 23*)

I den afsluttende rapport over projektet opstilles en række anbefalinger fra de forskellige deltagere i projektet. Pædagogerne anbefaler blandt andet, at det ikke må være et mål at samarbejdspartnerne (i dette tilfælde designerne) skal kunne forstå pædagogernes vilkår, men de netop skal komme udefra og provokere til at tænke ud af boksen. De påpeger også, at ledelsen skal turde give slip og stole på medarbejdere og designere. Endelig påpeger de i forhold til samarbejdet med de frivillige i projektet, at det er vigtigt at lade frivillige oparbejde deres egen kultur og at sikre, at de frivillige ikke skal løse "skal-opgaver", men kun "kan/vil-opgaver", for ellers forsvinder lysten (*Design af Relationer, evaluering, 2014*).

Ledelsens erfaring er, at man skal turde kaste sig ud i noget, man ikke kender konsekvenserne af på forhånd. Derfor skal man turde give slip i løbet af processen, samtidig med, at fokus og formål med projektet fastholdes, således at der prioriteres rigtigt gennem hele forløbet. De anbefaler, at man dokumenterer processen undervejs, så man løbende kan vurdere, hvad udbyttet er, og at man sikrer alliancer med både sin chef og projektlederen udefra, så alle er forpligtede på målopfyldelsen (*Design af Relationer, evaluering, 2014*)

Designerne anbefaler, at man netop henter uvildige ind udefra, og bruge nye metoder til at se på sig selv, fx fotoregistrering, videofilm af gode og svære situationer. ... De anbefaler videre, at det i arbejdet med at skabe noget nyt sammen, kan være en ide at bygge sociale prototyper. Disse er karakteriseret ved ikke at skulle være perfekte første gang, men i stedet kan udvikles og korrigeres undervejs som man gør sig erfaringer. Designerne anbefaler også, at man forventer sammenstød, fordi forandringer aldrig sker uden sværds slag. Endelig påpeger de, at det er svært at balancere mellem kravet om evidens og så undervejs også at turde invitere tilfældet ind i forløbet, så man ikke på forhånd har besluttet sig for, hvad resultatet af projektet skal være. (*Design af Relationer, evaluering, 2014*).

Design af Relationer har haft stor succes og har været med til at give borgerne flere og bedre relationer til det omkringliggende samfund. Projektet vandt desuden KL's innovationspris 2013. På det målbare plan, så viser evalueringen af projektet, at:

- Borgerens livskvalitet er øget (målt med WHO's målemetode)
- Medarbejdernes faglighed er blevet øget. De er nu i stand til at facilitere relationer i stedet for at være relationen.
- Der er blevet frigivet mere tid fra en-til-en relationen til tid til at facilitere relationer og til at tage sig af borgere, der aktuelt har brug for det (*Design af Relationer, evaluering, 2014, p. 24*).

Utvikling av sosialt vennenettverk

Udviklingsprojekt: Norge 2012

Projektet er et samarbejde mellem Højskolen i Bergen (uddannelse af vernepleier, som er en uddannelse, hvor man uddannes til at vejlede og tilrettelægge livet for borgere med funktionsnedsættelse) og Fana - et norsk botilbud for udviklingshæmmede. Gennem samarbejdet fik borgere med funktionsnedsættelse hjælp til at få venner.

Baggrunden for projektet var, at bydelen havde erfaring med, at mange af de unge, der havde en let grad af funktionsnedsættelse, havde svært ved at se sig selv i de offentlige tilbud, der var målrettet dem, fordi de følte sig stigmatiserede. De havde derfor svage sociale netværk og ofte ensomhedsproblematikker. Målgruppen havde svært ved at etablere kontakt til jævnaldrende. Derfor påbegyndte man et samarbejde, hvor man ville opbygge erfaring i at etablere kontakt og dialog mellem unge studerende på uddannelsen og målgruppen, samt at tilrettelægge fælles møder på både kendte og nye arenaer. Målet var, at der herigennem skulle stimuleres en udvikling af sociale færdigheder, socialt netværk og om muligt etablering af varige venskaber (Solheim, Ellingsen Nordstrøm, Rommetveit, & Tvilde, 2012).

En af udfordringerne var at komme i kontakt med målgruppen på en måde, så de ikke følte sig pressede. En lille gruppe af de studerende foretog den indledende kontakt via mobiltelefon. Med en sjov invitation inviterede de til en aktivitet, hvor der skulle laves lidt mad. Invitationen blev efterfølgende fulgt op med en skriftlig invitation i god tid, og de inviterede blev tilbudt at blive hentet. Projektet fik tildelt egen mobil med eget nummer, så målgruppen kun skulle forholde sig til at skrive til et nummer. Den blev brugt til at sende påmindelser om sammenkomster, aktiviteter mm. ud. Der blev også arrangeret en venners venner fest, hvor både kendte og ukendte mødte op til fest sammen. Målet var her at have det sjovt, at udvide personlige netværk og skabe fællesskab. Deltagerne blev involveret i både planlægning, festkomite-arbejde, underholdning mm. Festerne blev meget vellykkede (Solheim et al., 2012).

En erfaring fra projektet er, at relationsarbejdet og arrangementer må foregå på borgernes præmisser. Som personale, og i dette tilfælde også studerende, er man nødt til at være tilbageholdende med at presse på for at personen skal deltage og være aktiv på en bestemt måde. Det må ske på brugernes præmisser. Dette sikrede man blandt andet ved at arbejde i små grupper og at lave en kortlægning af, hvilke aktiviteter brugerne ønskede. En anden erfaring var, at det er vigtigt at der i opstarten fastlægges nogle fælles regler for det sociale samvær. For eksempel var der ikke på forhånd blevet talt om, hvorvidt man måtte tage billeder til fællessamlinger, hvilken nogen af deltagerne reagerede så kraftigt på, at man efterfølgende var nød til at lave forbud mod dette. En positiv sideeffekt af projektet har været, at tjenesteyder har fået større kendskab til de enkelte borgere og således i højere grad har kunnet tilpasse og tilrettelægge tilbud til den enkelte. Opsamlende er erfaringen, at det at "vænne sig til at mødes" gør, at borgere med funktionsnedsættelse bliver tryggere i sociale fællesskaber generelt og dermed lettere kan etablere venskaber. Projektet viser, at ved at sætte ind og fokusere på manglende sociale netværk, så opstår der en række positive sideeffekter (Solheim et al., 2012).

Delaktig (även) på äldre dar

Undersøgelse: Sverige 2015

Formålet med denne afhandling er at undersøge, hvilke problemstillinger, udfordringer og perspektiver, man som personale skal være opmærksom på i arbejdet med ældre mennesker med funktionsnedsættelser i botilbud.

Udgangspunktet for afhandlingen er, at ældre mennesker med funktionsnedsættelser er et politisk nedprioriteret felt. Målet er derfor at undersøge vilkår og muligheder for

ældre mennesker i botilbud, samt at diskutere, hvordan man sikrer, at der skabes deltagelse for disse. Empirien bygger på en måneds ophold på fire forskellige botilbud, samt interviews med 12 beboere og 15 medarbejdere. Afhandlingen viser blandt andet, at delagtighed opleves og forstås som både en socialt kontekstuel handling og som følelsen af tryghed og sammenhæng. Både det fysiske miljø, politik, økonomi og sociale relationer blev fremhævet som centrale. Plejepersonalet fremhævede endvidere deres egen rolle som særlig betydningsfund i forhold til at sikre, at beboerne føler sig delagtiggjorte (Kåhlin, 2015).

I afhandlingen kommer Kåhlin (2015) frem til, at der er forskel på, hvordan de ældre beboere synes det er at være ældre, og hvordan personalet beskriver dette. Forskellen viser sig blandt andet ved, at personalet mest opfatter det at ældes som noget, der sker med den fysiske krop, mens beboerne beskriver aldring som mange forskellige ting. Denne forskel i opfattelsen af, hvad det overhovedet betyder for den enkelte at blive ældre, kan ifølge Kåhlin (2015) føre til, at beboerne ikke får den støtte, som de har behov for. Endvidere viser afhandlingen, at personalet ikke taler med beboerne om aldring og det at være ældre. Dette skyldes, at personalet ikke er uddannet hertil og at de ikke får den støtte, som de har behov for at føre denne slags samtaler på en god måde. Det påpeges, at personalet må have mere viden på området, så de kan tilpasse deres arbejde efter, hvad beboerne har af behov og forventninger til det at blive og være ældre. Det fremhæves endvidere som en vigtig pointe, at personer med funktionsnedsættelser bliver ældre på lige så mange forskellige måder som alle andre. Det er grundlæggende de erfaringer vi alle gør os gennem et helt liv, der gør os til de mennesker, vi er. Det er vigtigt, at personalet formår at tage hensyn til dette i botilbuddene. Lige som andre mennesker, så behøver også ældre i botilbud omsorg, tryghed og omtanke. Men samtidig har de også behov for at være del af et miljø og nogle aktiviteter, som gør dem delagtige (Kåhlin, 2015).

Hverdagsliv og levevilkår for mennesker med funktionsnedsættelse

Undersøgelse: Danmark 2013

Formålet med rapporten er at give et billede af levevilkår og samfundsliv for mennesker med fysisk eller psykisk funktionsnedsættelse, således som det former sig i dagens samfund. Resultaterne viser, at personer med funktionsnedsættelse generelt møder hindringer for at deltage på lige fod med andre i samfundslivet og specielt hvad angår fællesskaber, hvor rammer og normer for handlinger og gøremål ikke nødvendigvis er klare. Barriererne opleves fx i forhold til at gå på café, i biografen, mødes med venner, danne parforhold og i sexlivet. Rapporten påviser også, hvordan faste og mere institutionaliserede strukturer som arbejds- og familieliv, frivilligt arbejde og foreningsliv har betydning for samfundsdeltagelse i øvrigt.

Rapporten er baseret på spørgeskemaer og registerudtræk. Ca. 30 pct. i alderen 16-64 år indberetter, at de har en fysisk eller psykisk funktionsnedsættelse. Der findes indtil nu ikke meget evidensbaseret viden om, hvad der sikrer bedre muligheder for gruppen – det er målet med rapporten at bidrage til dette. Det undersøges om der er sociale konsekvenser og samfundsmæssige hindringer for at borgere med forskellige grader af funktionsnedsættelse kan opnå deltagelse i samfundslivet på lige fod med andre borgere. Målet er at undersøge, hvordan funktionsnedsættelse og graden heraf hænger sammen med forskellige deltagerformer, fællesskaber, samliv og forskelsbehandling, samt at belyse, hvilket forklaringer der ligger bag de fundne forskelle (Damgaard et al., 2013b).

Der er mange dilemmaer og problemstillinger i relation til borgere med funktionsnedsættelser. Funktionsnedsættelse kan være med til at skabe hindring for deltagelse, og samtidig kan manglende deltagelse være med til at forværre og udvikle funktionsnedsættelse. Undersøgelsen viser, at der er sammenhæng mellem grad og type af funktionsnedsættelse og personens helbredsprofil og socialøkonomiske forhold. Således har personer med højere grad af funktionsnedsættelse en ringere helbredsprofil og dårligere udsigt til en forbedret situation sammenlignet med personer med mindre funktionsnedsættelser. Et andet centralt fund i undersøgelsen peger på, at hvis personer deltager i en aktivitet, så er de tilbøjelige til at deltage i flere aktiviteter, herunder beskæftigelse. Endvidere viser undersøgelsen, at funktionsnedsættelse opleves som hindrende i både private, fællesskabsorienterede og samfundsmæssige rammer. Disse arenaer er ofte tæt forbundne og konsekvensen af dette er derfor også, at barrierer i en sfære fører til barrierer i andre sfærer. Endelig påpeges det, at manglende deltagelse faktisk påvirker funktionsnedsættelsen i en negativ retning, hvilket gør det svært at pege entydigt på kausalforklaringer, når nogen føler sig udenfor (Damgaard, Steffensen, & Bengtsson, 2013, pp. 10-12).

I institutionaliserede sammenhænge indgår mennesker med funktionsnedsættelse på lige vilkår med andre, men når der er tale om mere hverdagslige aktiviteter, som man kun kan deltage i ved selvvalgt at blive en del af fællesskabet, der er en forskel. Her er der altså ikke lige adgang for alle. Resultaterne peger også på, at jo mere man deltager i en aktivitet, des større sandsynlighed er der også for, at man deltager i flere. I undersøgelsen kommer det frem, at især fællesskaber, hvor selvvalgte fællesskaber er en præmis for at være en aktiv del af et fællesskab, er mindre tilgængelige for personer med funktionsnedsættelse. Endvidere påpeges det, at der i dag er barrierer i forhold til at deltage i de mere frie aktiviteter i bylivet, og at der derfor er brug for undersøgelser, der kan bidrage til forståelse af disse barrierer. Rapporten sætter spørgsmålstegn ved, hvorvidt inklusion hos personer med funktionsnedsættelser er fyldestgørende i det danske samfund i dag. Det pointeres afsluttende, at det er gennem mødet med andre mennesker, at man får en forståelse af det samfund, man er en del af og har mulighed for at bidrage til. Eftersom mennesker har forskellige præferencer og forudsætninger, er det nødvendigt at skabe mulighed for deltagelse på mange niveauer, hvis alle borgere, uanset eventuel funktionsnedsættelse skal føle sig som en del af samfundet (Damgaard et al., 2013b).

KvaliKomBO – Portræt af de 9 deltagende botilbuds organisation og pædagogik

Undersøgelse: Danmark 2012

Projektets formål var at skabe nye og bedre betingelser for relationen til borgeren og arbejdet med værdisæt på de enkelte tilbud. I rapporten optegnes gode eksempler på, hvordan botilbud til en vis grad arbejder med en afinstitutionaliserende tilgang, men det påpeges samtidig, at det i praksis nogle gange er svært. Der er ikke fokus på at skabe netværk og inklusion uden for bostedernes fysiske rammer. Selvom en del aktiviteter foregår uden for disse rammer, er det ikke i samspil med "andre". Rapporten opsummerer en række dilemmaer som medarbejdere ofte står i, når de ønsker at arbejde med inklusion og netværksdannelse blandt beboerne.

Rapporten KvaliKomBo er en beskrivelse af ni botilbud i det område, der tidligere var Frederiksborg Amt. Undersøgelsen er udarbejdet for at give indblik i arbejdet omkring og organiseringen af de forskellige botilbud. Mange af stederne arbejder aktivt med at modvirke institutionalisering af beboerne. Flere af stederne rapporterer, at de institutionaliserende rammer gør, at beboerne efterhånden aflærer de sociale

kompetencer, de har med sig hjemmefra eller har tillært sig tidligere og at man nok bør: *"arbejde med at (gen)udvikle sådanne sociale kompetencer, som kan få beboerne til at blive mere velfungerende"* (Kofod, Højmark, & Langager, 2012a, p. 21). Derfor er der også en faglig interesse for at skabe meningsfulde aktiviteter for borgerne – både på og uden for bostederne. Der er dog flere forhold der gør, at det i praksis ikke sker særligt ofte. Mange af bostederne refererer til beboernes autonomi – deres ret til selvbestemmelse og dermed også deres ret til at takke nej til tilbud og aktiviteter, de ikke har lyst til at deltage i. For eksempel beskriver en medarbejder fra Boligerne på Anne Anchers vej, at det kan være svært at motivere borgerne til at deltage, selvom bostedet har en lang række tilbud om aktiviteter. *"Vi bruger lang tid på at motivere. Fordi nogle gange er de ikke i stand til at overskue det, de fravælger, og vi ved af erfaring, at når de er der ude, så har de det kongeligt"* (Kofod et al., 2012a, pp. 92–93). Tilgangen er derfor, at der skal være mange muligheder for at vælge aktiviteter til, og at medarbejderne aktivt skal arbejde for at motivere borgerne til at deltage. Dilemmaet beskrives af samme botilbud som en afvejningssituation. Derudover er der især på et af botilbuddene beskrevet en tendens til plejer-kultur, hvor man i hverdagen ofte ender med at gøre det, man plejer - det kan være svært at ændre hverdagspraksis. Endelig er der et økonomisk element i de oplevede begrænsninger i forhold til at få beboerne aktiveret. Der er ikke ressourcer og personale nok (Kofod et al., 2012a).

Af gode erfaringer har man på bostedet Boligerne Gammel Lyngvej især i forbindelse med en autisめgruppe oplevet, at et bedre tværfagligt samarbejde medarbejderne imellem også har bidraget til, at beboerne i højere grad søgt fællesskab på tværs af bogrupperne. Eksempler peger på, at tværfaglighed internt i organisationen kan påvirke beboernes oplevelse af at kunne bevæge sig på tværs. Det går også igen på flere af stederne, at medarbejderne oplever, at *"borgerne i høj grad tiltrækkes af medarbejderne og opsøger det samspil, der foregår omkring medarbejderne i huset"* (Kofod et al., 2012a, p. 65). Dette lægger et pres på medarbejderne om at være permanent tilstede, men det vurderes samtidig, at borgerne har noget ud af hinanden. Derudover fremhæves det, at mange med succes arbejder ud fra den pædagogiske referenceramme 'Det kan nytte' eller med neuropædagogisk screening. Mange af stederne beskriver endelig, at forskellige kompetencer i medarbejderstaben er en vigtig ressource (Kofod et al., 2012a).

Bo botilbuddet Boligerne Gammel Lyngvej har været problemer med at integrere autisめgruppen, så de er en del af stedet som helhed og ikke en isoleret gruppe. Her er erfaringen, at det øgede samarbejde mellem personale, på tværs af teams også medvirker til, at beboerne går mere på tværs af bogrupperne end tidligere, både på eget initiativ i form af at nogle af beboerne går på besøg i de andre bogrupper, og i kraft af de fælles aktiviteter (ture, ferier), medarbejderne sætter i gang. *"Vi prøver sådan at gøre det til en familie på hele stedet, kan man sige, så man bor 12 her"* (Kofod, Højmark, & Langager, 2012b, p. 20) fortæller en medarbejder. Det problematiseres i forlængelse heraf, at det netop kan være de institutionaliserende rammer, der gør, at mennesker efterhånden aflærer sociale kompetencer, og at man på tilbuddet nok bør arbejde med at (gen)udvikle sådanne sociale kompetencer, som kan få beboerne til at blive mere velfungerende. (Kofod et al., 2012b, p. 21).

Det kan være svært i praksis at modarbejde denne "institutionalisering". I et citat fremgår det, at der også er kapacitetsmæssige årsager til, at man nogle gange lader beboerne selv bestemme, om de vil kaste sig ud i aktiviteter eller ej. Boligerne Gammel Lyngvej er således et eksempel på, hvordan det i praksis kan være svært at orientere sig uden for institutionen. På den ene side er det en pædagogisk opgave at tilbyde og få beboerne med på aktiviteter, men på den anden side, er der stor respekt for beboernes

autonomi og selvbestemmelse, hvilket ofte resulterer i, at beboerne ikke kommer så meget ud. Og dette kan:

"Give en følelse af utilstrækkelighed i forhold til arbejdet, fordi den pædagogiske relation i princippet er uendelig i tid og på den anden side er medarbejderne styret af tidsplaner både i forhold til overenskomster og arbejdstidsregler og i forhold til begrænsede ressourcer på stedet" (Kofod et al., 2012b, p. 26).

Det er en problemstilling, som går igen på de andre tilbud i rapporten.

Bo bostedet Lindegården er der formuleret en målsætning om at skabe større sammenhæng mellem bostederne, som ligger fysisk langt fra hinanden. I bofællesskaberne kommer beboerne i høj grad selv omkring, går til aktiviteter, besøger familie mm. Både her og i andre af tilbuddene er der kritiske røster fra pårørende, der mener, at ansatte kunne være bedre til at aktivere beboerne. Derudover tales der både om en "plejer-kultur" og om nogle økonomiske begrænsninger i arbejdet med at være nytænkende. Her stilles især spørgsmålet: Hvad med beboernes egen autonomi? Hvis de ikke gider, hvad gør man så? Her fremhæves den neuropædagogiske tilgang som løsning på en lidt forældet kultur, hvor de kompetencer, som beboerne kommer med gradvist kommer i glemmebogen (Kofod et al., 2012b, pp. 36–37)

Det går igen på alle de beskrevne tilbud, at det i praksis kan være svært for medarbejderne at sikre en orientering mod verden udenfor institutionen. På den ene side er det en pædagogisk opgave at tilbyde og få beboerne med på aktiviteter, men på den anden side, er der stor respekt for beboernes autonomi og selvbestemmelse, hvilket ofte resulterer i, at beboerne ikke kommer så meget ud. (Kofod et al., 2012a).

Levekår for personer med nedsatt funksjonsevne: Fellestrekk og variasjon

Undersøgelse: Norge, 2015

Formålet i denne rapport er at undersøge og sammenligne blandt andet deltagelse blandt forskellige socialt udsatte grupper. I rapporten peges der blandt andet på, at personer med psykisk funktionsnedsættelse deltager mindre i sociale relationer og samfundsmæssige aktiviteter end gennemsnittet i befolkningen.

I denne rapport har en række forskere fra Norges teknisk-naturvidenskabelige universitet, NTNU, undersøgt, hvorvidt nogle udsatte grupper (herunder borgere med både fysisk og psykisk funktionsnedsættelser) har dårligere levekår end befolkningen i øvrigt. Undersøgelsen er en kundskabssamling og er således en undersøgelse af status og udvikling på forskellige områder så som boforhold, sociale relationer, deltagelse i nærmiljø og i fritidsaktiviteter (A. Kittelsaa, Wik, & Tøssebro, 2015).

I forhold til boforhold, så viser undersøgelsen, at de fleste borgere med udviklingsforstyrrelser i 2015 lever i bofællesskaber, og at disse er kendetegnet ved, at der er medarbejdere tilstede størstedelen af tiden. Hvis man kigger på udviklingen, kan det konstateres, at bofællesskaber i dag oftere end før bygges med fællesområder og at borgere med forskellige typer af både fysiske og psykiske funktionsnedsættelser bor sammen. Borgere med psykiske funktionsnedsættelser havde, sammenlignet med borgere med andre former for funktionsnedsættelser, samt befolkningen generelt, i mere begrænset omgang selv valgt, hvor, hvordan og med hvem de ville bo. Kendetegnet for mange af bofællesskaberne i undersøgelsen var, at stederne havde udvidet funktion som facilitator for deltagelse i beskæftigelse og aktiviteter (A. Kittelsaa et al., 2015).

I rapporten har man også undersøgt status og udvikling i sociale relationer for borgere med psykisk funktionsnedsættelse. Det viste sig blandt andet, at borgere med funktionsnedsættelser generelt har mere kontakt til forældre end den øvrige befolkning. Desuden lever borgere med forskellige kognitive vanskeligheder sjældnere i parforhold og har sjældnere egne børn. Borgere med kognitive vanskeligheder har sjældnere venner end den øvrige del af befolkningen. Især hvis de kognitive problemer var opstået før de fyldte 18. Den samme gruppe af borgere havde også færre personer, som de følte, de kunne indgå i tillidsfulde og nære samtaler med. Blandt handicappede generelt rapporterede hver femte, at de nogle gange kunne føle sig ensomme. Derudover erklærede lidt færre end befolkningen generelt, at de kendte deres naboer uden for bofællesskabet, men der var få der kendte dem så godt, at de ville besøge dem. Endelig har beboere i bofællesskaber mere med hinanden at gøre nu end tidligere. Social deltagelse i nærmiljø og fritidsaktiviteter dækker over en lang række områder. Hovedtrækkene i undersøgelsen peger på, at borgere med både fysiske og psykiske funktionsnedsættelser deltager mindre i sociale og samfundsmæssige aktiviteter end befolkningen generelt. Det er især borgere med kognitive vanskeligheder, der deltager mindre. Derudover peger rapporten på, at deltagelse i organisationer er lavere blandt personer, med kognitive funktionsnedsættelser. Endelig påpeget det, at manglende tilgængelighed og tilrettelæggelse udgjorde barrierer i forhold til deltagelse i både organisationer og i fritidsaktiviteter (A. Kittelsaa et al., 2015).

Personer med nedsatt funksjonsevne. Indikatorer for levekår og likestilling

Undersøgelse: Norge, 2013

Undersøgelsen kigger på forhold og udvikling af levekår for personer med funktionsnedsættelser. Den viser blandt andet, at personer med funktionsnedsættelser deltager mindre i sociale aktiviteter, selvom de i høj grad ønsker dette.

Det beskrives indledende til rapporten, at viden om levekår for personer med funktionsnedsættelser (både varigt fysiske og psykiske) er et vigtigt grundlag for politiske beslutninger på området. Det påpeges derfor, at det er vigtigt at følge og observere udviklingen af levekår for disse mennesker over tid. Dette er kun blevet vigtigere i norsk sammenhæng, efter Norges forpligtelser i forhold til FN-konventionens rettigheder for personer med funktionsnedsættelser. Derfor har Norges Statistik udviklet et sæt indikatorer for at følge levekår og livssituation for personer med funktionsnedsættelser, ligestilling samt at beskrive status på forskellige områder af livet. Målet har været at etablere et sæt indikatorer på baggrund af FN-konventionen, der giver et billede af borgernes levekår og graden af lighed, samt deltagelse i forskellige sociale arenaer så som arbejde eller fritidsaktiviteter. Det er ambitionen at vidensgrundlaget om målgruppens levekår styrkes (Ramm & Otnes, 2013, p. 3). Vi vil ikke her gennemgå alle indikatorerne, men vi vil fremhæve fund ved enkelte af dem.

I forhold til indikatorer om familie, netværk og tryghed, så viser undersøgelsen blandt andet, at personer med nedsat funktionsevne, har færre fortrolige og færre oplever, at de har social og praktisk støtte i hverdag. Der er lidt variation i hyppigheden af kontakt til venner, men ensomhed er generelt mere udbredt blandt borgere med funktionsnedsættelse end den øvrige befolkning. Derudover er der flere med nedsat funktionsevne, der føler sig utrygge i hverdagen og som har følt sig forskelsbehandlet eller diskrimineret. Endvidere viser undersøgelsen, at ensomhed er langt mere udbredt blandt personer med funktionsnedsættelser end i den øvrige befolkning (hhv. 22% og 6%) (se også figur 1, I: Ramm & Otnes, 2013, p. 17).

Der er endvidere blevet undersøgt en række indikatorer i forhold til deltagelse og social kontakt. Lav social deltagelse kan være udtryk for den enkeltes manglende overskud, at der mangler tilbud som er tilpasset den enkeltes forudsætninger eller at der er barrierer, enten fysiske eller sociale, som gør det vanskeligt eller umuligt for den enkelte at deltage. I rapporten forstås de sociale deltagelse som aktiviteter, der opleves som positive og rare for de fleste, så som besøg hos familie og venner, cafe- og restaurantbesøg, udflugter og ferieture. Derudover er det vigtigt at alle borgere har adgang til almen information, og at man har tilgang til kommunikations- og informationsteknologi og systemer, der gør individet i stand til at udnytte denne information. Her er tilgang til internet og computer en vigtig forudsætning. Undersøgelsen viser, at personer med funktionsnedsættelse i mindre grad end den øvrige befolkning, deltager i sociale og kulturelle aktiviteter. I forhold til medlemskab i en forening eller en organisation, så viser undersøgelsen ikke nogen forskel mellem personer med nedsat funktionsevne og befolkningen generelt. I forhold til at udføre frivilligt arbejde for en organisation, en klub eller en forening, så er andelen af personer med funktionsnedsættelse lidt højere end for befolkningen generelt. I forhold til ytringsfrihed og tilgang til information, så viser undersøgelsen at godt over 90 pct. har tilgang til en computer. Borgere med funktionsnedsættelse bruger dog computeren sjældnere end befolkningen i øvrigt (se også figur 2, I: Ramm & Otnes, 2013, p. 24).

Socialt deltagende och tillgång till service: Upplevda hinder och hur de kan reduceras

Undersøgelse: Sverige 2012

Denne befolkningsundersøgelse har til formål at identificere de fysiske og sociale barrierer, som folk står overfor, når de ønsker at deltage i det sociale liv. Undersøgelsen viste, at borgere med funktionsnedsættelser ofte ikke føler sig hørt og imødekommet, trods politiske ambitioner herom. I samarbejde med en gruppe borgere med funktionsnedsættelser formuleres en række konkrete forslag til, hvordan dette problem fremadrettet kan løses.

I undersøgelsen spurgte man bredt ud i befolkningen om, hvordan de opfatter deres muligheder for at deltage aktivt i samfundet. Der blev også spurgt til relationer til venner og familie, deltage i kulturelle aktiviteter, fritidsaktiviteter, politiske aktiviteter eller andre aktiviteter i lokalsamfundet, men også om det at kunne komme på arbejde eller i skole, foretage indkøb, gå til sundhedscentret, betale regninger osv. I undersøgelsen er formålet at belyse, hvilke hindringer mennesker står overfor, når de ønsker at deltage aktivt i det sociale liv. 421 af dem, der besvarede befolkningsundersøgelsen tilkendegav, at de oplevede hindringer og begrænsninger i deres daglige aktiviteter. Det er denne gruppe af personers besvarelser, der er medtaget i rapporten. Endvidere undersøges det, hvordan forskellige organisationer, kommuner, ngo'er, mm. i dag arbejder for at forebygge og fjerne disse barrierer samt hvilke foranstaltninger, der skal lette deltagelsen i samfundet. Målet er at komme med anvisninger til, hvordan forskellige organisationer, virksomheder, ngo'er samt kommunerne kan arbejde på at minimere disse hindringer og således sikre øget deltagelse i befolkningen generelt (Dahlberg, Bruhn, Marusz, Mckee, & Turunen, 2012).

I rapporten kan man blandt andet læse, at flere af de individuelt adspurgte udtrykker, at de oplever afmagt over ikke at blive taget alvorligt. Andre taler om diskrimination og om at være ubrugelig i samfundet. Endelig mener flere deltagere også, at når man er handicappet, så er der meget, der finder sted på omgivelsernes betingelser – på bekostning af ens uafhængighed og integritet. I befolkningsundersøgelsen blev deltagerne bedt om at angive barrierer for deltagelse på 17 forskellige aktiviteter.

Mellem 8,2 og 43,2 pct. oplevede forhindringer i forhold til at deltage i de udvalgte fysiske eller sociale miljøer. Den mest dominerende angivne hindring blev angivet i forbindelse med sportsaktiviteter, men også det at deltage ved kulturelle aktiviteter blev angivet som svært. Over 20 pct. af de adspurgte angav, at de havde oplevet hindringer i at deltage i sociale eller fysiske miljøer i forhold af utilstrækkelig transport og manglende støtte og service fra omverdenen (Dahlberg et al., 2012).

Der blev også gennemført en række fokusgruppeinterview med borgere med funktionsnedsættelser. De interviewede oplevede forhindringer i samfundet i forhold til transport, fysisk miljø og social deltagelse. Flere udtrykte afmagt over at hjælp ikke blev givet, når det var nødvendigt. Det var tydeligt, at deltagerne havde behov for at blive taget alvorligt og blive hørt. I fokusgruppeinterview med deltagerne blev det endvidere tydeligt, at der opleves et stort hul mellem deres oplevede virkelighed og dagligdag og så de politiske idealer for handicap- og *funktionshinderspolitik* (Dahlberg et al., 2012, p. 77) i kommuner, organisationer og netværk. Således udtrykte flere af de deltagende, at de ikke oplevede at blive mødt og forstået af systemerne omkring dem. Dette leder i rapporten frem til den konklusion, at kommuner, organisationer og andre, der beskæftiger sig med mennesker med funktionsnedsættelser skal blive meget bedre til at lytte til borgerne og til at omsætte visioner og idealer til praksis, samt skabes mere viden og ressourcer og et kollektivt ansvar for politikens gennemførelse. Det påpeges, at oprettelsen af et barrierefrit samfund kræver praktiske foranstaltninger, men også respekt for menneskerettighederne. Det påpeges, at der er brug for dialog og diskussion om, hvad der skal gøres i praksis. En dialogisk samtale handler ikke bare om udveksling af tanker, ideer, synspunkter og værdier, men også om interaktion og meningsdannelse. Det foreslås, at kommuner, organisationer mfl. i etablerer samtaler med mennesker med funktionsnedsættelser. Det anbefales her af fokusgrupperne, at man kan anvende teknologi eller en social tolk til at øge forståelsen (Dahlberg et al., 2012, p. 77).

På baggrund af undersøgelsen, kommer rapporten med en række anbefalinger til, hvordan man kan arbejde med at lette deltagelsen og forbedre adgangen, så mennesker ikke oplever sig forhindrede i at deltage aktivt i samfundet:

- Mere personlig assistance, når der reelt er behov for det.
- Bidrag fra sociale virksomheder såsom kooperativer.
- Samlet og kollektivt ansvar på både det individuelle og samfundsmæssige plan.
- Flere skal afhjælpes forhindringer i det fysiske miljø.
- Bedre og mere fleksibel transport.
- Bedre individuelt tilpassede hjælpemidler.
- Forbedrede rettigheder og fortalervirksomhed muligheder.
- E- tjenester og bedre kommunikation (Dahlberg et al., 2012, p. 78)

En vigtig kommentar i rapporten er, at den forskning, der i Sverige udføres om fysisk og psykisk funktionsnedsættelse i 2002-2010 hovedsagelig havde et individuelt og kropsligt perspektiv. Forfatterne påpeger behovet for tværfaglige undersøgelser, møder mellem forskning og praksis samt brugerinddragelse (Rönnerberg et al. 2011, I: Dahlberg et al., 2012, p. 14).

6.2 Personlig netværksdannelse gennem teknologi

Anpassad IT – vägen til digital delaktighet

Udviklingsprojekt: Sverige, igangværende (2015)

Mange mennesker er i dag udelukket fra det digitale samfund og kløften vokser. Formålet med dette projekt var at give unge voksne med moderat mental retardering mulighed for at bruge computeren som et værktøj til at kommunikere og dokumentere lige som alle andre unge og voksne.

En moderat mental retardering fører til vanskeligheder i læsning, skrivning samt besvær med at finde, organisere, huske, løse problemer, generalisere og planlægge. I dag er der mange it-muligheder såsom talt tekst, video og lydsupport, forenklet navigation, animationer osv., som netop kan kompensere for disse vanskeligheder. Disse it-potentialer kommer kun i meget begrænset omfang målgruppen til gode lige nu. For at informations- og kommunikationsteknologi (IKT) skal blive en tilgængelig mulighed for målgruppen, har de brug for støtte. Udgangspunktet er at øget tilgang til digitale muligheder øger inklusion og uafhængighed (Arvsfonden, 2015a).

Projektet vil skabe en toårig fjernundervisning på Mora Folkhögskola, Sverige, kaldet *Brugerdefineret IT i hverdagen*. Kurset er for borgere med moderat mental retardering, som en gang om måneden kommer på højskolen for at lære om mulighederne ved it. Derudover lærer man på kurset om sundhed, kultur, natur og medborgerskab. Nogle aktiviteter er planlagt sammen med andre elever på skolen. Ud over det månedlige uge på højskolen får deltagerne en række hjemmeopgaver, som de sammen med støttepersonen kan løse fra gang til gang. Målet er, at deltagerne opøver færdigheder i at anvende it, samt opnår viden om sundhed, kultur, natur og medborgerskab. Desuden er målet med projektet at skabe en web-baseret uddannelse for støttepersonale omfattende både tekniske, uddannelsesmæssige og internet-etiske elementer.

Fjernundervisning i *Brugerdefineret IT i hverdagen* vil indgå i Mora Folkhögskola's ordinære kurser efter projektets afslutning. Efter endt projekt tid vil hjemmesiden www.sikta.nu være et lærende samfund på nettet, som kan bruges til:

- at indhente oplysninger under træning af it-kompetencer
- at kommunikere om udfordringer og muligheder ved brugen af it for støttepersonale
- til brug for kursusdeltagere efter endt uddannelse for at forsætte en mere uformel læring
- at udvide sociale kontakter mellem borgere med kognitive funktionsnedsættelser

Webportalen er en levende del af uddannelsen. Både dens intranet og dens offentlige del, hvor undervisningen om samfund løbende moderes og tilpasses, vil blive opdateret og revideret efter forløbet efter projektets er afsluttet (Arvsfonden, 2015a).

Målet med at oprette web-portalen er, at borgere med funktionsnedsættelse fra hele Sverige kan lære om mulighederne ved IKT og at støttepersonalet til disse kan hente en interaktiv metodebog til at støtte målgruppen i at udvikle kompetencerne. Desuden skal siden være et fora for udveksling af erfaringer og lukkede konferencer for dem, der direkte deltager i kurserne på højskolen (Arvsfonden, 2015a).

Projekt Implementering af teknologi til mennesker med handicap

Udviklingsprojekt: Danmark 2012

Formålet med projektet er at undersøge, om sociale teknologier kan hjælpe mennesker med funktionsnedsættelser til styrket kommunikation og sociale netværk. De 11 casestudier viser, at implementeringen af IKT i bomiljøer for mennesker med funktionsnedsættelser, i høj grad kan være med til at fremme muligheder for blandt andet at vedligeholde og udvikle det sociale netværk og at kunne kommunikere mere, og i nogle tilfælde bedre, med personer i de sociale netværk. Derudover bidrog IKT til, at beboerne i

højere grad kunne mestre deres tilværelse og i højere grad være bestemmende i eget liv, deltage i sociale fællesskaber og aktiviteter for leg og læring.

Projektet blev gennemført i 2009-2011 med den tese, at borgere med funktionsnedsættelser via brug af informations- og kommunikationsteknologi (IKT), kan få styrket deres kommunikation og sociale netværk og opnå øget selvbestemmelse i deres liv. Adgangen til sociale medier skulle fremme brugerindflydelsen i hverdagen og åbne mulighed for øget livskvalitet og interaktion med omgivelser og samfundslivet. I projektet gennemførte man en række casestudier i de fem deltagende bomiljøer (Hulegården, Brøndby; Klub Kildebakken og bofællesskabet Hyldebo, Gentofte; Stefanshjemmet, Århus; Skovbo, Skanderborg og Christian X's Allé, Lyngby-Taarbæk). I disse casestudier fulgte man de enkelte beboeres udvikling i brugen af informations- og kommunikationsteknologi og konsekvenserne af dette for beboerens hverdag (Holst & Nizam, 2012).

Indledende blev der investeret tid i at kortlægge casepersonernes eksisterende sociale netværk via en systematisering af informationerne herom (se evt. rapporten s. 12-16). Denne kortlægning af netværk dannede gennem undersøgelsen udgangspunkt for en vurdering af, hvorvidt brugen af forskellige teknologier understøttede og udviklede casepersonernes sociale netværk. Sammenfattende peges der i undersøgelsen på, at der for de 11 casepersoner er tale om tre forskellige typer af sociale netværk.

1. Netværket er præget af mange professionelle relationer, men der er samtidig mange nære og hyppige relationer til familiemedlemmer, naboer, arbejdskollegaer og venner.
2. Det sociale netværk består af mange professionelle relationer samt mange skæbnebestemte relationer. Der er ikke mange selvvalgte sociale relationer. Netværk af denne type er kendetegnet ved at bestå af mennesker, som personen har en her-og-nu relation til, mens der ikke er gennemgående personer i et livsperspektiv.
3. Løse bekendtskaber til eventuelle medbeboere, familie og professionelle (Holst & Nizam, 2012, p. 56-59)

For personer, hvis netværk kan karakteriseres som type 1, kan brugen af IKT medføre, at personen i højere grad bliver i stand til at vedligeholde og udvikle sine relationer. Eksempelvis kan personen lære at maile og skype med sine venner. Hvis personens netværk kan karakteriseres som type 2, er det vigtigt at være opmærksom på, at personen ved fx skoleskift eller flytning til et andet bomiljø kan miste hele sit sociale netværk. Denne sårbarhed formodes at kunne imødekommes, hvis personen udvikler kompetencer i brugen af IKT, fx Skype. Herved bliver personen nemlig i stand til selv at vedligeholde venskaber med mennesker, som han/hun ikke umiddelbart længere er sammen med i hverdagen. For personer, hvis sociale netværk kun indskrives sig under den tredje type, er deres netværk knap så sårbart som for type to. Men der er samtidig en langt større ensomhedsproblematik, idet personen næsten udelukkende knytter nære relationer til nære familiemedlemmer, som ofte ikke er en del af hverdagslivet i et botilbud. Mennesker, hvis netværk kan karakteriseres under type 3, vil klart kunne få glæde af IKT med henblik på at skabe hyppigere kontakt med de nære familiemedlemmer (Holst & Nizam, 2012).

I rapporten opsummeres det herefter, hvordan motivationen for og tilgangen til at bruge IKT hos casepersonerne kan inddeles efter netværkstyper:

1. Alle casepersonerne var her motiverede for at bruge IKT i dagligdagen. Ved projektets afslutning brugte næsten alle (på nær en) IKT i det daglige til at vedligeholde deres sociale netværk.

2. Casepersoner med netværkstype 2 var ligeledes glade for IKT. De brugte det i det daglige til blandt andet at: *"lytte til musik, til at lege og som kommunikationshjælpemiddel i forhold til samtale med mennesker, der var fysisk til stede. I forhold til det sociale netværk viste casepersonerne interesse i at bruge IKT, også til at vedligeholde relationen til især familienetværket. Men denne kommunikation via Skype eller HerBor var stadig rammesat af det professionelle personale og endnu ikke en integreret del af casepersonernes hverdag"* (Holst & Nizam, 2012, p. 60).
3. Casepersonerne med den tredje netværkstype var karakteriseret ved ikke at hverken skabe eller fastholde relationer vha. IKT.

På baggrund af dette opsummeres det, at: *"der er markante forskelle i casepersonernes motivation og tilgang til at bruge IKT i forbindelse med at skabe og vedligeholde sociale relationer og at disse forskelle på en eller anden måde spiller sammen med det sociale netværks sammensætning samt en række andre forhold som alder, funktionsnedsættelse samt værdier, kultur og pædagogik i bomiljøet* (Holst & Nizam, 2012, p. 60).

I forhold til alder, så var næsten alle casepersoner med netværkstype 1 unge, mens de med netværkstype 3 var ældre. I projektet konkluderes det, at ældre mennesker, der ikke er vokset op med en computer og med viden om dens muligheder, er tilbøjelige til at bruge IKT mindre. Projektet viser endvidere, at bomiljøets socialpædagogiske værdier og kultur ikke så overraskende også har stor betydning for, casepersonernes tilgang og brug for IKT. Samlet set peges der på markante forskelle som følge af både alder og funktionsnedsættelsens art og omfang, men også bomiljøets pædagogiske værdier og kultur, samt det sociale netværks struktur, har betydning for den enkeltes muligheder for og motivation til at bruge IKT. (Holst & Nizam, 2012).

Projektet har også undersøgt potentialerne ved at bruge IKT i relation til brugernes selvbestemmelse og deltagelse. Selvom der opstår en række dilemmaer omkring, hvordan brugen af IKT tilrettelægges (eksempelvis hvor skemalagt brugen skal være), så viser projektet, at brugen af IKT i dagligdagen skabte en række nye valgmuligheder for casepersonerne. Dette kan eksempelvis være, hvilken musikvideo, man har lyst til at se eller hvilket spil, man har lyst til at spille. Endvidere kan IKT være med til at fremme selvbestemmelse, idet nogle af casepersonerne pludselig formåede at lave aftaler med familie eller arbejdsplads uden om personalet. Det konkluderes endelig, at fællesskaber omkring computeren kan føre til forskellige grader af involvering og deltagelse (Holst & Nizam, 2012, p. 63). Ud over disse fællesskaber, hvor man sidder samlet om en computer, så blev der også set eksempler på, at brugen af IKT kunne opnå adgang til deltagelse i fællesskaber uden for bomiljøet. Eksempelvis er nogle casepersoner kommet på Facebook og en holder sig orienteret om, hvad der sker i en lokal klub via klubbens hjemmeside (Holst & Nizam, 2012).

Endelig blev der også kigget på casepersonernes selvopfattelse samt læringen gennem projektet. Det viste sig, at projektets 11 casepersoner udviklede deres kompetencer i brugen af IKT i projektperioden. Erfaringen viser endvidere (med stor variation fra person til person), at forskellige informations- og kommunikationsteknologier kan bruges til at vedligeholde og udvikle borgere med funktionsnedsættelses sociale netværk samt understøtte mestring af egen tilværelse og selvbestemmelse i forhold til deltagelse i sociale fællesskaber. Det viste sig især at være programmer som Skype, CanConnect, almindelig e-mail og mailprogrammet Herbor, som understøttede casepersonernes sociale netværk (Holst & Nizam, 2012).

Vrist værdien ud af din tablet – i velfærdens tjeneste
Udviklingsprojekt: Danmark 2015

Målet med projektet var at give personalet viden om, hvordan opbygningen af kommunikative hverdagsmiljøer kan fremmes gennem brug af hverdagsteknologi. Det ses blandt andet, at iPads har et relationsskabende potentiale.

I botilbud i Hillerød kommune har man eksperimenteret med anvendelsesmulighederne ved iPads i forbindelse med voksne borgere med funktionsnedsættelse. Formålet er at udvikle den specialpædagogiske it-kompetence. Hillerød Kommune uddelte 20 iPads til medarbejderne på Bocenter for Unge og Voksne med særlige behov i Nødebo. Flere medarbejdere havde aldrig haft en iPad mellem hænderne, og nogle var bange for, at den ville ødelægge det relationelle arbejde med beboerne. Målet med projektet var at give personalet viden om, hvordan opbygningen af kommunikative hverdagsmiljøer kan fremmes gennem brug af hverdagsteknologi. Tanken er, at man med få midler kan skabe bedre muligheder for aktivitet og deltagelse for borgerne. De foreløbige tilbagemeldinger fra personalet er meget positive. Blandt andet ser de et relationsskabende potentiale i brugen af iPad'en. iPad'en kan være med til at understøtte beboernes livskvalitet og sociale kontakt. iPad'en bliver således anset som et redskab, der kan være med til at danne og underbygge relationer (Pedersen, 2015).

Guide: IT-frivillige i kommunen

Anbefalede metoder: Danmark 2014

Formålet med denne guide er at give inspiration til kommuner, der gerne vil forsøge sig med at arbejde med IT-frivillige på sociale tilbud til borgere med funktionsnedsættelser. Sociale tilbud, frivilligcentre og private virksomheder kan hente ideer og inspiration i guiden. I guiden beskrives en samarbejdsmodel og den indeholder konkrete redskaber til at komme i gang med IT-frivillige i kommunen. Formålet med guiden er, at flere IT-frivillige uddannes og aktiveres til at bidrage med hjælp og inspiration til borgernes brug af social IT. Social IT er teknologiske løsninger, som borgere med funktionsnedsættelse kan bruge til at kommunikere, fastholde sociale relationer, indgå i socialt samvær, lære og få nye kompetencer. Guidens tese er, at det kompetencer i social IT giver livskvalitet gennem styrket social kontakt og interaktion med andre mennesker.

Borgere med funktionsnedsættelser har ofte ikke samme adgang til IT som befolkning generelt har. Derudover har det pædagogiske personale ofte hverken tid eller de fornødne kompetencer til at understøtte beboernes brug for social IT. I guiden fremhæves det, at netop IT-frivillige kan være en løsning på dette problem, idet de med deres viden og kompetencer inden for it kan være med til at udvikle og øge beboernes adgang til social IT. De IT-frivillige er almindelige borgere i lokalsamfundet, som har mod på at bruge deres viden om it i et socialt arbejde med andre mennesker. (SUS, 2014, p. 5). Organiseringen kan fungere således, at den frivillige tilknyttes et socialt tilbud, hvor han/hun så kommer 1-2 gange om måneden for at lave IT-aktiviteter med beboerne. Den frivillige kan hjælpe en enkelt beboer eller der kan etableres aktiviteter for en større gruppe af beboere. Derudover kan IT-frivillige hjælpe pårørende eller personale til større kendskab til programmer, apps og hjemmesider, der kan være til nytte for beboerne (SUS, 2014).

Et vigtigt argument for at starte et IT-frivilligt projekt op er, at frivilligheden skaber værdi både for beboere og for frivillige. Adgang til social IT handler om andet og mere end adgang til iPads, Facebook og Skype. De IT-frivillige understøtter beboernes selvbestemmelse, læring og livskvalitet, idet de introducerer nye veje til kommunikation, og de IT-frivillige vil opleve, at IT-kompetencerne veksles til også at handle om bredere kompetencer. Når den IT-frivillige inviteres ind på et botilbud, så skabes mulighed for omvendt integration. Både beboere og frivillige får mulighed for at møde mennesker, de normalt ikke mødes med. (SUS, 2014, p. 5).

For at opnå succes med IT-frivillighed er det vigtigt at både kommune, botilbud, frivilligcenter og private virksomheder tænker samarbejde, da alle har en væsentlig rolle i etableringen af et vellykket frivilligt tilbud. Kommunens rolle er således at gå forrest og understøtte IT-frivilligheden på sociale tilbud, ved at have en politik på området. Kommunen kan eksempelvis udarbejde forslag til fælles spilleregler og indsatsen og være initiativtager til, at relevante samarbejdspartnere bringes sammen. I forhold til rekruttering af nye IT-frivillige kan kommunen samarbejde med det lokale frivilligcenter. Ofte har frivilligcentre nyttig viden om, hvordan man rekrutterer frivillige og hvordan man finder ressourcerne hertil. Der kan eventuelt ansættes en frivillighedskonsulent i kommunen. Derudover påpeges det, at rekrutteringen af IT-frivillige styrkes i samarbejde med private virksomheder, som eksempelvis i led med deres CSR-strategi opfordre medarbejdere til at blive frivillige. Endelig påpeges det, at de sociale tilbud har en vigtig rolle som det sted, hvor kerneværdien skabes i mødes mellem den IT-frivillige og beboeren. Det er på tilbuddet, at rammen for det praktiske samarbejde mellem den frivillige, beboeren med funktionsnedsættelse og medarbejderne sættes (SUS, 2014).

I guiden opstilles en samarbejdsmodel med 5 trin; *Forberedelse, rekruttering, ansættelse, samarbejde og opfølgning*.

Rapporten har 10 gode råd til alle, der ønsker at etablere et projekt med IT-frivillige:

1. Borgerne på de sociale tilbud og personalet ved altid, når de IT-frivillige kommer
Tydeliggør aftaler med IT-frivillige over for borgeren og kolleger. Hils på de frivillige og byd på en kop kaffe.
2. IT-frivillige bliver grundigt introduceret til det sociale tilbud
Giv IT-frivillige grundig introduktion til stedets arbejdsgange, borgere, pædagogik, IT, faciliteter, samt hvad IT-frivillige må og ikke må. Afsæt tid til at borgerne på tilbuddet mødes med de IT-frivillige.
3. De IT-frivilliges opgaver er klart defineret
Gør det er klart for den frivillige, hvad borgerne ønsker, og hvad tilbuddets forventninger er. De IT-frivillige skal kende egne opgaver. Aftalerne om opgaver skal også være tydelige for borgerne
4. Kommune og sociale tilbud er åbne over for nye måder at arbejde med IT på
Byd de IT-frivilliges udefrakommende blik på tilbuddets IT-aktiviteter velkommen. Vær åben over for nysgerrige spørgsmål, idéer og forslag.
5. Ledelse og ansatte bakker tydeligt op om de IT-frivillige
Afklar, hvem der har ledelsesansvaret for og er kontaktperson til de IT-frivillige. Hvilke opgaver og ansvar har henholdsvis ledelsen og en kontaktpersonen blandt de ansatte i forhold til frivillige?
6. De IT-frivillige kender det sociale tilbuds etiske, faglige og personalemæssige spilleregler
Tag tidligt en samtale med de IT-frivillige om personalehåndbog, etiske forhold, de ansattes og frivilliges spilleregler – de fleste kommuner har udarbejdet spilleregler til samarbejdet.
7. Det er afklaret, hvad IT-frivillige inviteres med til
Afklar, hvilke møder de IT-frivillige med fordel kan deltage i. Det kan fx være en god ide at invitere IT-frivillige med til faglige oplæg og sociale arrangementer, så de oplever sig som en del af stedet.
8. I værdsætter løbende de IT-frivilliges indsats
Fortæl den IT-frivillige, at hjælpen værdsættes – at den IT-frivillige er en del af arbejdspladsen. Sæt fx foto af IT-frivillige på 'medarbejder-opslagstavlen'. Giv fx

- en lille julegave. Fortæl – eller lad den IT-frivillige fortælle – om sin frivillige indsats på personalemøder.
9. Giv IT-frivillige adgang til 'en snak' om tvivl og overvejelser
Hvis der opstår undren, tvivl eller uoverensstemmelser, skal de IT-frivillige have mulighed for at tale med kontaktpersonen blandt personalet eller ledelsen.
 10. I følger altid op på de IT-frivilliges indsats med borgerne på det sociale tilbud
Sørg for at den IT-frivillige får konstruktiv feedback på sine opgaver. Og spred de gode eksempler på IT-frivilliges aktiviteter i medarbejdergruppen og eventuelt blandt pårørende (SUS, 2014, p. 14).

Guide: Social IT i kommunen - til gavn for mennesker med funktionsnedsættelser
Anbefalede metoder: Danmark 2013

Formålet med denne guide, er at give konkrete anbefalinger til, hvordan kommunale forvaltninger eller personer, der har ansvar for ledelse, udvikling eller drift af sociale tilbud kan arbejde med at implementere social IT til borgere med funktionsnedsættelser. Blandt andet påpeges det, at mindre end 25pct. af landets kommuner i 2012 havde en vision for brugen af social it på deres bosteder. Og det påpeges, at 73 pct. af bostederne ikke lader sig inspirere af erfaringer fra andre bosteder. Dette til trods for, at 70 pct. af botilbuddene oplever et stort behov for viden om og uddannelse i social it. Guiden fremskriver disse udfordringer, men påpeger samtidig vigtigheden at der kommer fokus på området. Der opstilles 10 gode råd.

Social it er en relevant og til tider overset eller nedprioriteret mulighed for botilbud, der ønsker at udvikle og understøtte beboernes evne til at kommunikere, fastholde sociale relationer, indgå i socialt samvær, lege, lære og få nye kompetencer. Der er således tale om it, som borgere med funktionsnedsættelse kan bruge til social kontakt og i interaktionen med andre mennesker. Det kan eksempelvis være Skype, YouTube, apps med spil, e-mail mm. (SUS, 2013, p. 4). I guiden fremstilles en række eksempler fra forskellige kommuner, og forskellige måder at planlægge, organisere og løse behovet og social it diskuteres og udvikles løbende. Det påpeges blandt andet, at det er vigtigt, at kommunen afsætter ressourcer af til at udvikle egentlige strategiske målsætninger for implementeringen af teknologier. Derudover er det en god ide, hvis kommunen og de sociale tilbud sammen formulerer visioner og mål for arbejdet med implementeringen af social it. Her er det vigtigt at beboere og medarbejdere høres. Kommunen kan med fordel også satse på at uddanne pædagoger til en slags it-ambassadører, der kan gå forrest, når der skal opsøges ny viden. Endelig anbefales det at bruge it-frivillige (som beskrevet ovenfor) (SUS, 2013).

Som en opsummerende afslutning på guiden, fremskrives en række anbefalinger, som vi her vil referere til inspiration. De er i udgangspunktet målrettet kommunen, men kan stadigvæk bruges til at overveje, hvilke områder man skal være opmærksom på at inddrage og overveje, hvis man som socialt tilbud ønsker at arbejde med social it:

1. Formulér en vision for kommunens arbejde med social it
2. Sørg for at alle tilbud kender til kommunens vision
3. Læg en strategi for den praktiske forankring af visionen
4. Nedsæt en gruppe med en repræsentant fra forvaltningen og fra tilbuddet, som koordinerer indsatsen på tilbuddet
5. Find ud af, hvem der naturligt kan indgå i samarbejdet i forhold til de opgaver, I skal løse
6. Overvej, hvilke samarbejdspartnere og sociale tilbud, der har relevante erfaringer, I kan trække på

7. Overvej, hvordan kommunen kan understøtte bostedernes arbejde med social it – fx i forhold til økonomi, support og kompetenceudvikling
8. Overvej, muligheden for at understøtte bostedernes brug af it-frivillige
9. Sørg for, at rollen som it-frivillig er tydeligt beskrevet, og at der udpeget en ansvarlig kontaktperson for den frivillige
10. Understøt at it-frivillige har mulighed for at erfaringsdele med hinanden på tværs af bosteder
11. Overvej, hvordan I kan evaluere og dokumentere resultaterne af arbejdet med social it på bostederne
12. Overvej, om medarbejderne på de sociale tilbud og i forvaltningen kan få mulighed for at låne fx en computer eller en iPad med hjem, så de kan øve sig i at bruge det
13. Overvej, om det er værd at have en medarbejder i forvaltningen, som har særlig viden om social it og fx deltager i it-messer og konferencer (SUS, 2013, p. 32).

Idekatalog. Teknologi til mennesker med funktionsnedsættelser

Anbefalede metoder: Danmark 2012

Kataloget giver ideer og gode råd til, hvordan medarbejdere og beboere på bosteder for borgere med funktionsnedsættelser kommer i gang med at arbejde med kommunikationsteknologier. Guiden giver endvidere konkrete ideer til teknologier, som fx Skype, YouTube og Wii, som kan være relevante af afprøve. Formålet er at give en let over overskuelig introduktion til, hvor man kan starte, hvis man kan lyst til at implementere social it på et botilbud.

Idékataloget er blevet til som en del af projekt 'Implementering af teknologi', som var et projekt, hvor beboere, deres familie og venner samt medarbejdere og ledelse på forskellige bosteder arbejdede med forskellige kommunikationsteknologier og sociale medier. I forbindelse med projektet, har en gruppe it-frivillige hjulpet med viden om teknologierne. Guiden opstiller på baggrund af dette projekt en række gode ideer og råd til, hvordan medarbejdere og boesteder kommer godt i gang med at bruge social it. Som en indledende fase til implementering af social it på et bosted anbefales det i denne guide at lave teknologi screening. Denne skal være med til at kortlægge og beskrive, hvad teknologien ønskes at bruges til, hvad beboernes og medarbejdernes teknologikompetencer er, samt bostedet økonomiske og personalemæssige ressourcer samt fysiske rammer for implementeringen (eksempelvis et computerrum).

Når denne screening er lavet, kan bostedet gå i gang med at vælge teknologi og sætte målsætninger. I guiden anbefales det, at man i starten koncentrerer sig om en enkelt teknologi eller to, idet dette hurtigere skaber fælles viden og forståelse for arbejdet med teknologi – både blandt beboerne og blandt personalet. Udvælgelsen bør foregå på baggrund af hvilken teknologi, der bedst dækker beboernes behov, ønsker og forudsætninger. For at gøre processen konkret for den enkelte beboer, kan det være en god ide at udarbejde målsætninger for it-indsatsen (VIFO (Videns- og Formidlingsenheden), Kommunikationscenter Hillerød, & SUS Socialt Udviklingscenter, 2011).

Herefter anbefales det, at man gør sig umage med at organisere indsatsen, så alle de involverede får den nødvendige viden om teknologierne, således at de kan støtte beboerne i at bruge dem. Det er vigtigt, at beboerne føler sig støttet, især i starten. Det kan være en god ide at lave mål for organisationen som helhed. Det er også vigtigt at gøre sig nogle overvejelser omkring de fysiske forhold i forhold til at implementere teknologier. Eksempelvis om der er tilstrækkelig internetforbindelse, et godt computerrum mm. Når teknologierne anvendes i dagligdagen er det vigtigt, at beboerne kan få daglig støtte. Endvidere anbefales det at følge op på beboernes udvikling og

herfra vurdere, hvordan nye teknologier kan bidrage til kommunikation og sociale relationer (se de forskellige værktøjer nederst i guiden s. 31-34). Lige som de øvrige to projekter, så anbefales det at gøre brug af it-frivillige. Endvidere er der opnået gode erfaringer med, at nogle af beboerne bliver superbrugere – og således altså brugere, der evt. kan hjælpe andre beboere til at bruge kommunikationsværktøjerne. I denne guide gennemgås de forskellige it-løsninger og deres muligheder, hvilket giver et godt indblik i, hvad potentialerne er ved de forskellige it-løsninger (VIFO (Videns- og Formidlingsenheden) et al., 2011). Vi har valgt at gennemgå dem summarisk her.

Skype

Hvis man vælger at implementere Skype, så får man et program, der kan understøtte sociale relationer og nyt samvær. Skype er et gratis program, som kan bruges til at chatte og videotelefonere over internettet. Det kræver en computer med internetforbindelse, et web-kamera, højtalere, en mikrofon samt en skypekonto at bruge Skype. For nogle borgere med funktionsnedsættelser gør videotelefoni det lettere at være i kontakt med venner og familier. I forhold til mennesker, der har et begrænset verbalt sprog, giver Skype en helt særlig mulighed for dem i forhold til at kommunikere med venner og familie på afstand - uden at der behøver at være en tredjepart til stede, som skal tolke (typisk ved brug af almindelig telefon): Det betyder, at mennesker, der ikke før kunne opleve privatliv i denne slags samtaler, nu kan få mulighed for det.

YouTube

YouTube beskrives som et socialt omdrejningspunkt og som et vindue ud til verden. På internetsiden YouTube kan man afspille videoer eller uploade sine egne videoer. Der findes millioner af videoklips på siden inden for næsten alle interesseområder. Derudover findes der en masse forskellige demonstrationsvideoer, hvor man kan lære eksempelvis at lægge make-up, lave pandekager mm. Derudover er YouTube et socialt forum, hvor man kan interagere med andre brugere ved at udveksle videoer. Det er vigtigt at være opmærksom på, at siden i høj grad er opbygget omkring tekst, og det for mange borgere med læse- og skrivevanskeligheder medføre, at det er vanskeligt at orientere sig på siden uden støtte.

Programsnedker

Dette program kræver, at man som medarbejder har gode it-kompetencer. Hvis det oprettes, så kan borgere med betydelige funktionsnedsættelser få et virkelig godt kommunikationsværktøj, hvor de både kan maile, høre musik, sende sms'er eller betjene eksempelvis fjernsyn. Med Programsnedker opbygger man en brugerflade, der matcher den enkelte beboers behov og formåen.

Herbor

Herbor kan både anvendes til enkeltpersoner eller som fælles web-plattform. Herbor er et email-program, der primært er udviklet til borgere med funktionsnedsættelser. Det kræver abonnement at have Herbor. Herbor er opbygget omkring billeder, og det er derfor endvidere en god ide, hvis brugeren har adgang til et digitalt kamera og til digitale billeder. Programmet giver mulighed for at sende og modtage mails, føre en kalender samt at samle fotos. Således kan Herbor bruges til at vedligeholde kontakten til familie og venner, skabe nye venskaber eller man kan lave sin egen livshistorie. Programmet er brugervenligt og baseret på billeder og ikoner frem for tekst.

Wii

Endelig er der programmet Wii, som er et program, der kan understøtte online leg og sociale samvær. Wii er en spillekonsol med interaktive spil og intuitive betjening. I

mange spil kan du eksempelvis styre alene ved kropsbevægelse, hvilket gør spillet anvendeligt for nogle funktionshæmmede.

Betjeningsudstyr

Det er vigtigt som personale at være opmærksom på, at der findes en række hjælpemidler til personer med funktionsnedsættelser. Det almindeligste er en mus, en 0-1 kontakt og en tryk-skærm. Der findes derudover både mere komplekse og individuelle løsninger.

Afdækning af social IKT i Danmark – Afsluttende rapport

Undersøgelse: Danmark 2012

I rapporten har man forsøgt at skabe et samlet overblik over omfanget af anvendt social IKT på landets bosteder for mennesker med fysiske og/eller psykiske funktionsnedsættelser, samt hvordan social IKT anvendes og til hvilke formål. Endvidere har man indhentet viden om, hvordan social IKT prioriteres landets kommuner og regioner. Endelig har man indsamlet en række erfaringer fra netværk og forskningsmiljøer – danske såvel som internationale⁵. Målet med rapporten har været at skabe et tilstrækkeligt vidensgrundlag til at kvalificere en fremtidig indsats i forhold til udvikling, afprøvning og implementering af social IKT til målgruppen i Danmark.

Resultaterne i afdækningen tager udgangspunkt i en række undersøgelsesaktiviteter. Der er for det første blevet gennemført en landsdækkende spørgeskemaundersøgelse, som er blevet besvaret af 346 bosteder, 64 kommunale forvaltninger samt 5 regionsråd. Derudover er der foretaget 3 rundbordssamtaler med relevante fag- og handicaporganisationer, repræsentanter fra KL, Danske Regioner og Socialstyrelsen. Der er endvidere foretaget en desk research og internetsøgning af fagmiljøer i Danmark, som er blevet fulgt op af telefoninterviews. Og endelig er der etableret kontakt med netværkspersoner og internationale fag- og universitetsmiljøer, for at spare om erfaringer med udvikling, afprøvning og implementering af social IKT (SUS Socialt Udviklingscenter, 2012, p. 5).

Resultater fra spørgeskemaundersøgelsen viser, at 4 ud af 5 botilbud i dag anvender social IKT til en eller flere beboere. Det skal dog bemærkes, at der på mange af tilbuddene er tale om en eller få beboere. På hvert femte botilbud anvendte man ingen former for IKT. Ved rundbordssamtalerne blev det dog indikeret, at det er langt færre botilbud, end hvad spørgeskemaundersøgelsen viser, der anvender IKT. Der er derfor usikkerhed omkring de angivne tal. Det er meget forskellige former for IKT der anvendes på tilbuddene. De fleste steder anvender mest almindelige tjenester, så som internetspil, YouTube og Facebook. Det påpeges, at det kun er få tilbud, der anvender egentlige teknologier, der er målrettet borgere med funktionsnedsættelser. Valget af teknologi skal ses i sammenhæng med beboernes alder og funktionsnedsættelse. Således er der en tendens til, at det især er de yngre beboere (under 35 år) med begrænset funktionsnedsættelser, der anvender IKT. Omvendt er især ældre borgere med svære funktionsnedsættelser de, der i lavest grad anvender teknologierne. Det viste sig, at det især er til kommunikation, underholdning og fastholdelse af eksisterende netværk, at beboerne anvender IKT. Teknologierne anvendes kun i mindre grad til etablering af nye netværk. Generelt svarer bostederne, at de har gode erfaringer med at beboerne anvender social it. Således opnår 77 pct., 70 pct. får styrkede sociale relationer og også 70 pct. oplever at få mere viden om egne interesser. Derudover medfører brugen af IKT øget selvstændighed (69 pct.) og bedre kommunikation (64 pct.). Kun i 3

⁵ For viden om forskningsmiljøer og netværk se rapportens s. 9-11 og 50-81.

pct. af borgerne opnår, ifølge bostederne, ingen resultater i anvendelsen af social it (SUS Socialt Udviklingscenter, 2012).

I spørgeskemaundersøgelsen kommer det også frem, at personalet på bostederne oplever, at det er vanskeligt at implementere social it. Udfordringerne består oftest i, at det være vanskeligt at finansiere teknologien, men også forhold som beboernes handicap og manglende tid og kompetencer hos personalet nævnes som væsentlige barrierer. Derudover peger spørgeskemaundersøgelsen på, at systematisk samarbejde og vidensdeling på tværs af både bosteder og kommuner i forhold til gode erfaringer med anvendelsen af IKT er meget begrænset. Blandt andet indsamler kun ca. hver fjerde kommunale forvaltning/regionale afdeling viden om arbejdet med social it på bostederne i kommunen/regionen. Derudover oplyser 84 pct. af bostederne, at de ikke får støtte af nogen art til arbejdet med social it fra de kommunale forvaltninger eller regionale afdelinger, selvom 70 pct. oplever et behov for støtte. Endvidere efterlyser størstedelen af bostederne viden om de teknologiske muligheder med computere, internet og sociale medier. Og de savner undervisning og uddannelse om emnet. Endelig formuleres der fra bostederne et ønske om et netværk for erfaringsudveksling og vidensdeling af erfaringer med anvendelse af IKT. Endelig påpeges også manglende økonomisk støtte og konsulentbistand som en begrænsning (SUS Socialt Udviklingscenter, 2012).

Desuden peger undersøgelsen på, at der mangler viden og kompetencer i brugen af social it ude på bostederne. De fleste af bostederne tilkendegiver, at de ikke henter eller udveksler viden og erfaringer med andre botilbud. Således findes i dag ikke en systematisk og effektiv udveksling af viden på tværs af kommuner og regioner. Dette til trods for, at der faktisk findes en faglige netværk – danske og internationale – der netop beskæftiger sig med social it til mennesker med funktionsnedsættelser. Der er tilsyneladende dog ikke kendskab til disse netværk – hverken på de enkelte bosteder eller i de kommunale socialforvaltninger (SUS Socialt Udviklingscenter, 2012).

7. Resumeer i kategorien: "Selvbestemmelse"

En række af de projekter, vi har fundet frem til, har drejet sig om at øge muligheden for selvbestemmelse blandt borgere med funktionsnedsættelse. At styrke borgere med funktionsnedsættelses selvbestemmelse handler dels om at understøtte borgernes autonomi og handlekompetencer, således at de i højere grad bliver i stand til at foretage valg i eget liv (se 7.1), dels om at skabe politiske og institutionelle forudsætninger for, at selvbestemmelse er en reel mulighed (se 7.2).

7.1 Selvbestemmelse som personlig ressource

Det jeg kan, gør jeg selv

Udviklingsprojekt: Danmark 2012-(ikke afsluttet)

"Det jeg kan, gør jeg selv" er et projektsamarbejde mellem ULF og Fredericia Kommune. I projektet arbejdes med empowerment, dvs. at understøtte og udvikle udviklingshæmmedes selvstændighed og aktive stillingtagen i eget liv. En del af formålet er at tilskynde til sociale fællesskabsdannelser på brugernes præmisser.

Udgangspunkt for projektet er ideen om, at borgere med funktionsnedsættelse kan opleve, at det er kommunen, personalet eller familien, som bestemmer hvad de skal. Projektets mål er at skabe motivation for at lære hos borgeren med funktionsnedsættelse. Det skal ske ved at tilbyde ham/hende samtaler med en anden borger, der via projektet er uddannet til at tage disse samtaler. I samtalerne er der fokus på borgere med funktionsnedsættelses ønsker i forhold til udvikling og læring med udgangspunkt i den enkeltes ressourcer og kompetencer. Tanken er, at det skal give borgere med funktionsnedsættelse større selvtillid og selvstændighed. I forlængelse af projektet har man udviklet det, der hedder "Stolthedsstafetten". Målgruppen øves i at fortælle deres "stoltheder" videre vil andre, hvilket antages at give den enkelte selvtillid og inspirere og motivere andre til også at sætte sig mål, klare ting selv og lære nye ting (ULF, 2014).

Målet på sigt er, at de mål og stoltheder, som der arbejdes med via projektet bliver en del af bestillingerne fra sagsbehandlerne. I praksis betyder det, at borgeren inden en statusamtale med sagsbehandleren skal have tilbud om at snakke med en brugervejleder. Hvis borgeren takker ja til denne samtale, så gennemføres denne og på baggrund af samtalen finder man ud af, hvad borgeren selv ønsker at arbejde med. Ønsket formidles videre til sagsbehandleren, som så forhåbentlig vil tage højde for ønsket i bestillingen (ULF, 2014).

Stolthedsstafetten

Udviklingsprojekt: Danmark 2012

Stolthedsstafetten er en del af projektet, Det jeg kan, gør jeg selv. Det går ud på, at borgere dokumenterer og fortæller om deres opnåede mål.

Dokumentationen kan foregå ved at borgeren har billeder af det mål, som han/hun har opnået. Med hjælp fra personale eller andre nøglepersoner kan man skrive stikord til billederne fx om hvorfor borgeren valgte dette mål, hvad det betyder for ham/hende at kunne opnå målet osv. Det foreslås endvidere, at billederne sættes på en planche eller ind i en powerpoint, både som bevis for borgeren selv og som dokumentation for andre fx på beboermøder eller til særlige "stoltheds-arrangement/møde", i en-til-en situationer, når borgeren får besøg osv. Ideen er, at stolthed og succes "skal sprede sig

mellem borgerne som en "stolthedsstafet", således borgerne kan være med til at inspirere og motivere hinanden" (ULF, 2014).

Projektet er ikke afsluttet, men en NVIE-medarbejderen Frank Bylov, som står for dokumentationen i projektet, forklarer via mail til os, at det netop er i "stolthedens sociale spredning", at de kan se, hvordan disse borgere søger ud over de pædagogiske målrammer, og begynder at kunne nå andre sociale samspil. Der er altså potentialer i at arbejde med målgruppens selvopfattelse og at skabe rum og systematiseret visuelt sprog for stoltheder omkring egen udvikling og opnåede mål.

Boliv - Kompetenceudvikling i botilbud, 2010-2012

Udviklingsprojekt: Danmark 2012

I perioden fra 2010-2012 gennemførte Socialstyrelsen 9 projekter med støtte fra STIBO-pulje, som var målrettet praksisnær kompetenceudvikling. Projekterne skulle give bedre muligheder for selvbestemmelse og indflydelse for borgere i botilbud. I projektet har i alt 16 kommuner og næsten 1700 medarbejdere været involveret. Opsummerende kan man på Socialstyrelsens hjemmeside for projekterne læse, at de har bidraget til at skabe forandringer for både den enkelte borger og for personalet. Der er blandt andet sket kulturforandringer, de professionelles rolle er blevet udviklet, og der er sket en udvikling af tilgange, redskaber og metoder til at igangsætte og understøtte, at borgerne får et godt liv på egne præmisser. (Socialstyrelsen 2015). Vi vil i det følgende gennemgå 4 af projekterne, der på forskellig vis er vurderet til at kunne bidrage med inspiration til, hvordan man kan arbejde med at selvbestemme hos borgere i botilbud.

1. Her vil jeg bo – her vil jeg arbejde

Projektets mål var at udvikle kvaliteten på de sociale botilbud i Hillerød Kommune. Grundtanken var at skabe et fundament for fortsat at udvikle en relation mellem medarbejder og borger i botilbudet præget af etik og medbestemmelse for borgeren. Der er arbejdet ud fra følgende mål: At skabe høj grad af medbestemmelse for borgerne, at udvikle borgernes muligheder for kommunikation og at skabe attraktive arbejdspladser og bomiljøer med tydelige rammer. Vi vil gennemgå erfaringer og resultater fra de to første mål. Målene er søgt opnået gennem kurser for medarbejderne i:

- **Systemisk, løsningsfokuseret tilgang.** Praksisformen er, at man tager udgangspunkt i beboernes egne ønsker, mål og initiativer, ved at stille gode spørgsmål og have fokus på løsninger og det, som virker - frem for problemer og det, som ikke virker.
- **Billedstøttet kommunikation.** Har generelt fokus på at bruge billeder og andre visuelle hjælpemidler i kommunikationen og i den daglige støtte til beboerne.
- **Talking Mats.** En konkret samtale/interviewmetode, der baserer sig på brugen af billeder, og som er særligt velegnet til at beboere med et begrænset verbalt sprog kan få mulighed for at ytre sig.
- **IKT.** Undervisning i beboernes ret til – og muligheder for - social kontakt, konkret ved brug af videotelefoniprogrammet 'CanConnect', som baserer sig på Skype, samt 'Herbor', der er et mail- og billedprogram med talesyntese, som giver mulighed for, at beboere med begrænset sprog kan sende og modtage mails og organisere billeder.
- **Marte Meo.** Ressourceorienteret tilgang, hvor man bruger video til at registrere, analysere og forbedre samspil mellem beboer og medarbejder (Hillerød kommune, 2012).

Medarbejderne siger efter kurserne, at de i højere grad føler sig rustede til at understøtte borgerne i deres selvbestemmelse. Især de billedstøttede kommunikationsformer har vist sig brugbare til at understøtte beboernes indflydelse.

Dette har blandt andet medført, at beboerne i højere grad inddrages i udarbejdelsen af den pædagogiske handleplan og flere har indflydelse på, hvad der skal stå i den. Endvidere har beboerne i løbet af perioden oplevet en stigning i deres indflydelse på hverdagens gøremål. En større andel angiver således, at de taler med deres familie om, hvad de ønsker. Familien og netværket omkring beboeren oplever, at beboerne har mere fokus på selvbestemmelse, men samtidig vurderer de pårørende, at beboernes kompetencer i forhold til at klare sig selv og have selvbestemmelse i hverdagen er blevet ringere i løbet af projektperioden (Hillerød kommune, 2012).

Et delmål var at udvikle borgernes muligheder for kommunikation og social kontakt. I kraft af projektet har alle beboere fået mulighed for at benytte relevante IKT-redskaber på botilbuddene. Evalueringen af projektet viser, at det er lykket at øge beboernes mulighed for social kontakt. Det har nemlig vist sig, at andelen af beboere, som angiver at have venner uden for botilbuddet, er steget. Samtidig angiver en større andel af borgerne, at de er tilfredse med den kontakt, som de har med netværk, der bor andre steder. Det konkluderes således, at beboernes behov for social kontakt således blevet tilfredsstillet i højere grad end tidligere via implementering af IKT. Implementering af IKT har været afhængig af, at medarbejderne har opøvet kompetencer til at understøtte beboernes mulighed for social kontakt og kommunikation i hverdagen. Medarbejderne oplever, at IKT-kurserne har givet dem gode muligheder for at understøtte beboernes behov for social kontakt, og de føler sig i stand til at støtte beboerne i anvendelsen af IKT. Afsluttende påpeges det, at den øgede brug af IKT og fokus på beboernes sociale kontakt har smittet af på handleplanerne, og at medarbejdernes bevidsthed om borgernes behov for social kontakt og kommunikation i hverdagen er blevet større i projektperioden (Hillerød kommune, 2012).

2. Når beboerne sætter dagsordenen

Projektet i Kolding og Billund Kommune har som den primære målgruppe haft medarbejdere på botilbud, herunder ledere, pædagoger, ergoterapeuter, social- og sundhedsassistenter, lærere, køkkenpersonale og studerende. Den sekundære målgruppe var beboerne på bosteder for borgere med forskellige grader af funktionsnedsættelse. Ud over disse målgrupper, så har projektet også haft fokus på at involvere beboernes pårørende og private netværk for at inddrage genne gruppes indblik i beboernes liv. Målet var samtidig at beboernes perspektiver på brugerindflydelse og selvbestemmelse kunne bringes videre til deres pårørende og private netværk (Kolding Kommune, Billund Kommune, & Socialt Udviklingscenter, 2012).

Indledende blev der holdt en række workshops med beboere og medarbejdere, som sammen besluttede 14 temaer, som relaterede sig til beboernes hverdag. Temaerne skulle danne rammen for arbejdet med brugerindflydelse på de enkelte botilbud. Temaner var eksempelvis: teknologi i hverdagen, boligindretning, madlavning, nærvær og kærlighed. Til stede var også en professionel tegner, der løbende tegnede illustrationer af diskussionerne og temaerne. De udvalgte temaer er blevet samlet i et temakatalog, hvori de udvalgte temaer blev kort beskrevet og visuelt illustreret. I samarbejde med ULF's medieværksted blev teksterne formuleret kort og præcist. Der blev lagt stor vægt på, at kataloget tog udgangspunkt i beboernes synspunkter og at beboerne følte, at det var et katalog fra dem til medarbejderne (Kolding Kommune et al., 2012).

I projektperioden skulle hvert bobilbud udvælge to temaer, som de ville arbejde med. Der blev endvidere afholdt en række seminarer for både medarbejdere og pårørende med fokus på, hvordan man i praksis sikrer brugerindflydelse fra beboerne. Der er stor

forskel på, hvordan de enkelte botilbud har arbejdet med temaerne, hvilket førte til, at man lavede et opsamlingsforløb, hvor man forsøgte at samle erfaringerne fra de forskellige projekter på tilbuddene. Der har været 4 fremtrædende fælles erfaringer:

1. Brugerindflydelse kræver tid
2. Brugerindflydelse kræver nærvær
3. Brugerindflydelse kræver mod til at prøve noget nyt
4. Det er vigtigt at tage individuelle hensyn.

I forhold til tid, så gjorde mange af botilbuddene den erfaring, at det ikke er nok at give beboerne et valg. De skal også have tid og rum til at lære at tage valg. Som en medarbejder fra Brunbjergkollegiet, Kolding siger: "At bestemme, at spørge og at vente på svar tager tid." Det er gennem projektet blevet tydeligt, at brugerindflydelse og selvbestemmelse ikke bare handler om, hvem der tager beslutninger. Det er i høj grad også en læringsproces, som kræver tid og tålmodighed, refleksion og diskussion. En anden vigtig erfaring fra projektet er, at øget fokus på brugerindflydelse kræver både kræver og skaber mere nærvær.

Det er nødvendigt at personalet er nærværende og give beboerne tid og rum til at tage initiativer. Med mere nærvær i relationerne på botilbud får beboerne mere mod på at træffe valg og tage initiativer. Derudover er det erfaringen, at brugerindflydelse kræver tillid og mod fra både med- arbejdere og beboere. I forhold til medarbejderne, så skal de have tillid til beboerne og turde 'give slip' og risikere at se beboerne fejle. For beboerne gælder det, at de skal lære at have tillid til sig selv. Samtidig skal de lære at påtage sig ansvar for egne valg, samt at blive i stand til at lære af de potentielle negative konsekvenser af et valg. Endelig er det vigtigt at tage individuelle hensyn i arbejdet med brugerindflydelse. Personalet skal turde sætte individuelle udviklingsprocesser i gang, så beboerne får mulighed for at lære at træffe valg. Samtidig er det vigtigt, at medarbejderne ser sig selv som ansvarlige for disse udviklingsprocesser, og at de tager hensyn til den enkeltes udfordringer. Videre har det dog vist sig, at det ikke er altid er personalet, der ved bedst. En medarbejder fra et bofællesskab i Billund fortæller: "beboerne har kunnet mere, end vi havde troet" (Kolding Kommune, Billund Kommune, & Socialt Udviklingscenter, 2012, p. 16). En vigtig balancegang i arbejdet med brugerindflydelse er derfor at personalet på den ene side kan lægge ansvaret fra sig og på samme tid at kunne se den enkeltes behov for støtte.

I forhold til formidling af projektet, så har man blandt andet oprettet et "menneskebibliotek", hvor beboere og medarbejder har fortalt gode historier og erfaring om arbejdet med brugerindflydelse. I menneskebiblioteket er bøgerne altså erstattet af mennesker, som hver har en bestemt historie at fortælle om arbejdet med brugerindflydelse. Menneskebiblioteket bestod af 30 medarbejdere og beboere fra de projektdeltagende tilbud, som var på tur rundt i Danmark. Til arrangementerne er projektets resultater blevet præsenteret via mundtlige oplæg, temakataloget og de film, der blev produceret i forbindelse med projektet. Opsamlende lyder det, at projektet har skabt grundlag for positiv personlig udvikling hos den enkelte beboer, samt givet dem mulighed for at forme praksis og medarbejder opgaver på bostederne. En positiv erfaring fra projektet er især vekslingen mellem aktiviteter målrettet medarbejdere, beboere, pårørende og ledere. Det er nemlig med denne veksling været muligt at imødekomme de forskellige behov, som de forskellige målgrupper repræsenterer. Endvidere har der været fokus på at brugerindflydelsen skulle skabes i tæt samarbejde mellem medarbejdere og beboere, hvilket har ført til mere nærvær mellem de to grupper. Projektet har været gennemført i en tid, hvor kommunerne har skulle spare, hvilket har medført nedskæringer på mange af de deltagende botilbud. Der har været en skærpet opmærksomhed på at fastholde projektet trods en travl og usikker tid. Her har det vist sig, at ledelsesopbakning og -synlighed har været et vigtigt element, idet det har

fungeret som motivationsfaktor for medarbejderne. Endvidere har projektets organisering vist sig positiv for projektet, både i kraft af, at de mange lokale projektkoordinatorer hele tiden var i tæt kontakt med medarbejdere og beboere, og fordi koordinatorene var i tæt dialog med konsulenterne fra det tilkoblede udviklingscenter SUS. Dette har skabt et fleksibelt projekforløb, hvor klar kommunikation mellem de forskellige parter har sikret, at alle løbende er blevet hørt og nødvendige ændringer foretaget (Kolding Kommune et al., 2012).

3. Perspektiver på det gode liv

Projektet er en erfaringsopsamling fra et arbejde i Assens Kommune med at omlægge institutioner til mere åbne botilbud: Projektet har fokus på den pædagogiske opgave i arbejdet med at hjælpe borgeren fra egen bolig eller bofællesskaber ind i sociale fællesskaber. Det tager udgangspunkt i en omfattende ombygning af Lindebjerg og Asabo, der før 1998 havde status af døgninstitutioner, til etablering af selvstændige lejligheder for alle beboere i "Center for Udviklingshæmmede i Assens Kommune" (CUA).

Projektets formål er at undersøge udvikling af pædagogisk faglighed fra at foregå i en institutionel kontekst til at kunne støtte borgere i eget hjem. Udgangspunktet er, at det at bo på et værelse kan begrænse ens personlige råderum, men at udflytning til egen lejlighed omvendt kan medføre en række ensomhedsproblematikker. Projektet sigter mod at øge pædagogernes viden, faglighed og kompetencer, således at de kan understøtte beboerens deltagelse i sociale fællesskaber i botilbuddet, men samtidig sikre, at beboeren oplever respekt omkring sit privatliv. Udover at uddanne personalet til i højere grad at være i stand til at arbejde med dette, arrangerede man også et borgerkursus. Kurset skulle ses som en måde at anerkende borgerne som myndige personer, der på kurset kunne udvikle nye indsigter, viden og personlige kompetencer. Borgerkurset var tænkt som et lukket rum, hvor borgeren mødte undervisere, de ikke kendte. Således kunne borgerne frit udtale sig om deres dagligdag, samt lufte både usikkerheder og drømme. Som afslutning på kurset blev medarbejderne inviteret ind, og borgerne fremlagde i samarbejde med underviserne, hvad, der var blevet talt om (Christensen, 2012).

Projektet synes at have styrket den professionelle indsats ved at have formuleret en fælles retning: Mål, grundsyn og værdier, der sætter spor i et ændret syn på borgerne. Systematisk refleksionsarbejde har været en afgørende faktor i denne proces (se også Kirsten Skøtts artikel: Refleksioner over pædagogisk praksis set ud fra beboernes perspektiver, 2012). Der synes at være spirende tegn på, at nye fællesskaber opstår til afløsning af de tidligere institutionaliserede fællesskaber. Samtidig synes det også at være en udfordring at udvikle en ny kultur, der understøtter borgernes livsførelse i hverdagslivet såvel i bostedet som udenfor, til afløsning af tidligere fælles aktiviteter for beboerne. Det professionelle udgangspunkt i borgernes livsførelse i hverdagslivet ses både som en udfordring og en ny mulighed (se også Ida Schwartz artikel Den enkeltes livsmuligheder i fællesskaber, 2012).

Den daglige forskel - omsorgsmehjælpere i bo- og dagtilbud for voksne med varig nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne

Undersøgelse: Danmark 2009

I denne undersøgelse har man kigget på, hvem omsorgsmedarbejderen er, og hvordan de prioriterer og organiserer arbejdsindsatsen i bo- og dagtilbud. Undersøgelsen er interessant, idet medarbejderne er blevet bedt prioritere mellem en række delmål, hvor et af målene er at skabe forståelse og rummelighed i det omgivne samfund. Et mål, som de fleste prioriterer lavt i forhold til andre mål for beboerne.

Rapporten er skrevet på baggrund af en spørgeskemaundersøgelse sendt ud til medarbejdere på københavnske og jyske botilbud. I rapporten er der fokus på pejlemærker vedrørende den pædagogiske faglighed og arbejdspladskultur, beboernes oplevelse af tryghed i hjemmet, deres kommunikation på egne betingelser og selvbestemmelsesretten, botilbuddet som beboernes eget hjem herunder privatliv, stimuli og udfordringer efter beboerens individuelle ønsker og behov, bostedets plads til spontanitet og beboernes indflydelse på, hvem de bor sammen med. I forhold til beboernes selvbestemmelse, så oplever en fjerdedel af omsorgsmedhjælperne, at bostedet har lav eller meget lav mulighed for at skabe gode rammer. Flere mener altså, at der er svært at skabe gode rammer for beboerne. En delkørsel af datamaterialet viser i forlængelse heraf, at beboernes grad af handicap har indflydelse på bostedets muligheder for at skabe gode rammer for selvbestemmelse. Jo mindre selvhjulpne og fysisk mobile borgerne er, desto lavere opledes deres mulighed for selvbestemmelse og indflydelse på eget liv. Det betyder, at beboernes grad af handicap stiller omfattende krav til personalets og bostedets pædagogiske indsats i forhold til opfyldelse af Servicelovens bestemmelser om selvbestemmelsesret. Derudover påpeges det, at en delkørsel på denne gruppe spørgsmål viser, at jo lavere beboernes fysiske mobilitet vurderes, desto lavere vurderes også beboerens muligheder for at kunne kommunikere på egne betingelser. Og jo mindre selvhjulpne, deres lavere vurderes deres mulighed for at have eget liv og privatliv (Robenhagen et al., 2009, p. 64).

I undersøgelsen er medarbejderne blandt andet blevet spurgt til målopfyldelse af daglige mål og til prioritering af delmål for indsatsen i bo- og dagtilbud. Her viste undersøgelsen, at 71 pct. af omsorgsmedhjælperne vurderer målopfyldelsen til at være høj eller meget høj, når det kommer til at arbejde med beboernes oplevelse af tryghed i hjemmet. Det står lidt svagere til, når det handler om den daglige stimuli – eksempelvis at udfordre beboernes individuelle behov og ønsker. I forbindelse med dette oplever en femtedel af medarbejderne, at bostedet har lav eller meget lav mulighed for at skabe gode rammer (Robenhagen et al., 2009, p. 64).

I tabel 9 (se også side 68 i Robenhagen, Langager, Højmark, & Allerup, 2009) fremgår endvidere omsorgsmedarbejdernes prioritering af en række delmål i den pædagogiske indsats. I spørgeskemaet er medarbejderne blevet bedt om at prioritere de to af skemaets fem delmål i den daglige indsats, som de mener bør være prioriteret højest. Den laveste angivelse af, hvad der bør prioriteres som delmål i indsatsen vedrører skabelse af forståelse og rummelighed i det omgivne samfund. Således er der kun 10 pct. af medarbejderne, der angiver dette som et af de to vigtigste delmål. Arbejdet med beboernes sociale omgivelser (det kan være relation til naboer, folk man møder på gaden, butikspersonale, pårørende, læge, sagsbehandler, det politiske niveau mv.) bliver således ikke ansat som særlig vigtig i indsatsen over for beboerne i forhold til de andre mål. En delkørsel af datamaterialet viser, at beboerens grad af handicap har indflydelse på prioritering om skabelse af rummelighed og forståelse i det omgivne samfund: Jo mindre selvhjulpne beboerne vurderes at være, jo flere omsorgsmedarbejdere synes at prioriterer skabelse af forståelse og rummelighed i det omgivne samfund som delmål i indsatsen. Endvidere kan man af tabel 9 læse, at det antalsmæssigt er en femtedel af omsorgspersonalet, der prioriterer forholdet til det omgivne samfund. Det anslås, at der er flere årsager til, at andelen er så høj (selvom det er tabellens laveste). En af årsagerne kan være en vilje til at støtte beboerne i at indgå i lokalmiljøet på lige fod med områdets øvrige beboere, der slår igennem her (Robenhagen et al., 2009, p. 69).

Veje til reelt medborgerskab – En kortlægning af udviklingshæmmedes vilkår for selvbestemmelse og brugerinddragelse

Undersøgelse: Danmark 2007

I rapporten diskuteres forholdet mellem udviklingshæmmedes formelle og reelle (oplevede) borgerrettigheder. Rapporten ser nærmere på det udviklingsarbejde, der har været i gang siden Servicelovens ikrafttræden i 1998, herunder de temaer og metoder, der især har været med fokus på at arbejde med at sikre udviklingshæmmede øget indflydelse på eget liv. Det overordnede formål er at skabe et beslutningsgrundlag for den fremtidige indsats for større selvbestemmelse og brugerinddragelse blandt udviklingshæmmede.

Kortlægningens datagrundlag består for det første af et bredt skriftligt materiale, herunder cirka 40 projektbeskrivelser og -rapporter, undersøgelser, evalueringer og procesbeskrivelser af vidt forskellig karakter og omfang. Dertil kommer et mindre antal interviews med borgere med funktionsnedsættelse, som er blevet spurgt om deres personlige erfaringer med brugerinddragelse og selvbestemmelse. Indledende i kortlægningen påpeges det, at selv om institutionsbegrebet formelt er afskaffet, så er praksis i hverdagen mange steder i landet forsat præget af institutionstanken. Dette kommer blandt andet til udtryk ved, at bolig og ydelser reelt ikke er adskilt og ved, at medborgerperspektivet ikke er blevet implementeret del af professionelles sprogbrug og praksis. I rapporten påpeges det problematiske heri ved, fordi mange med funktionsnedsættelse ikke får fuld mulighed for at udøve deres medborgerskab og deres selvbestemmelsesret. Således konkluderes det, at der for mange af de undersøgte botilbud er tale om et formelt snarere end et reelt medborgerskab for beboerne. Endvidere påpeges det, at feltet generelt har en begrænset tradition for erfaringsudveksling, dokumentation og måling af indsatser. Det betyder, at der mange steder bruges ressourcer på at igangsætte udviklingsarbejde, som man andre steder for længst har gjort sig erfaringer med. Således fremskrives problemet at være, at der mangler tilgængelighed og spredning af viden og erfaring omkring, hvordan man kan arbejde med medborgerskab og selvbestemmelse (Holmskov & Skov, 2007).

Gennemgangen af materialet viser helt overordnet, at selvbestemmelse og brugerinddragelse er temaer, der arbejdes meget forskelligt med på landets bo- og dagtilbud. Dette gælder både i relation til fokusområde og egentlig metode. Konsekvensen heraf er, at niveauet for brugerinddragelse og selvbestemmelse vurderes at være meget forskelligt fra sted til sted. Ud over forhold omkring den enkelte udviklingshæmmede (funktionsniveau, alder med videre), viser undersøgelsen, at lokale myndighedskrav, institutionelle rammer, pædagogiske strømninger samt personalets personlige normer på forskellig vis sætter rammen for den enkeltes mulighed for og oplevelser af inddragelse og selvbestemmelse. I forhold til selvbestemmelse, så viser undersøgelsen, at der generelt er fokus på de nære ting i hverdagslivet og på opfyldelse af behov såsom mad, tøj, hygiejne og aktiviteter i hverdagen. I rapporten påpeges det, at der oftest er tale om en begrænset fortolkning af selvbestemmelsesrettet, fordi borgeren normalt kun får præsenteret et mindre antal muligheder, som vedkommende kan vælge inden for. I forhold til økonomi, så ser det ud til, at der kun arbejdes med selvbestemmelse i relation til forbrug af lommepenge. På baggrund af dette konkluderes det i kortlægningen, at der er et potentiale i at udvide området for selvbestemmelse (Holmskov & Skov, 2007).

I forhold til medbestemmelse så viser undersøgelsen, at der især arbejdes med at skabe en følelse af ejerskab til fælles anliggender. Og der arbejdes med at styrke og udvikle forskellige demokratiske organer, så som beboer- og brugerråd. Øget brugerinddragelse handler for borgere med funktionsnedsættelse om især bolig, beskæftigelse og kontaktpersoner. I kortlægningen påpeges det, at samtlige af disse temaer gælder det, at "inddragelsen stadig er begrænset de fleste steder på grund af administrative, organisatoriske og/eller personalemæssige hensyn" (Holmskov & Skov, 2007, p. 10).

Derudover fremhæves handleplaner som et vigtigt område for brugerinddragelse. Her er der ofte særligt fokus på, hvordan man kan inddrage kommunikativt svage borgere, samt hvordan man som personale accepterer, hvis en borger ikke ønsker at få udarbejdet en handleplan. Brugerinddragelse i kvalitetsudviklingen er også et centralt tema på mange botilbud. Erfaringerne viser, at borgere med funktionsnedsættelse ofte har inputs til kvalitetsudvikling, hvis man spørger dem. Det er her dog vigtigt at være opmærksom på, hvordan man spørger og hvordan man tolker svaret. Endelige er det bemærkelsesværdigt, at der i forhold til økonomi kun synes at blive arbejdet med selvbestemmelse i relation til forbrug af "lommepenge". På baggrund heraf konkluderes det i kortlægningen, at der er potentiale i at udvide området for selvbestemmelse betragteligt (Holmskov & Skov, 2007).

7.2 Politisk selvbestemmelse

Med delaktighed i sikte – Deltagelsesmodellen

Udviklingsprojekt: Sverige, igangværende (2015)

I projektet har man arbejdet med, hvordan man kan skabe dialog mellem borgere med funktionsnedsættelser i botilbud og politikere og andre beslutningstagere. Mødet skal give professionelle og politikere en øget forståelse og borgere en oplevelse af selvbestemmelse og indflydelse på eget liv. Projektet er endnu ikke afsluttet.

Projektet har til formål at skabe en dialog mellem borgere med udviklingsforstyrrelser, botilbud (kaldet LSS-virksomheder i Sverige) og politiske beslutningstagere. Politikere og organisatoriske ledelser mangler ofte direkte kontakt med de mennesker, der er afhængige af deres handlinger og beslutninger. Projektet har som følge heraf til formål at styrke borgere med udviklingsforstyrrelser som borgere, ved at øge deres evne til at repræsentere sig selv i deres daglige liv og i samfundet. Ved at forberede og uddanne projektdeltagere til at deltage i møder, lytte til andre i samme situation, formulere deres udtalelser og finde modet til at udtrykke dem samt forberede dem på at møde dem, der har stor indflydelse på deres hverdag og liv. Beslutningstagere får omvendt ny indsigt og viden om de aktiviteter, de er ansvarlige for samt hvad dette betyder for borgernes hverdag. På baggrund af dette opstår nye fora, hvor borgernes stemmer bliver hørt og kan påvirke beslutninger (Arvsfonden, 2015b).

I mødet med politikere og andre beslutningstagere og styrkelse af borgernes perspektiv er målet at påvirke, hvordan bofællesskaber bliver udformet, hvordan indhold i de daglige aktiviteter skabes, spørgsmål om fritid debatteres og relationer mellem borgere styrkes mm. Målet er, at borgere med udviklingsforstyrrelser bliver styrket i deres evne til at deltage og handle i samfundet, herunder ved at være samtalepartnere i spørgsmål, der påvirker deres liv. Målet er at netværket, der etableres i løbet af projektarbejdet, kan fortsætte, ikke mindst gennem forankring i FUB -og Klippan-netværket, der begge er organisationer, der når borgere med funktionsnedsættelse i hele Sverige og i flere forskellige sammenhænge (Arvsfonden, 2015b).

Fra medlemmernes ønsker og krav – til en organiseret politik

Udviklingsprojekt: Danmark 2006

Formålet med rapporten er at vise, hvordan de spørgsmål som ULF's medlemmer er optaget af, kan oversættes til sammenhængende politik. I rapporten undersøges og diskuteres således de politiske rammer omkring institutioner. Der fremstilles en række konkrete forslag til, hvordan man kan balancere i dilemmaerne omkring den usynliggjorte magtstruktur, der præger institutionerne, idet institutionsbegrebet teoretisk og politisk er afskaffet, selvom de i praksis fungerer i bedste velgående.

Rapporten er blevet til ved, at forfatteren Frank Bylov i 2005 overværede en paneldebat arrangeret af ULF mellem repræsentanter fra Landsforeningen LEV, fra Socialpædagogernes Landsforbund, SL, og fra et af Folketingets partier. I rapporten gennemgås det felt og de rammer, der er omkring politik på området. Endvidere beskrives, hvordan ULF-medlemmernes ønsker og krav kan samles i politiske temaer. Og endelige beskrives den politiske proces, hvor det diskuteres, hvad ULF må gøre for at politisere medlemmernes ønsker og krav. Rapporten ender ud i en række anbefalinger til ULF og dets medlemmer omkring, hvordan de i fremtiden kan arbejde med at sikre, at medlemmerne opnår øget indflydelse gennem påvirkning af politikker og praksisser på området (Bylov, 2006).

I forhold til arbejdsmarkedet, så lyder en af anbefalingerne, at hvis "ULF skal arbejde for at sikre medlemmernes indflydelses-mål på det beskyttede arbejdsmarked, må man på den ene side forsøge at sikre, at udviklingshæmmede i de personlige ordninger kan opnå (størst mulige) medlemsrettigheder i de forhandlingsberettigede fagforbund" (Bylov, 2006, p. 5). I forhold til personlige ordninger, hvor personen arbejder uden for institutionen – eksempelvis i skånejob – er medindflydelsen i høj grad organiseret blandt alle ansatte uanset ansættelsesvilkår. Problemet kan dog være, at det kan være uklart, hvordan skånejobberne er organiseret. Hvis personen i stedet er ansat på et beskyttet værksted, kalder Bylov (2006) medindflydelsen for institution. I dette ligger, at den medindflydelse, som de ansatte kan få, i høj grad foregår via bruger- og medarbejderråd. Her er den største hindring for reel medindflydelse, ifølge Bylov (2006), at der nemt opstår modstrid mellem de beskæftigede, hvis indflydelse er institution – og de ansatte pædagoger, som har et organiseret indflydelseskrav (Bylov, 2006, p. 18).

Endvidere lyder en anbefaling på, at pædagogerne må arbejde på aftalerne omkring serviceydelserne, fx ved, at de personlige handleplaner, "får en stærkere retsgyldighed og at der samtidig bliver udviklet en 'kritisk forbruger-offentlighed' omkring 'service-markedet'". Dette bør ske således, at ULF kan bidrage til at afsløre det, som Bylov kalder *den pædagogiske hverdags-illusion* og dermed synliggøre støtteforholdet som en *pædagogisk magtovertagelse* i hverdagslivet.

Målet er, at give medlemmerne en stærkere position for at hævde deres ret til mest mulig selvbestemmelse. ULF bør gå ind i problematikkerne omkring de daglige støtteforhold mellem beboeren og pædagogen. Det kan fx ske ved at tydeliggøre, at den pædagogiske støtte, hverken er en tjeneste eller en serviceydelse, men i stedet en handling, der som "betaling" af modtageren kræver, at denne "udvikler sig efter den pædagogiske plan. Det problematiske opstår, når denne forpligtelse forbliver en stiltiende erkendelse frem for en åbenlys problematik. Et andet væsentligt forhold i denne sammenhæng er, at den pædagogiske støtte faktisk er en tilsløret indgriben i individets hverdagsliv. Borgerne bliver via den pædagogiske støtte "frataget muligheden for selv at 'prøve og erfare sig frem mod det bedre liv'" (Bylov, 2006, p. 39). Der sker en forskydning af handlemuligheder, så det i stedet bliver pædagogen, der prøver og erfarer sig frem mod et passende liv for beboeren. Reel selv- og medbestemmelse for beboerne bliver i kraft af denne konstellation svær at gøre til en integreret del af praksis. Ifølge Bylov (2006) kan en løsning på problemstillingen være, at ULF understøtter sine medlemmer til øget og kritisk valgfrihed. Dette kan gøres ved at arbejde med at styrke udviklingen af alternative støtteforhold. Eksempelvis ved at skabe plads og rum for flere former for selvhjælp, kammeratlige tjenester og nabo-hjælp og ved at servicemarkedet åbnes for nye typer af borgerstyret service (foreslås med henvisning til de svenske og norske BPA ordninger) (Bylov, 2006, p. 42).

I rapporten påpeges det endvidere, at ULF kan understøtte medlemmerne i at afgrænse og forsvare det private mod krænkelser gennem udvikling af en politik for privatlivet. Dette må skabes gennem en nedbrydning af fordomme om borgere med funktionsnedsættelser – herunder især der udbredte barnliggørelse, og i stedet understøtte en fremskrivning af en ny identitet, som kan tage sin form i nye udtryk så som "myndighed, værdighed og selv-bestemmelse" (Bylov, 2006, p. 6). Det påpeges endvidere, at en styrkelse af ULF's medlemmers rettigheder og indflydelseskanaler i en lokal offentlighed, kan ske ved, at man udvikler en politik for brugermedvirken i de institutionelle rum – blandt andet ved at undersøge og overveje de praktiske former, denne medvirken kan få. Det anbefales, at ULF arbejder på at oprette kommunale afdelinger og alliancenetværk for at få adgang, og politisk styrke, til at deltage i den kommunale fordelingspolitik (Bylov, 2006, p. 59).

I forhold til ønsket om at styrke medlemmernes forbrugerrettigheder under det, som Bylov (2006) kalder for den aktuelle tendens til øget privatisering af servicemarkedet, anbefaler han, at ULF arbejder med at udvikle en politik for borgere med funktionsnedsættelsers rolle og indsats som aktive forbrugere. Målet er at øge borgere med funktionsnedsættelsers kompetence til at være kritiske forbrugere for at de kan beskytte dig mod underlødige service samtidig med at ULF kan bidrage til at udfordre resten af samfundet med alternative løsninger. Endvidere påpeges det, at hvis ULF ønsker at styrke medlemmernes personlige myndighed under den aktuelle tendens til "øget ansvar for eget liv" (Bylov, 2006, p. 7), så må man arbejde med at udvikle en politik hvor målgruppens ansvar og selvbestemmelse er centralt. Denne politik må nødvendigvis fremhæve målgruppens krav på særlige hensyn og sikre deres rettigheder (Bylov, 2006, p. 68-73).

9. Litteraturliste

- Andersson, G. (2009). *Vardagsliv och boendestöd*. Stockholm. Retrieved from <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:211936/FULLTEXT01.pdf>
- Arvsfonden. (2015a). Anpassad IT-vägen till digital delaktighet. Retrieved October 30, 2015, from <http://www.arvsfonden.se/projekt/anpassad-it-vagen-till-digital-delaktighet>
- Arvsfonden. (2015b). Med delaktighet i sikte. Retrieved June 12, 2015, from <http://www.arvsfonden.se/projekt/med-delaktighet-i-sikte>
- Augsburg, G., Lindemann Sørensen, M., Jensen, B., & Frederiksen, A. H. (2008). *Vi skal jo hjælpe hinanden!* Retrieved from <http://www.sus.dk/udgivelser/vi-skal-jo-hjaelpe-hinanden-frivillige-med-udviklingshaemning/>
- Barne- og Ligestillingsdepartementet, (2009): Norge Universelt Utformet - Regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013, se <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/planer/2009/norge-universelt-utformet-2025-web-endelig.pdf>
- Barne- ungdoms- og familiedirektoratet (2010): *Retten til å være med* (<http://bestill.bufdir.no/userfiles/products/118/BUF00119pct.20Rettentilavaere med.pdf>)
- Bengtsson, S., & Mateu, C. (2009). *Beskyttet beskæftigelse - En kortlægning*. København: SFI. Retrieved from http://www.sfi.dk/resumé_beskyttet_beskæftigelse-6669.aspx
- Bengtsson, S., & Stigaard, D. L. (2011a). *AKTUEL SKANDINAVISK OG BRITISK HANDICAPFORSKNING*.
- Bengtsson, S., & Stigaard, D. L. (2011b). *Aktuel Skandinavisk og Britisk handicapforskning*.
- Boell, S. K., & Cecez-kecmanovic, D. (2010). Literature Reviews and the Hermeneutic Circle. *Australian Academic and Research Libraries*, 41(2), 1–17.
- Boverket (2014): *Inventera tillgängligheten i flerbostadshus - <http://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2014/inventera-tillgangligheten-i-flerbostadshus>*
- en handbok Tilganglihet - <http://www.boverket.se/Tillganglighet/>)
- BUFDIR. (2013). *Slik har jeg det i dag*. Retrieved from BUFDIR 2013
- Buus, N., Kristiansen, H. M., Tingleff, E. B., & Rossen, C. B. (2008). Litteratursøgning i praksis. *Sygeplejersken*, 10, 2–8.
- Bylov, A. F. (2006). Fra medlemmernes ønsker og krav – til en organiseret politik. Retrieved from https://www.ucsyd.dk/fileadmin/user_upload/viden_udvikling/NVIE/rapporter/medlemmernes_onsker_og_krav.pdf
- Christensen, S. K. (2012). *Perspektiver på Det gode liv. Rapport over udviklingsprojekt i*

- Center for Udviklingshæmmede i Assens Kommune. Assens Kommune. Retrieved from <http://ucl.dk/wp-content/uploads/2012/10/cua-rapport-det-gode-liv.pdf>*
- COWI. (2007). *Sociale tilbud og deres naboer - Idekatalog*. Odense. Retrieved from <http://socialstyrelsen.dk/udgivelser/sociale-tilbud-og-deres-naboer-idekatalog>
- Dahlberg, L., Bruhn, Å., Marusarz, M., Mckee, K., & Turunen, P. (2012). *Socialt deltagende och tillgång till service : Upplevda hinder och hur de kan reduceras*. Retrieved from [http://www.tillvaxtverket.se/download/18.5a5c099513972cd7fea2de1d/1369959278876/Socialt+deltagande+och+tillg%nglighet+till+service+\(Dalarna\)](http://www.tillvaxtverket.se/download/18.5a5c099513972cd7fea2de1d/1369959278876/Socialt+deltagande+och+tillg%nglighet+till+service+(Dalarna))
- Damgaard, M., Steffensen, T., & Bengtsson, S. (2013a). *HVERDAGSLIV OG LEVEKÅR FOR MENNESKER MED FUNKTIONSNEDSÆTTELSE*.
- Damgaard, M., Steffensen, T., & Bengtsson, S. (2013b). *Hverdagsliv og levevilkår for mennesker med funktionsnedsættelse*.
- Design af Relationer, evaluering*. (2014).
- Elnan, Ingrid (2010): *Idrett for Alle? Studie av funksjonshemmedes idrettsdeltagelse og fysiske aktivitet*, NTNU, se: <http://samforsk.no/Sider/Publikasjoner/Idrett-for-alle-Studie-av-funksjonshemmedes-idrettsdeltagelse-og-fysiske-aktivitet.aspx>
- Folkhelsomyndigheten (2016):
<http://www.folkhalsomyndigheten.se/documents/livsvillkor-levnadsvanor/funktionsnedsattning/delrapportering-regeringsuppdrag-funktionshinderspolitiken-2015.pdf>
- Foreningen Team Tvilling. (2015). Team Tvilling. Retrieved from <http://www.teamtvilling.dk/steen--peder.html#budskab> AND
- Fritidsguider. (2015). Om Fritidsguider — rummelighed. Retrieved June 29, 2015, from http://socialstyrelsen.dk/nyheder/handicap/aktuelt_sik/gratis-oplaeg-om-inklusion-i-foreningslivet AND
- From, D.-M., Holm, J., Kristensen, K. A., & Sørensen, H. (2013). *Sundhedsfremmende pædagogik i hverdagskulturen: Et forsknings- og udviklingsprojekt om sundhedsfremmende erfaringer og praksis i specialiserede institutioner for mennesker med funktionsnedsættelser*. Roskilde Universitet.
- From, Ditte-Marie, J. Holm, B. R. Olesen, H. Sørensen og N. Ø. Sørensen (2015):
Bæredygtig inklusion gennem community dannelse: Østagergaard - fællesskaber og inklusion, ENSPAC, RUC
- From, Ditte-Marie, J. Holm, B. R. Olesen, H. Sørensen og N. Ø. Sørensen (2015)
Bæredygtig inklusion gennem community dannelse: Marjatta - fællesskaber og inklusion, ENSPAC, RUC
- Greenhalgh, T., & Peacock, R. (2005). Effectiveness and efficiency of search methods in systematic reviews of complex evidence: audit of primary sources.
<http://doi.org/10.1136/bmj.38636.593461.68>

- Handisam, Myndigheten för handikappolitisk samordning (2012): *Hur er läget i kommunernas uppföljning av funktionshinderfrågorna? Handisam Serie A 2012:9*
<http://www.mfd.se/globalassets/dokument/publikationer/2012/a-2012-9-hur-ar-laget-i-kommunerna-uppfoljning-av-funktionshindersfragorna-2012.pdf>
- Hillerød kommune. (2012). *Her vil jeg bo – her vil jeg arbejde. Evalueringsrapport, december 2012*. Hillerød. Retrieved from
<http://socialstyrelsen.dk/filer/handicap/udvikling>
- Hoffmann, M. D. (n.d.). Hverdagsliv, kommunikation og interaktion i botilbud for svært udviklingshæmmede.
- Holmskov, H., & Skov, A. (2007). *Veje til reelt medborgerskab*. Ringsted. Retrieved from
<http://www.ft.dk/samling/20072/almdel/sou/bilag/33/411088.pdf>
- Holst, J., & Nizam, K. (2012). *Projekt Implementering af teknologi*. Retrieved from
<http://www.slvidensbank.dk/da/Articles/Adults/Selvbestemmelse - mennesker med funktionsnedsaettelser/Projekt Implementering af Teknologi.aspx>
- Jensen, L. og Bylov, F. (2013). "Vi kan godt tale for os selv!" i: Inge Storgaard Bonfils (Red)(2013): *Handicapforståelser mellem teori, erfaring og virkelighed*, Akademisk Forlag
- Jensen, C. C., Neidel, A., & Jørgensen, M. H. (2013a). Inklusion, deltagelse og bedring - Unge med psykosociale vanskeligheder i lokalsamfundet. Danmark.
- Jensen, C. C., Neidel, A., & Jørgensen, M. H. (2013b). Inklusion, deltagelse og bedring - Unge med psykosociale vanskeligheder i lokalsamfundet. Danmark. Retrieved from
<http://socialstyrelsen.dk/udgivelser/inklusion-deltagelse-og-bedring-unge-med-psykosociale-vanskeligheder-i-lokalsamfundet>
- Johansen, P. E., Foss, D. T., & Indal, K. (2009). *Tilrettelagt fritid for voksne*. Trondheim. Retrieved from <http://www.fritidforalle.no/media/51510/evalueringsrapport.pdf>
- Jørgensen, A., & Mølholt, A.-K. (2007). *Betingelser for fællesskab Om sindslidende i boligområder*.
- Kittelsaa, A. M., & Tøssebro, J. (2011). *Store bofællesskap for personer med utviklingshemming: noen konsekvenser*. Trondheim. Retrieved from o
<http://samforsk.no/SiteAssets/Sider/publikasjoner/Store bofællesskap WEB.pdf>
- Kittelsaa, A., & Tøssebro, J. (2013). *Kommunal praksis og personer med utviklingshemming - Policy på områdene sysselsetting og bolig*. Trondheim. Retrieved from <http://samforsk.no/SiteAssets/Sider/publikasjoner/Kommunal praksis og personer med utviklingshemming WEB.pdf>
- Kittelsaa, A., Wik, S. E., & Tøssebro, J. (2015). *Levekår for personer med nedsatt funksjonsevne: Fellestrekk og variasjon*. Trondheim. Retrieved from
<http://samforsk.no/Publikasjoner/Levekår for personer med nedsatt funksjonsevne - Fellestrekk og variasjon WEB.pdf>

- KL. (2014). *KL's spørgeskemaundersøgelse vedr. social- pædagogisk bistand til deltagelse i aktiviteter, ferie og udflugter for borgere på kommunale bosteder mv.* København: KL. Retrieved from http://www.kl.dk/ImageVaultFiles/id_70432/cf_202/KL-s-spørgeskemaundersøgelse_vedr.PDF
- Kofod, K. K., Højmark, A., & Langager, S. (2012a). *Projekt kvalikomBo.*
- Kofod, K. K., Højmark, A., & Langager, S. (2012b). *Projekt kvalikomBo.* Retrieved from http://edu.au.dk/fileadmin/www.dpu.dk/e-boeger/SSIP/Rapporter/Ebog_-_Kvalikombo_01.pdf
- Kolding Kommune, Billund Kommune, & Socialt Udviklingscenter. (2012). *Når beboerne sætter dagsordenen.* Kolding og Billund. Retrieved from http://socialstyrelsen.dk/filer/handicap/udviklingshaemning/filer-bo-liv/rapport_nar-beboerne-saetter-dagsordenen.pdf
- Kåhlin, I. (2015). *DELAKTIG (ÄVEN) PÅ ÄLDRE DAR Åldrande och delaktighet bland personer med intellektuell funktionsnedsättning som bor i gruppbostad.* Linköping universitet. Retrieved from <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:781377/FULLTEXT01.pdf>
- Landsforeningen LEV. (2015). Klapjob. Retrieved October 29, 2015, from <http://www.klapjob.dk/om-klap/>
- Langager, S. (red. . (2011). *Perspektiver på pædagog i faglighed i botilbud for voksne med udviklingshæmning - en KvaliKomBo antologi. Perspektiver på pædagog i faglighed i botilbud for*
- Langager, S. (2013). "Det afmålte liv - socialpolitik og socialpædagogisk faglighed i tilbud til voksne med udviklingshæmning" i Bonfil, I. S. (2013). *Handicapforståelser - mellem teori, erfaring og virkelighed,* Akademisk forlag.
- LEV. (2015). Best Buddies er venskaber – venskaber mellem unge med udviklingshæmning og unge uden udviklingshæmning. Retrieved June 3, 2015, from <http://www.bestbuddies.dk/da/om-best-buddies.aspx>
- Lundgaard, K. (2011). *Projekt kommunen og civilsamfundet.* Retrieved from http://www.kl.dk/ImageVaultFiles/id_71321/cf_202/Projekt_Kommunen_og_Civilsamfundet_2011.PDF
- Løvgren, M. (2009). *Unge funksjonshemmede - Selvbilde, sosial tilhørighet og deltagelse i fritidsaktiviteter.* Oslo. Retrieved from http://www.fritidforalle.no/media/30627/3771_1.pdf
- MandagMorgen. (2011). *Guide til fremtidens velfærdsalliancer.* København. Retrieved from <https://www.mm.dk/guide-til-fremtidens-velfærdsalliancer>
- Mansell, Jim and Ericsson, K. (1994): *Deinstitutionalisation and community living – Intellectual disability services in Scandinavia, Britain and the USA,* CHAPMAN & HALL Volume
- Myndigheten för delaktighet (2015): *Mål för funktionshinderspolitiken,*

<http://www.mfd.se/funktionshinderspolitik/mal-for-prioriterade-politikomraden/kultur-medier-och-idrott/>

- Neidel, A., Jensen, C. C., & Jørgensen, M. H. (2013). *Inklusion, deltagelse og bedring - Unge med psykosociale vanskeligheder i lokalsamfundet*. København.
- Pedersen, L. M. (2012a). En dag kom der en mail & Frivilligt arbejde bygger bro. *Socialpædagogen*, 69(19), 8–11 & 12–14.
- Pedersen, L. M. (2012b). Frivilligt arbejde bygger bro-Socialpaedagogen. Retrieved from <http://www.socialpaedagogen.dk/Arkiv/2012/19-2012/Inklusion-Frivilligt-arbejde-bygger-bro.aspx>
- Pedersen, L. M. (2015). Vrist værdien ud af teknologien-Socialpaedagogen. Retrieved from file:///Users/annesofie/Downloads/Vrist v?rdien ud af teknologien-Socialpaedagogen.webarchive
- Ramm, J., & Otnes, B. (2013). *Personer med nedsatt funksjonsevne. Indikatorer for levekår og likestilling*. Oslo-Kongsvinger. Retrieved from https://www.ssb.no/helse/artikler-og-publikasjoner/_attachment/99595?_ts=13d1b366718
- Robenhagen, O., Langager, S., Højmark, A., & Allerup, P. (2009). *Den daglige forskel - omsorgsmedhjælpere i bo- og dagtilbud for voksne med varig nedsat fysisk eller psykisk funktionsevne*.
- Regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013 (<http://www.buudir.no/bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00002912>)
- Salomon, I. (2015). *Metoder i botilbud*.
- SL. (2011a). *Voksenhandicapundersøgelsen, Ledsagelse og ud af matriklen*.
- SL. (2011b). *Voksenhandicapundersøgelsen, Ledsagelse og ud af matriklen*. Retrieved from <http://www.slvidensbank.dk/da/Articles/Adults/Samfundsdeltagelse-mennesker-med-funktionsnedsaettelser/Voksenhandicapundersoegelsen-2011.aspx>
- SL. (2011c). *Voksenhandicapundersøgelsen, Uddannelse og beskæftigelse*.
- Slagelse Kommune. (2015). Slagelse Open. Retrieved June 12, 2015, from <http://www.slagelse.dk/borger/kultur,-fritid-og-foreningsliv/fritid-og-idraet/slagelse-open>
- Socialt Udviklingscenter. (2005). *Der er plads til os derude*. København. Retrieved from <http://www.sus.dk/wp-content/uploads/der-er-plads-til-os-derude.pdf>
- Solheim, I., Ellingsen Nordstrøm, I., Rommetveit, M., & Tvilde, J. (2012). Utvikling av sosialt vennenettverk. *Fontene, nr 1*(Utviklingshemning), 63–67. Retrieved from http://multimedia.api.no/www.fontene.no/archive/04138/fagart_nettnettverk_4138627a.pdf
- Stelter, R., & Mejlhede, M. (2009). *At skabe netværk*. København.

- SUS. (2013). *Guide: Social IT i kommunen - til gavn for mennesker med funktionsnedsættelser*. København. Retrieved from <http://www.sus.dk/wp-content/uploads/Guide-social-it-til-kommunen.pdf>
- SUS. (2014). *GUIDE : IT-FRIVILLIGE I KOMMUNEN*. København.
- SUS Socialt Udviklingscenter. (2012). *Afdækning af arbejdet med social IKT i Danmark*. Retrieved from <http://www.sus.dk/wp-content/uploads/Afd?kning-af-social-IKT-2013.pdf>
- Tidemann, Magnus & J. Tøssebro (2009): A Comparison of living conditions for intellectually disabled people in Norway and Sweden: Present situation and changes following the national reforms in the 1990's. In *Scandinavian Journal of Disability Research*, Volume 4, no 1.
- Tøssebro, J., & Söderström, S. (2011). *Innfridde mål eller brutte visjoner ? Noen hovedlinjer i utviklingen av levekår og tjenester for utviklingshemmede*. Trondheim. Retrieved from [http://samforsk.no/SiteAssets/Sider/publikasjoner/Rapport Innfridde mål WEB-utgave.pdf](http://samforsk.no/SiteAssets/Sider/publikasjoner/Rapport%20Innfridde%20mål%20WEB-utgave.pdf)
- ULF. (2014). Det jeg kan, gør jeg selv. Retrieved from [http://www.fredericia.dk/FredericiaH/Documents/Det jeg kan/Det jeg kan gør jeg selv.pdf](http://www.fredericia.dk/FredericiaH/Documents/Det%20jeg%20kan/Det%20jeg%20kan%20gør%20jeg%20selv.pdf)
- VIFO (Videns- og Formidlingsenheden), Kommunikationscenter Hillerød, & SUS Socialt Udviklingscenter. (2011). *Idékatalog teknologi til mennesker med funktionsnedsættelser*. København. Retrieved from <http://www.sus.dk/wp-content/uploads/idekatalog-teknologi-til-mennesker-med-funktionsnedsaettelser-2.pdf>
- Aagaard, N., Petersen, L. H., Hansen, S., Uggerby, O., Andersen, J.-O., Clauson-Kaas, P., ... Elm, A. (2014). *Inklusion - et socialpolitisk indspark*. Retrieved June 19, 2015, from <https://www.frydenlund.dk/boeger/varebeskrivelse/3469>
- Aalto, M., Öberg, A. D., Rolfer, B., & Hauksson, J. (n.d.). *Rätten till eget hem*. Stockholm og Helsingfors. Retrieved from <http://www.nordicwelfare.org/PageFiles/25084/ratten-till-eget-hem-webb.pdf>